

A SZEGEDI MAGYAR
NEMZETI SZINÉSZET
SZÁZÉVES TÖRTÉNETE

IRTA

SZMOLLÉNY NÁNDOR

A DUGONICS TÁRSASÁG TUDOMÁNY-
MŰVELŐ OSZTÁLYÁNAK REND. TAGJA

ÁRA 3 KOR.

BUDAPEST, 1906.
RÁTH MÓR BIZOMÁNYA.

AZ ELSŐ ÖNÁLLÓ SZEGEDI SZÍNHÁZ (1856—1883).

(Az eredeti kép Szmolény N. birtokában.)

A SZEGEDI MAGYAR
NEMZETI SZINÉSZET
SZÁZÉVES TÖRTÉNETE

IRTA

SZMOLLÉNY NÁNDOR

A DUGONICS TÁRSASÁG TUDOMÁNY-
MŰVELŐ OSZTÁLYÁNAK REND. TAGJA

BUDAPEST, 1906.
RÁTH MÓR BIZOMANYA.

Szeged, 1906. Endrényi Lajos könyvnyomtató műhelyéből.

Nagyságos

DR. KELEMEN BÉLA

országgyűlési képviselő urnak,

mint a magyar nemzeti szín-

✻ ✻ művészet alapítója ✻ ✻

KELEMEN LÁSZLÓ dédunokájának,

hazafias tisztelettel ajánlja

A SZERZŐ.

Lészállt a függöny. A játéknak vége,
Elmult a legutolsó felvonás.
A színésznek szétoszlik közönsége,
Homályba vész a büszke ragyogás.
Mi balgaság volt vágyini hírre, névre!
Helyét a színen majd átveszi más,
Tilinkó hangja rezdül át a pusztán
Ha elhangzott, ki gondol rá még aztán?

Ki gondoljon ránk, mondjátok meg nékem,
Ha egymást önmagunk feledjük el?
Akkor sírokban porladoznak régen,
Támadjanak szívünkben újra fel!
S te, csendes álmodó a síri mélyben,
Akinek lelke itt lebeg közel,
Szeretve s megbocsátva ő fogadd hát
Emlékezetünk laurusz-ága lombját!

(Martos Ferenc: Komlóssy Ida
színésznő sírjánál.)

I.

ISKOLAI SZINHÁZAK.

a) Jezsuiták színjátékai.

Az iskolai színjátszásokat Németországból a jezsuiták hozták be, kik 1561. január 1-én engedélyt kaptak Magyarországon letelepedni.

Megelőzőleg is találkoztunk vallásos előadások nyomaival, az u. u. karácsonyi mysteriumokkal¹ és pünkösdi játékokkal, melyek napjainkig fönmaradtak, de ezek távolról sem befolyásolták a színészet s szini irodalom fejlődését. Pozsonyban már 1440-ben volt husvéti iskolai színelőadás,² majd a bártfai, szintén XV. századbeli színelőadásokról tesznek íróink említést, hol is a Megváltó életét, szenvedéseit s halálát mulaták be a tanulók tanáraik vezetése mellett. Sőt 1560-ból ismerjük Szegedi Lőrinc »Teophaniá«-ját, melyet németből fordított magyarra.³ A magyar történeti életből pedig »Balassa Menyhért árul tatása« maradt ránk ismeretlen szerzőtől.

¹ Kovács János: Karácsonyi myszteriumok. (Szegedi Híradó 1879. évf. dec. 19., 20. és 25-iki számok.)

² Dr. Váli Béla: A magyar színészet története. Bpest 1887. 6. old.

³ Dr. Váli B.: u. ott 9. old.

A jezsuiták letelepedésüktől, egész 1773-ig, a rendnek eltörléséig irányították a nevelés-oktatást Magyarországon. Eszközeik közül nem utolsó helyen szerepelnek a nyilvános vitatkozások s a többnyire klasszikus és vallásos, majd nemzeti tárgyú iskolai színelőadások.

1561. szeptember 1-én megnyitják Nagyszombatban a kollégiumot, mely után iskolákkal gyorsan hálózák be az egész országot, különösen az északi és nyugoti megyéket, — Magyarország akkori legvédelembeli helyeit, — de sőt 1578-ban Erdélyt is megszerzik. Az ifju nemzedék nevelése s oktatása céljából, meg a hitben való megerősítésre tanmódszerük a nyilvánosság előtt való kitüntető szereplés volt. Ezt az ünnepélyes alkalmakkor rendezett vitatkozások és színelőadások rendezésével érték el. Ezek révén az ifju nemzedéket s ezek hozzátartozóit megnyerték elveiknek, később az ének, tánc, zene és fényűzés által pedig lefegyverezni látszottak az egyszerűségben élő protestánsokat, sőt a kegyesrendieket is.

A szindarabokat nagyjából latin nyelven adták elő.⁴ Tárgyuk különböző volt. A szentírás megragadhatóbb részei, Jézus és a szentek élete s története, majd a régi klasszikus világ mithológiája, erkölcs-példázó, majd világi és magyar nemzeti történeti események képezték a színjátszás tárgyát. A darabokat részben átvették, részben némethből fordították, de sokszor maguk a jezsuita atyák álltak be szerzőknek.

Hogy a színpadra, berendezésekre, jelmezekre s öltözékekre sokat költhettek, az csak természetes, hisz akadtak bőkezű pártfogók, másrészt a külső hatás is megkövetelte azt. A darab elrendezését s betanítását a magister ludi (rendező mester, játék mester) teljesítette. Ezt a legügyesebb, legkedveltebb tanárok közül választották ki, mert hisz munkájának eredményé-

⁴ A nemz. muz. könyvtárában lévő 180 jezsuita dráma közül mindössze 27 magyar nyelvű s 10 magyar tárgyú. (Bayer I.: a nemzeti ját. szin. tört. Bpest, 1887. I. k. 36. old.)

től függött iskoláik sorsa. A színházat az iskolában, vagy ennek közelében állították föl, még pedig sokszor nagy terjedelemben, hogy a meghívott szülők, előkelőségek s tanügybarátok kényelmesen elférjenek, meg hogy a legnépesebb jelenetek is bemutathatók legyenek.

A XVII. században az iskolai színjátékok énekkel, tánccal s zenével kibővítve jelennek meg. A költségek természetesen megszorodnak. Ezek fődőzésére hol előkelő pártfogók: egyes főurak, hatóságok, testületek stb. akadnak, hol pedig a bevételeket e célra tökécsik. Sopronban még alapítványra is bukkanunk (Eszterházy-alap),⁵ melyből szegénysorsu, a színielőadásban kitűnő eredményt felmutató tanulót jutalmaznak.

Az iskolai színelőadásoknak befolyással kellett lenni a társas életre is. S itt kezdődik az iskolai drámák befolyása a magyar nemzeti színészet megszületésére. Mert amikor az iskolából s zárdából kinőtt ifjak és leányok az életbe léptek ki, lehetetlen, hogy a fiatal hév, a dicsőség-szomjuság ne ösztönözze volna őket iskolán kívüli színjátszásra is. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem neje pl. 1628-ban palotájában színelőadást rendez 30 előkelő urhölgy s ur közreműködésével, 1677-ben pedig Forgách Ádám gróf országbíró pozsonyi palotájában magyar nyelvű előadást rendeznek az előkelőségek.⁶

Innen már csak egy lépés választ el attól, amikor főuraink a magyar nemzeti színészet megteremtését sürgetik, annak maccenásaivá szegődnek s lelkük egész erejével küzdenek a nemzeti nyelv pallérozásáért.

A jezsuiták színjátszásának nyelve nem lehetett más, mint a hivatalos és társas életben is ez időben divó latin. Ez természetes. Az iskolák tanítási nyelve a latin volt, a nemesség ezt használta hivatalban, a

⁵ Dr. Váli Béla: id. munk. 36. old.

⁶ Dr. Váli Béla: id. munk. 39—40. old.

családi életben, a társas érintkezésben; a magyar nyelvet egyelőre még csak a parasztság beszélte. A reformatio kezdete óta azonban a jezsuiták is a nép nyelvét kezdték használni, még pedig magyar vidéken a magyart, más helyen a környékbeli anyanyelvét. Ezt az üdvös fordulatot, mely köz- és főnemességünk megmagyarosodására is hatással volt, egyrészt a reformatio terjesztői azon törekvésének köszönhetjük, hogy az új tanok hirdetésénél a nép nyelvén kellett szólniok, másrészt a kegyesrendiek hazafias munkálkodásának. A jezsuiták csakhamar fölfogták a latin nyelv kizárólagos használatából rájuk háramló hátrányokat s utánozták a protestánsokat és kegyesrendieket. A XVIII. században az iskolai színpadokon rohamosan hódít a magyar nyelv s gyors egymásutánban születnek a nemzeti nyelven írt nemzeti szellemű s tárgyú szindarabok. A magyar nyelvet azonban a jezsuitáktól a kegyesrendiek hódítják el végleg s viszik színpadra. Őket a nép nyelvén tartott színelőadások s nyilvános vitatkozások teszik népszerűkké s emelik csakhamar jóval a jezsuiták fölé.

A jezsuiták hanyatlásuk idejében, a színelőadások külső pompájával az ének, zene és táncsal iparkodnak régi pozíciójukat megtartani,⁷ míg a kegyesrendiek a nemzeti nyelvvél s a nemzeti történelem alakjainak bemutatásával s a népiességre való törekvéssel vonják iskoláikra a közfigyelmet, keltik föl maguk iránt a polgárság szeretetét. Amazok gazdagsággal bástyázzák körül régi hatalmukat, ezek nemzetiességgel indulnak el hódító utjokra. A győzelem végül a kegyesrendieké lőn.

Az iskolai drámák jelentősége a XVIII. század vége felé mindinkább csökkent. A közönség irodalmi

⁷ A Komáromi jezsuita gymnasium iskolai színházában olajfestésű díszletek, Velencéből hozott ruhák, fényes fegyverek stb. voltak. Némely előadás 2—300 forintba került (dr. Takács Sándor: Benyák Bernát élete s a magyar oktatás ügy. Bpesti kegyesrendi függöny. 1890—91. évi értesítőjében 25. old.)

izlése tisztult is, emelkedett is, s már nem elégitették ki őt a szerzetesek jól rosszul összetákolt, átdolgozott, vagy fordított darabjai, melyekből az életet jelentő hus és vér hiányzott. Az ifjaknak a művészettől sokszor távol álló kísérletei is elégtelenek voltak már a nézők szemében, úgy, hogy a magyar nemzeti irodalom újjászületésével, főleg kiváló főuraink buzgólkodása s támogatása mellett, az iskolai színjátszástól külön, önállóan — noha ezek befolyását el nem tagadhatni, — csakhamar megszületett a világi, hivatásos magyar nemzeti színészet.

Az iskolai drámák nem képezik ugyan szülőanyját a magyar nemzeti világi színészetnek, de a szerzetesrendiek keze-nyoma még igen sokáig megmaradt a hivatásos színészen. Hisz tanárok voltak az ifjuság színi mesterei, ők voltak az első színműírók, átdolgozók vagy fordítók, de jó sokáig ők voltak a szellemi élet vezetői is, minélfogva a színházak első táplálói is lettek. Különösen Dugonics András és Simai Kristóf kegyesrendi tanárok munkálkodására kell itt hivatkoznom, kiknek hatalmas befolyása volt a magyar nemzeti színészet kialakulására s a színműirodalom fejlődésére.

Helyesen jegyzi meg egy színi történeti író,⁸ hogy »gyakorlati ismereteket, színpadi technikát, első drámaíróinkat, első színészeinket mind az iskolai drámáknak köszönhetjük, és ez, elfogulatlanul ítélve, a jezsuiták nevelési rendszerének sikere. Ennek tudhatjuk be, hogy nemzeti színészetünk, dacára az elfogultságnak, csakhamar gyökeret ver és a közönség lelkesedéssel üdvözlí a világi színpad nemzeties törekvéseit. A jezsuiták nevelési rendszerét, eljárásukat kifogásolni lehet, de el kell ismernünk, a drámai irodalom történelmében diszes hely illeti meg őket: az iskolai színpad felvirágoztatóit és a nemzeti színészet megeremtésének előmozdítóit«.

⁸ Náményi Lajos: A váradí színészet története. Nvárad, 1898. 11. old.

b) Piaristák színjátékai.

Szini történeti íróink a magyar nemzeti színművészet szempontjából is egyértelműleg nagy jelentőségűnek tartják a kegyesrendiek föllépését hazánkban.

A szabadalmazott jezsuita irányzat lekötve tartotta ugyan a közfigyelmet, de a nagyon szegényes kegyesrendi szerzet ennek dacára nemcsak alapot tudott magának teremteni hazánkban, hanem csakhamar ki is tudta zökkenteni menetéből a jezsuita irányzatot s rövid idő múlva tulszárnyalta őket. Ennek egyedüli oka a nemzeti szellem ébredése s a piaristáknak ehhez való alkalmazkodása volt.

A kegyesrendiek 1666-ban kerültek hazánkba, az idő tájt, amikor javában folyt a főlsszabadító hadjárat. A török félhold fénye hanyatlóban, a magyar közszellem emelkedőben volt. S ahol a török elvonult a magyar területről, ott nyomban megjelentek a kegyesrendiek.

Első szindarabjaik még latin nyelvűek voltak, de csakhamar átérzik a helyzelet, s magyar nyelvű, magyar tárgyú, magyar szellemű színelőadásaiikkal egy csapásra meghódították a polgárságot, ugyannyira, hogy ez sokszor a legnagyobb áldozattól sem riadt vissza minden ízében magyar szellemű iskoláik fenntartását s fejlesztését illetőleg. Szép példa erre éppen a szegedi letelepülés.

A jezsuiták s piaristák iskolai nevelése közötti párhuzamot legkiválóbb íróink fejtegetik. Beöthy Ákos⁹ így ír róla: »Az egész tanítás (a jezsuitáknál) arra volt irányozva, hogy egyes szemelvényekből megismerjék az irány szépségét, a szerencsés fordulatokat, a megkapó részleteket és ily módon a retorikai siker titkát elsajátítsák. Nem az értelemnek önálló, organikus működésére, hanem az emlékezetnek gépies természetű kipallérozására helyezték a hangsúlyt. Ne-

⁹ Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. I. rész. Bpest 365. oldal.

velő rendszerünkben kiváló helyet foglaltak el a színi-előadások. Ezekkel hódították meg leginkább a közönséget. Az előadásokra eljöttek messze földről az emberek, a tapsnak, tetszés-zajnak nem volt se széri, se száma. Végre is azonban az érdekeltek rájöttek arra, hogy ez nem a megfelelő eljárás az ifjúság kiképzésére. Hynemű tapasztalatok voltak okai a kegyesrendiek nagy elterjedése és népszerűségének, kik tudvalevőleg a jezsuitákkal ellenkező irányt követtek. Különösen ápolták a magyar szellemet, ezzel verték le őket».

Ferenczi Zoltán dr., a kolozsvári színészet tudós történetirója így jellemzi a két irányzat közti különbséget:¹⁰ »De kivált utánozták őket (t. i. a jezsuitákat) minden irányban, kivált kezdetben, a többi szerzetes iskolák (kegyesrendiek, pálosok, ferencrendiek stb.), melyek egész oktató rendszerüket átvették az iskolai előadásokkal együtt s kivált mivelték azon idő óta, hogy a jezsuiták eltörlésével (1773.) ezek iskoláit is kezükbe kapták. De két lényeges különbség azonnal szembeötlök. Egyik az, hogy e szerzetek nemzetiek voltak s így hiányzott bennük az azokat jellemző internacionális vonás. Ebből folyt az, hogy habár iskolai drámáik szintén Terentius és más példányok utánzatai, de ők jobban szolgálták a hazai izlést, közel álltak a honi földhöz, a nemzet szívéhez, s így bár csekély izléssel, ki nem fejlett irodalmi érzékkel, de az irodalomnak szolgáltak, rá fejlesztőleg is hatottak. Egy Dugonics, egy Simai drámái a világi színpadra is eljutottak s ott meg is maradtak hosszabb időig. A másik lényeges különbség, hogy ezek nem vallották a stabilismus elvét. Ezért oktatásukban a jezsuitákat gyorsan tulszárnyalták, kivált a piaristák s innen az a keserű ellenszenv, mellyel e rend iránt viselkedtek; mert főleg nekik tudták be népszerűségük hanyatlását«.

¹⁰ Dr. Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897 56—57. old.

Váli is azt írja,¹¹ hogy »a kegyesrendiek feltűnően gyakorta játszanak magyarul. E két utóbbi rendnek (t. i. a piaristák s pálosok) virágzása az iskolai színjátszával nem esik egy időbe. Midőn az iskolai színjáték divatba jött, már a pálos-rend nem bírt oly nagy jelentőséggel, mint azelőtt, míg az 1660. körül honosult kegyesrendiek csak 1815. (?) után jutottak nagyobb jelentőségre. Ugy a pálosok, mint a kegyesrendiek e szerzetek szegénysége miatt a színészet történetében nem anyagi áldozatok, mint a jezsuiták, de szellemi termékeik magyarossága által vívtak ki emlékeztetést«.

A piaristáknál találkozunk latin nyelvű előadásokkal is, de nem ritka a magyar sem. Pállya István már a XVIII. század derekán sürgeti a magyar nyelvű színjátszásokat s neki köszönhető, hogy a piaristák felkarolták a magyar nyelvű előadásokat.¹² Még a »játékszín« elnevezés is piaristától (Benyák Bernát) ered. Az erdélyi beszercei s medgyesi piarista gimnáziumok a XVIII. század első felében s dereka körül latin színi játékokat rendeznek,¹³ de a szegedi intézet 1721—1734. között már magyar darabokat ad elő.

Prónai Antal, Dugonics András életrajzának érdekes írója szintén tollhegyre veszi a jezsuita s piarista irányzat közti különbséget, mondván:¹⁴ »A jezsuiták iránya megalkuvást nem tűr, az egyszer nagy körületekintéssel megállapított rendszertől eltérni nem akar; a piaristák alkalmazkodóbbak, iskolai rendszerükbe szívesen vesznek fel új tárgyakat, a kor viszonyaival gyorsan megbarátkoznak, a nemzethez simulanak. A jezsuiták gazdagok és az előkelők nevelői iskoláikban s ehhez képest iskoláik is fényesek, ünnepeik pompásak; a piaristák szegények, hihetetlenül csekély alapítványokkal elégszenek meg, inkább a kö-

¹¹ Dr. Váli Béla: id. munk. 45—46. old.

¹² Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 118. old.

¹³ Dr. Ferenczi Zoltán: id. munk. 57. old.

¹⁴ Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged 1903. 80. old

zéposztály nevelői és épületeik is nagyon szerények; egész irányuk demokratikus.

Dr. Takáts Sándor jellemzése a piaristák iskoláiról:¹⁵ »Hazafias, nemzeti szempontból fogták fel az iskola jelentőségét is. Nagyon jól tudták, hogy csak az iskolák képesek egy új, hazafias érzésű nemzedéket nevelni, csak az iskolákban mehet teljesülésbe a szebb jövő reménye. A tanárkodást tehát nemzeti missiónak tartották, — s színházaikról:¹⁶ »Ez a kölesönös hatás (az iskolai s világi színjátszás közt) különösen a piaristák iskolai színjátékain látható és tanulmányozható. Egyedül ez a szerzet tanított megszakítás nélkül napjainkig, e szerzet tanárai: Dugonics, Endrődy, Egerváry, Simai voltak színészetünk első művelői, s ez a szerzet művelte az iskolai színjátékokat akkor is, midőn a világi színpadok már kezdtek az ország nagyobb városaiban virágzni. A piarista iskolai színjátékok történetében szemlélhetjük a fokozatos fejlődés legszebb példáit. Az iskolai színműírók ugyanis a mult (XVIII.) század vége felé már a világi színpad számára is dolgoznak, s így esik, meg, hogy ugyanazon színműveket egyidőben hozzák színre az iskolák és színházak . . . Amint azonban időhaladtával erősödött a világi színiirodalom, az iskolai színjáték mindinkább vesztett jelentőségéből . . . (és) . . . sokkal kényelmesebbnek látszott a napról-napra sürűbben megjelenő világi szindarabok átdolgozása . . . Az iskolai színjáték tehát a modern színészettel még szorosabb összefüggésben van, mint a misztériumokkal és a farsangi játékokkal. Az iskolák rendszeres előadásaikkal századokon át veteményes kertjei voltak a drámai költészetnek; az iskolák ébresztették a közönségben a vonzalmat és szeretetet a színészet iránt; az iskolák papjai és tanárai voltak a világi színiirodalom első munkásai; az iskolákban kiképzett diákok lettek első színészeink, az iskolai színelőadások

¹⁵ Benyák Bernát: stb. 45. old.

¹⁶ U. ott 92. old.

honosították meg a színlapokat és a szini cenzurát. Az első énekeseket és zenészeket is az iskolai színpad nevelte.

A piarista iskolák levéltárai — fájdalom — kevés anyagot nyújtanak a kutatásra. A tanárok által megírt iskolai szindaraboknak legfőlebb csak a címe, vagy emléke maradt meg följegyzésekben,¹⁷ a kéziratok elkallódtak. Maguk a szerzők sem iparkodtak azokat megőrizni, hisz az egyik iskola részére írt darabot a másik iskola nem adta elő, sőt ugyanazon iskola sem játszott el kétszer egy darabot.¹⁸ A színjátszásoknak nevelési és tanítási célja volt: a nyilvános előadásokat lámpaláz nélkül megszokni, az emberi gyarlóságokat ostorozni, az erényt dicsőíteni, a vallásosságot emelni. Ezt az előadásokkal elérvén, a segédeszközre, a kéziraatra többé nem volt szükség. Legtöbbször elnyelte a papirkosár.

A reánk maradt följegyzésekből mindazonáltal egész bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy a piarista iskolai színházak igen nagy súlyt fektettek a magyar nyelvre s így a magyar színjátszásra.¹⁹ A színjátszásba ők vezették be a magyar nyelvet, ők hozták be a magyar történeti tárgyat s magyar szellemet, ők vették színpadra elsősorban a töről metszett magyar alakokat, a világi színi irodalmat ők kezdték művelni s buzdították tanítványaikat azok továbbművelésére, ők nevelték az első színésznemzedéket s ők a legerősebb kapocs az iskolai és világi színjátszás közt. Bayer József ezt írja róluk: »A piaristák szerepe az iskolai

¹⁷ A szegedi kegyesrendiek levéltárában egyetlen darabot sem találhattam.

¹⁸ Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 93. old.

¹⁹ Pállya István piarista írja: »... magyar komédiáknak tovább való folytatására az is ösztönt adott, hogy az illetén iskolabéli magyar játékok által az ifjuság a magyar nyelvben gyakoroltassék és hogy az ifjak a merészséget és az böcsületes emberek között való tiszteséges, nyájas társalkodást edes magyar nyelvünkön előadott komédiákból szinte úgy fölkaphatták, mint a deák komédiákból.« (Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 103. old.)

dráma terén magyarosság dolgában vetekszik a pálosokéval, irodalmi közrehatás tekintetében pedig messze fölülhaladja még a jezsuitákét is. Elég legyen a magyar drámának és színészetnek mult századvégi első munkásaira, egy Dugonicsra, egy Simaira, egy Endrődyre hivatkoznunk, hogy lássuk, mily közvetlen kapcsolatba jut a piaristák iskolai színjátéka a drámával és színészettel.²⁰ Még a pesti első magyar világi színjátszást is piarista látta el szindarábbal. (Simai: Igazházi.)

²⁰ A magyar dráma irodalom tört. Bpest, 1897. I. k. 65. old.

II.

A SZEGEDI PIARISTÁK SZINJÁTÉKAI.

A török hódítás megakasztotta Szeged fejlődését. De nemcsak fejlődését, hanem magyar jellegét is veszély fenyegette. Az idegen uralom alatt délről idehuzódott szlávtság, majd később, az 1686. évi felszabadítás után a császári katonai uralom s ennek védő szárnyai alatt megizmosodott német polgári elem mind több és több jogot követelt magának minden téren, a magyar elem rovására.

Az 1719-iki passarovitzi békében a bánság is felszabadulván, a török szomszédság végleg megszűnt, de a nyelvi idegenség ezzel együtt fokozottabb tért hódított. A belvárosi templomban a magyar hitszónoklatot beszüntették, német lőn a prédikáció nyelve egész a XIX. század első harmadáig; a dalmaták pedig külön dalmát hitszónoklatban részesültek egész a XVIII. század végéig.¹

Az ifjuság iskolázás nélkül nőtt fel, amiről a tanács a püspökhöz intézett levelében így szól: »az ifjuságot, amely ekkoráig vadon és parasztul nevelkedett fel mind városunkban, mind körülfekvő tartományokban«. ² Nem volt intézmény oly nemzedék ne-

¹ Pap János: A piaristák Szegeden. Szeged, 1886. 18. old.

² Pap János: U. ott 5. old.

velésére, mely az eltespedt várost tudásával, műveltségével fölemelhette volna a másfél százados súlydéből.

Ilyen viszonyok között adta ki III. Károly király a város szabadalom-levelét 1719. május 21-én, mely a többek közt így hangzik: » . . . aliisque locis publicis, pro communi civitatis bono applicandis, theatri videlicet domibus jaculatoriis . . . »³ (» . . . más nyilvános helyeknek, amelyek a város közhasznára vannak, színházak, lövőházak és más nyilvános helyek felállítására . . . » engedélyt adni jogot ad a városnak.)

A jezsuiták sikertelen kísérlete után a város a piaristákkal bocsátkozott tárgyalásokba, egy Szegeden felállítandó gymnasium vezetése céljából. Temesváry János főbíró körültekintő ügyessége folytán a piaristákkal kötött szerződést a király 1720. febr. 20-án aláírta.⁴ 1720. jul. 21-én meg is érkeztek Szegedre a kegyesrendiek s a tanács részükre a mai belvárosi templom mellett, az Iskola-utcában jelölt ki egy bódészerű épületet az iskola, a mai Révai-utcában pedig a társház céljaira. A jövő 1721. év őszén megnyílt az intézet, mely ettől fogva Szeged s a délvidék közművelődési középpontja lőn. Nevelési irányukat saját történetírójuk így írja le: » . . . soha sem szüntek meg a piaristák egy úton haladni Szeged város polgáraival, kik törekvésükben bennük mindenkor hűséges támogatókra, önzetlen munkásokra s azonos érdektársakra találtak. Már maga a szellem, mely a kath. egyház ezen legifjabb szerzetes rendjének alkotmányát átlengette, nagyon elősegíté a magyar városokban meghonosodását, kivált oly városban, mint az Alföld szíve, Szeged, hol a polgárelem és polgárerény az uralkodó. Egyszerűség, mesterkéeltség nélkül, jámbor vallásosság, zajtalan munkálkodás a látszatra törekvés kizárásával, rend-, kötelesség- és vendégszeretet, valamint áldozatkészség, melyek a tősgyökeres magyarság fő jellem-

³ Szeged város titk. levéltárában 138. sz. a.

⁴ Pap János: U. ott, 18. old.

vonásai, a hivatott piaristákban sem hiányoznak. Ezek tevék elődeinket népszerűekké Szeged városban s kedvessé azok előtt Szeged városát.«⁵

A piaristák letelepedésével a városban némi szellemi élet kezdett pezsegni. Nyilvános előadásai, vitatkozásaik (defendatiok), melyek mindenkor a tanácsbeliek s a szülők jelenlétében folytak le, kell, hogy nyomokat hagytak az elmékben s szívekben. Iskolájuk megnyitása után két évvel, 1723-ban⁶ már színelőadást rendeznek.⁷ Melyek voltak az első szindarabok: nem tudjuk; még kevésbé ismerjük azok tartalmát, szerzőik, vagy a szereplők neveit, de Péchy Domokos tanárnak (1721–1734.), az első színjátékok vezetőjének neve biztosíték arra, hogy nyelvben és szellemben is voltak magyar előadások is. Az ő nevéhez fűződik az iskola megerősödése, a színjátékok mind sűrűbb ismétlődése. De mellette a költői lelkű Fiala Jakabnak, a költészeti s szónoklati osztályok ez időbeli vezetőjének munkássága is értékes lehetett.⁸

Az előadott darabok között magyar nyelvűeknek s tárgyuaknak már csak a lakosságra való tekintettel is kellett lenniök. Péchy Domokosnak két ily szegedi szomoru játéka maradt fenn: »Koháry István« és »Szápáry Péter«,⁹ melyek a történelem e kiváló alak-

⁵ Pap János: id. munk. VI. old.

⁶ Ferenczi (57. l.) azt állítja, hogy elsőnek a pesti piaristák irtak iskolai drámát 1725-ben. Látjuk ez téves.

⁷ Prónai Antal: id. munk. 22. old. Ebből az évből a következő tanácsí följegyzések maradtak fenn: „Perceptor uraimék kegyelmeitek! Ezen comissiom szerint tisztelendő pater piarista uraimék instantiájokra, mivel komédiát produkálni kívánnak, fizessen nyolc rénes foréntokat“ majd u. ezen év okt. haváról: „Perceptor uraimék kegyelmeitek! Ezen comissiom szerint tisztelendő pater piarista uraimék instantiájokra, az produkálendő komédiára huszonöt rénes foréntokat fizessen.“

⁸ Fialának 1722-ben Nyitrán két magyar tárgyú darabját adták: „Koryin János, vagy a megjutalmazott erény“ és „István moldvai vajda, vagy az előre nem látó gondoskodás“ (lásd dr. Takács Sándor id. munk. 105. old.).

⁹ Pap János: id. munk. 304. old.

jainak dicsőítését s a magyar erények magasztalását célozták. Hogy mikor adták elő Szegeden, arról nincs tudomásunk. Az alatt a 13 év alatt, melyet Péchy Szegeden töltött el, lehetetlen, hogy több darabot ne irt volna. De a többinek emléke sem maradt fenn. Péchynek hazafias tárgyú iskolai drámáit életrajzírói (Kátsor és Horányi) magasztalással említik. Ebből következtethetni, hogy drámái magasan kiemelkedtek ennek a kornak iskolai drámái közül.¹⁰

Az 1732. évből is maradt fenn színelőadás emléke. Ugyanis Szlopnyai Elek megvizsgálván az iskolákat, ez év május 29-én tiszteletére a tanulóifjuság Péchy Domokos vezetése mellett a Simon atya (Tarnóczi Simon?) által irt drámát játszotta el.¹¹ Ennek a darabnak se ismerjük a címét s szereplőit.

Legnagyobb érdeme azonban Deményi László tanárnak van a szegedi iskolai színjátszás körül. Deményi László mint Fiala Jakab utóda, a költészeti s szónoklati osztályok vezetésére jött Szegedre s nagy tapasztalatával, széleskörű tudásával, szónoki képességeivel a legerősebb oszlopa lőn a szegedi gymnasiumnak. Az ő tanácsára építette a város az első iskolai színházat, melynek történetét így adja elő: »Körülbelül jul. 1-je körül üdülés céljából a Tisza-parton ülők s azon időben néhány tölgy- és fenyőgeredával megrakott hajó kötött ki; mire, nem tudom, minő ösztöntől vezéreltetve a folyótól egyenesen a Curiába megyek. Itt leülletnek s mielőtt a szenátorok szétmentek volna, előadom, hogy minő árukat hoztak a Tiszán, hogy ez épülethez minő alkalmasak volnának azok s hogy végre maga a színház is az ifjuság képzítésére minő szükséges volna: — Rögtön véleményt kérnek; mindenkinek nézete kedvező, irnak a pénztárnoknak, színházépítése elrendeltetik.«¹²

¹⁰ Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 111. old.

¹¹ Pap János: U. ott 303. old.

¹² Deményi L.: Felavató beszéde.

A deszka-alkotmány a gymnasium közvetlen szomszédságában levő üres telken csakhamar fel is épült. Méreteit, formáját, beosztását, felszerelését¹³ nem ismerjük. De oldalfalakkal, tetőzettel ellátva s igen nagynak kellett lennie, hisz a város polgársága egyetemének ez időben egyetlen nyilvános közmüvelődési helye volt. »E színház pompás, tágas, az előadók és hallgatók számára egyformán kényelmes helyiség, melyre a város nem kimélte a költséget.«¹⁴

A színház felavatása 1735.¹⁵ augusztus 1-én történt és pedig Deményi László tanár latin ünnepi beszédjével, melynek teljes szövege ránk maradt.¹⁶ A »Hála Szózat« (az egész beszéd magyar fordításban, Várady Károly volt szegedi kegyesrendi főgymn. tanár, jelenleg székesfehérvári tankerületi kir. főigazgató ur szivességéből a kötet végén) igen érdekes részleteket tartalmaz. Beszédeéhez hét év múlva írt előszavában keserűen panaszskodik, hogy »ámbar a legközelebbi években meggyőződtem, hogy annak a színháznak a tekintélye, mely színház az én első kérésemre közköltségen felépülve oly örömet szerzett minden művelt embernek, — megfogyott; s hogy egy bizonyos inkább nagyobb száju, mint tekintélyű ember nem átalította ugy a tek. tanács bőkezűségét, mint az én gondoskodásomat és törekvésemet a leghevesebben megmarni: de tervemtől nem engedtem magam eltéríttetni ...«

A »Hála Szózat« szerint a színház »nagy költséggel, és ugy a hallgatók, mint a szereplők kényelmére épült ...«

¹³ L. Deményi L. felavató beszédét.

¹⁴ Prónai Antal: id. munk. 22. old.

¹⁵ Dr. Takács Sándor: Benyák B. élete (96. oldal) hibásan 1745-re és Liskó B.: A színészet első nyomai Kecskeméten (8. old.) 1725-re teszik a megnyitást.

¹⁶ Ladislai Damiani a Sancto Nicolao, et sholiis piis clerici regularis sacerdotis, et eloquentiae professoris, orationes in variis Hungariae gymnasii Habitae Tirnaviae 1742. (pag. 321—353)

Célja volt: »a színi játékok alkalmával amit a tanulóifjuságon csak észreveszünk, a nyersséget a szokásokban, az izléstelenséget a testtartásban, a ferdeséget az állásban, az elhanyagolást a mozgásban, járásban és fekvésben: rögtöni intéssel megjavítjuk s helyreigazítunk a tagjártatásban minden darabost és parasztosat, minden elpuhultságot és lágytságot, minden tulzást és fölöslegeset. A színi játékokkal a tanulóknál a harag, gyűlölség és boszu indulatainál az éles, ingerült, heves beszédet gyakoroljuk, a szomorkodóktól hajlékony, lehangolt, teli és érzelmes beszédmodort kívánunk, a vigsággal, örömmel és tréfákkal tell szerepeknél sima, gyöngéd, vidám és szellemes hangot követelünk; a félenkek beszédét szerény, habozó és alázatos kiejtéssel mérsékeljük, az emlékező tehetséget Fabius szerint műveljük, — s ami a legfőbb, az ifjuságot elszoktatjuk a remegéstől, a szónoklás s a nyilvános föllépés félelmétől«.

Ez a majd kétszáz észlendős beszéd oly szépen jellemzi az akkori iskolai színházak rendeltetését, hogy ma sem lehetne jobban megírni.

Reizner J. azt állítja,¹⁷ hogy »alig ha adhattak az új színházban magyar darabokat, mert a hallgatóság tulnyomó része idegen ajku volt . . . De magyar darabokat már azért sem igen adhattak, mert az iskolai drámák, komédiák és más szónoki előadások többnyire latin nyelven készültek.« Mint látjuk, ez téves állítás.

Többször említi a beszéd a »színházi deklamálást« is, melyre az időben, a közéleti szereplésre előkészítve törekedtek az iskolák. Elmondja továbbá a színházépítés történetét, majd megjósolja, hogy »megtörténhetik a sors csapásai következtében, hogy a színház épülete tönkre megy, hogy vizár, földrengés, vagy más ellenséges tűz elpusztítja: de sohasem tűnik

¹⁷ Szeged színészete. (1719—1860.) Irta: Könyves I. (R. I.) Szegedi Napló 1900. évf. nov. 26-diki szám.

el emléke az ifjuság lelkéből, a gymnasium évkönyveiből s irodalmi emlékeiből. Ime, beteljesedett!

Hogy a színház fölépítésével a színelőadások mind gyakoribbak lehettek, az kétségen felül áll. Az erre vonatkozó feljegyzések azonban nagyon hézagosak. Annyit tudunk, hogy 1755-ben farsang alkalmával Plautus »Menaechmi«-jét adták elő,¹⁸ majd a híres Tarnóczi Simón Dugonics András kedves poesis s rhetorika tanárának egy saját darabját s az év vége felé Tarnóczi-nak egy új darabját és Plautus Aululariáját játszották, 1756-ban pedig Szent Katalin napján rendeznek nagy nyilvános előadást, a rektor nevenapján pedig beszédekert tartottak, elegiákat adtak elő s Plautus Pseudolusát mutatták be.

Perczel Imre tanár 1757–58-ban nevelési iránydarabját adatja elő »Adakozó öregekről és a fősvény ifjuról,«¹⁹ mely egyike a legelső, Szegeden magyarul írott daraboknak. Perczel Dugonicsnak egyik legjobb akarója s irodalmi működéseért mint tartományi főnök nemességre ajánlotta.²⁰

Dugonics András, aki a színműíró Tarnóczinak kedves tanítványa volt (1750–56-ig), mint jó tanuló bizonyára többször fellépett s innen keltezhetni a színpad és irodalom iránti szeretetét. 1762-ben Dugonics András Szegeden mint tanár megírja első irodalmi termékét, egy magyar nyelvű vigjátékot s azt elő is adatja nagy letszés mellett.²¹ Azt is megjegyzi, hogy Szegeden nem igen volt eddig szokásban magyar nyelvű színdarabokat játszani.²² Első irodalmi sikerében szülői is gyönyörködtek, kiknek fiuk dicsősége rendkívüli örömet okozott. Fájdalom, Dugonics e da-

¹⁸ Prónai Antal: id. munk. 22. old.

¹⁹ Prónai Antal: id. munk. 40. old.

²⁰ Dugonics András följegyzései. Bpest, 1883. 85. old.

²¹ Prónai Antal: U. ott 40. oldal.

²² Szlopnyai Elek már 1743-ban megsürgeti a szegedi gymnasiumban a magyar nyelv sikeres oktatását. (Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 66. old.)

rabjának se címét, se tartalmát, se szereplőit nem ismerjük.²³

1767-ben Kalazanti Szt. József emlékére tartottak a tanulók a szent férfiú életéből irt jelenetekből iskolai drámai előadást. Ugyanezen év szeptember 4-én Karaba József tanár tartott drámai előadást a költészeti s szónoklati osztályok növendékeivel. 1768-ban Lengyel Domokos tanár a minimistákkal Kalazanti Szt. József életét mutatta be, Hájos Gáspár tanár pedig 1769-ben latin s magyar nyelvű vigjátékokat adat elő tanítványaival.²⁴

Benyák Bernát 1770-ben került Szegedre, egy évre, mint próbaéves tanár a syntaxisták vezetésére s iskolai drámáiért a polgárság annyira megszerette, hogy folyamodik visszahelyezéseért.²⁵ Több drámát irt Szegeden, latint és magyart, mely utóbbiak közül kettő maradt ránk: »Joász, Judeának királya« tragédia női szerepekkel és »Mostellária« (Plautus vigjátékának átdolgozása).²⁶ Mindkettő folyékony nyelvvezetével, jó magyarságával, lendületes cselekvényével bizonyára nagy hatással adatott Szegeden.

Ime, a szegedi piaristák hazafias munkálkodása. Amikor a magyar nyelv még mindenütt idegen, ők már magyarul szólaltatják meg a gondoljaikra bizott ifjúságot s első írói is egyszersmind a szegedi iskolai színpadnak.

Később, 1807-ben az ifjúság a színházlatogatástól minden valószínűség szerint a színjátszásoktól is eltiltatott. Még szülőik kíséretében sem volt szabad

²³ Csaplár Benedek néhai szegedi tanárnak iratai között állítólag több Szegeden irt s előadott iskolai dráma van, de ezekhez csak most, elhunyt után lehet majd hozzáférni.

²⁴ Pap János: id. munk. 307—308. oldal.

²⁵ „Anno 1770. Szegedni admotus, tam profectu discentium quam Scenis theatralibus nunc patrio nunc latino calamo deductis non medioeriter cumulavit addictam iam conatibus suis publici existimationem, susceptani que de se superiorum opinionem“ (Dr. Takács: Benyák Bernát stb. 88. oldal).

²⁶ Dr. Takács S: Benyák Bernát stb. 111—114. old.

színházban, nyilvános tánc- vagy mulatóhelyeken megjelenniök.²⁷ Ez a szigorú felsőbb rendelet visszahatása volt a József császár-korabeli tanszabadságnak.

Ez időtájt az iskolai színpadok általában kezdenek veszíteni jelentőségükből, hogy helyet adjanak a világi színjátszásnak. A szegedi piarista tanárok büszkék lehetnek arra, hogy mennyi színműirőt adtak a magyar nemzeti színműirodalomnak. Elég említeni Benyák Bernátot, Csaplár Benedeket, Deményi Lászlót, Dugonics Andrást, Fiala Jakabot, Hájos Gáspárt, Horváth Cyrillt, Perczel Imrét, Réchy Domokost, Endrődy Jánost stb.

A szegedi társház évkönyveiben még 1841-ről van főlemlítve színelőadás (latin nyelven) majd 1860. december 2-án Somhegyi Ferenc igazgató tiszteletére rendezett az ifjuság, természetesen magyar nyelvű színelőadást;²⁸ a következő 1861. május 2-án Baranyai Zsigmond házfőnök névünnepe, jul. 30-án pedig a létesítendő Dugonics-szobor javára játszott a tanulóifjuság a színházban, ez utóbbi alkalommal a »Honvédhuszár«-t adván elő.²⁹

Még egy ifjusági színjátszásról tudunk: 1865. jul. 30-án Krümmér J. Henrik főigazgató tiszteletére a nőegylet színházában adtak elő szindarabot köztetszés mellett.³⁰

Hogy mi lett az 1735-ben épített iskolai színházból: nem tudjuk. Deszkaalkotmány lévén, bizonyára nem sokáig bírta ki az idők viharát. De hogy mikor pusztult el, arra nézve nincsenek adataink.

²⁷ Pap János: id. munk. 311. oldal.

²⁸ Pap J.: U. ott 247. oldal.

²⁹ Pap János: id. munk. 249. oldal.

³⁰ Szegedi Híradó 1865. évf. 62. szám.

III.

DUGONICS ANDRÁS MAGYAR NEMZETI IRÁNYA.

A dalmát származású, szegedi születésű Dugonics Andrásnak igen jelentős szerep jutott osztályrészül úgy a magyar nemzeti, mint különösen a magyar színi irodalom fejlesztésében.

Érdemeit növeli, hogy német és latin korszakban tör utat a magyar nemzeti eszméknek, még pedig minden támogatás nélkül. Társak nélkül teremtette meg a magyar népies iskolát s vitte be az irodalomba a magyar zamatot, magyar szellemet, magyar őserőt, magyar nemzeti történetet. Mint később a Kisfaludyak, Vörösmarty Mihály, majd Arany János: a mult dicsőségét tárta nemzete elé, hogy az ősök példáinak követésével nagygya, hatalmassá fejlődjék a magyar, hogy vesse le idegen köntösét, térjen vissza nyelvéhez, s a nemzeti génusz zászlaját magasan lobogtassa.

Dugonics András a szegedi színészet történetével a legerősebb vonatkozásban van. Nemcsak azért, mert itt járt iskolába, itt játszott először színpadon s itt kezdé meg színirodalmi munkálkodását, de lelkébe itt plántálódott be a magyar faj, magyar történelem, magyar haza rajongó szeretete, mely később a színmű-

irodalom terén is őt az első író uttörők közé avatta s nevét az irodalomtörténetben is örök emlékeztetővé tette, de sőt darabjait néha Szegedre is plantálja (Toldi Miklós).

A hazafias szegedi piaristák iskolájába járt 1750–56-ig s ez idő alatt bizonyára többször részt vett mint szereplő az iskolai színjátszásokban. Kedves tanárának, Tarnóczi Simonnak szindarabjai mély benyomást tehettek a költői lelkű 15–16 éves ifjura, Tapolcsányi Gergely házfőnök pedig nemcsak bevezette a magyar irodalomba, de munkálkodásra is buzdította.¹ Egyik levelében meg is említi, hogy a magyar nyelv ápolására a Tapolcsánytól kapott Gyöngössy munkáinak olvasása ösztönözte.²

Tanuló korában valószínűleg minden esztendőben játszott a szegedi tanulóifjuság a még Demény László által alapított iskolai színházban, bár reánk csak egy-némely előadás s előadott darab emléke, legfeljebb címe maradt.

Nemzeti érzéssel eltelve 1756–58-ig Privigyén noviciuskodik, hol a matematika mellett történeti tanulmányokkal foglalkozik. Valószínűleg itt is játszott színpadon, mert a privigyei noviciusoknak tanulmányukhoz tartozott a színjátszás. Innen Nyitrára, majd Nagykárolyba megy, hol magyar verseket, beszédeket ír, nyelvtörténeti hagyományokat s népdalokat gyűjtöget.³ 1761-ben Szegedre helyezik tanárnak. Itt kezdi meg irodalmi működését, még pedig egy magyar nyelvű vigjátékkal, melyet az iskolai színházban előadnak. Dugonics az előadásról azt írja, hogy az nagy feltűnést keltett a népes hallgatóság előtt,⁴ annyival is inkább, mert Szegeden nem volt szokásban a magyar nyelvű

¹ Prónai Antal: id. munk. 24. old.

² Tapolcsányi a legkiválóbb tanárok egyike volt. Kortársa azt írja róla, hogy méltó volna Pázmány Péter főpapi székére. (Dr. Takáts Sándor: Benyák Bernát stb. 60. old.)

³ Prónai A.: U. ott 33. old.

⁴ Prónai A.: U. ott 40. old.

szinjátszás. A darab örökre elveszett. Még csak címét vagy tárgyát se ismerjük.

1762-ben Nyitrára helyezik. Itt elmélkedéseket ír, melynek bevezetésében erős fogadalmat tesz a magyar nemzeti irodalom ápolására, fejlesztésére. »Erzi magában az írói hivatást, de nem tudja, miképpen, mily téren fog használni hazájának; átérzi a nemzeti eszme fontosságát, szívében élénken lüktet a hazafias érzelem, de szeme még nem látta meg a neki megfelelő tért.⁵ 1765-ben Vácra helyezik, ahol Plautus »Menaechmi« c. szindarabját dolgozta át s adatja előtanítványaival 1766. jun. 29-én Szalbeck Károly h. püspök jelenlétében, még pedig — ami iskolai színjátékokban ritkaság számba megy — egy női szereppel. Három évi medgyesi tanárkodás után ismét Vácra kerül (1769—70.) hol németből latin szindarabot ír »Opimius« címmel s előadatja 1770. május 28-án növendékeivel.⁶ Ez a darab élénk irodalmi vitát keltett.⁷

Mint egyik legsikerültebb iskolai vigjátékot Dugonics »Gyöngyösi« címmel magyarra átdolgozta 4 felvonásra, 1789-ben pedig újra átformálta »Tárházi« címen 5 felvonásra. Szegedi írók⁸ azt állították, hogy Dugonics »Gyöngyösi«-t változatlanul később »Tárházi« címmel látta el, oly céllal, hogy a pesti magyar színház az ezzel a darabbal nyissák meg s Simai Kristóf »Igazházi«-ját csupán azért fogadták el Dugonics darabja ellenében, mert abban igen hálás női szerepek voltak.⁹

⁵ Prónai A.: U. ott 43. old.

⁶ Prónai A.: U. ott 61. old.

⁷ Dr. Ferenczi Zoltán (id. munk. 57. old.) úgy véli, hogy Dugonics e darabot Medgyesen írta. De ez téves.

⁸ Kovács János: Dugonicsnak egy ismeretlen színműve (Szegedi Híradó 1877. évf. 15. és 16. sz.) c. cikkében.

⁹ Endrődi Sándor: Dugonics András. Bpest, 1881. 130. old. A francia színpadokon a színésznők jó későn jelennek meg (Marie Faïret, Marie Vernier a XVI. század derekán). Molière társulatában a női szerepeket még férfiak játssák.

A szegedi írók lévedtek. Mert igaz ugyan, hogy »Gyöngyösi«-t Dugonics »Tárházi« címen átdolgozta, de az átdolgozás »Gyöngyösi«-nél gyengébb lévén, soha nem adta ki s így még kevésbé nyujthatta be a pesti színházhoz. Kéziratban maradt meg a Nemzeti Múzeum kézirtattárában.¹⁰ Vácott még Plautus »Asinariaja«-t dolgozta át. De nem adatta elő sehol.¹¹

Mária Terézia felállítván 1760-ban a magyar nemzeti testőrséget, megkezdte a németesítést. Jól tudjuk, hogy céljával ellenkező eredményt ért el, mert a nemzeti ifjak is uttörői lőnek a magyar irodalomnak s már 1770. körül hatalmasan lendül a romantikus iskola. B. Szabó Dávid megalapítja a klasszikus iskolát, még pedig II. József császár németesítő törekvései ellensúlyozására. Egyik, Dugonics Andráshoz 1789-ben intézett levelében azt írja: »... ámbar minden költéségemből kifogytam, ... csak égi madár módra tengődve élek is ... itt maradok Magyarország szélén megmozdithatatlan ellenköfalul a németiségnek készebb vagyok mégis inkább éhen halni meg, mintsem hogy én valamit németül tanítsak.«¹² Dugonics pedig 1790-ben ezt a verset jegyzi föl:

¹⁰ K. J. azon állítása tehát, hogy a Tárházi "... 1789-ben íratott, minden bizonyval azon alkalomra, hogy legyen magyar színmű a Theatrum megnyitására ..." téves, mert még 1769/70-ben íratott. D. darabjában nincs is női szerep (Tárházy, Ágyusi: kapitány, Deáky: artium liberarium magister, Polgári: városi lakos, Gondosi: Tárházi mindenese, Sehonmay: lézengő, Trummel: német csapláros, Versen: poeta, Pisztoli: Ágyusi főinasa, Pesti: Ágyusi másik szolgálója, Tentás: Deáki inasa) s így kétségtől iskolai drámának készült. Hogy D. e darabot a pesti Theatrum megnyitására felajánlta volna, a pusztán föltevésen kívül más bizonyíték nincs. Azt is tévesen állítja K. J., hogy ez D. első darabja volt. Hogy a Tárházi nem eredeti darab s nem más, mint Gyöngyösi átdolgozása, maga a szöveg is igazolja. (Bővebben Hahn Adolf: Dugonics Tárházi-ja. Egyetemes Philologiai közlöny 1883. évf. III. kötet).

¹¹ Prónai A.: U. ott 62. old.

¹² Endrődi Sándor: id. munk. 20. oldal.

... Nyakadon a német,
 Lesi életedet.
 Fojtja szabadságod,
 Rontja tartományod,
 Feji erszényedet,
 Kiszopja véredet,
 Fényedet torkolja,
 Neved marcangolja —
 Szenveded ezt? . . .¹³

Ime, a magyar szerzetes tanárok! A nemzeti küzdelem első harcosai!

Dugonicsot 1772-ben Nyitrán találjuk, hol éppen az időben építették újra a leégett iskolai színházat. Itt adta ki »Trója veszedelmé«-t s itt barátkozott meg Perczel Imre, Benyák Bernát s Pállya István híres magyar színműírókkal.¹⁴ Különösen Pállya István, ki-elsőnek sürgette az iskolai játszások megmagyarosítását,¹⁵ a nyitrai színjátszások nagy mestere lehetett irányadással Dugonics későbbi színműírói tevékenységére.

1773-ban nagyszombati egyetemi tanár lesz s itt szorgalmasan gyűjti az anyagot regényeihez s szindarabjaihoz. Ez időben az a büszkeség éri, hogy egyik tanítványa, Valla Jácint, nyitrai, később szegedi tanár az ő tiszteletére magyar nyelvű vigjátékot ír s adat elő s arra meghívja a mestert is.¹⁶ 1777-ben az egyetemen együtt Budára költözik, hol 1788-ban megjelenik első magyar regénye, »Etelka«. Óriási hatása volt Dugonics e regényének. A kunyhótól a palotáig olvasták, a leányokat Etelkának keresztelték az egész országban, a nők a regény címlapján levő kép után Etelka-ruhát kezdtek viselni. A magyarázata ennek pedig az volt, hogy a regény II. József császár néme-

¹³ Ifj. Szinnyei József: D. A. följegyzései. Bpest 1883. 51. old.

¹⁴ Prónai A.: id. munk. 71. old.

¹⁵ Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 127. oldal.

¹⁶ Prónai A.: id. munk. 86. old.

tesítő törekvései ellen íródott.¹⁷ Ugyszólván az egész nemzetet fölébresztette Dugonics, mely ettől fogva a népies iskola mesterének leghűbb olvasója lőn. A színtársulatok átdolgozták színdarabbá s nagy tetszéssel játszották Pesten, Kolozsvárott, meg a vidéken is. Ugyanebben a sorsban részesült »Az arany perecek« is, mely később »Matskássy Julianna«¹⁸ címen közkedvelt repertoire darabja volt a magyar társulatoknak. Megjegyzendő, hogy az »Etelka« eredeti mű, »Az arany perecek« pedig minden valószínűség szerint egy »Briliantina Praetensio« c. ötfelvonásos latin tragédiából készült.¹⁹

A budai magyar színházban »Az arany perecek«-et 1792. június 18-án adták Endrődy János piarista, később (1818—1823.) szegedi házfőnök átdolgozásában s Dugonicsnak az előadás 160 váltó forintot hozott,²⁰ a darabhoz a díszletek s ruhák pedig 600 frtba kerültek.²¹ A következő évben ugyancsak a pesti magyar társaság »Etelka, vagy a megszorított ártatlanság« c. színművét adta Soós Márton társulati tag átdolgozásában. (Etelka átdolgozása).²²

¹⁷ D. A. maga ezt írja róla: „Ezen könyvem írásának főoka vala Magyarországnak ekkori siralmas állapotja második József császárnak igazgatása alatt“. (Ifj. Szinnyei József: D. A. följegyzései. Bpest, 1883. 9. old.)

¹⁸ Ferenczi Z.: id. munk. 108. old. u. itt (110. old.) e darabot a társaság a következőkép ajánlotta: „Ezen nemzeti dráma, mely egy hazánk leányának az ő szüleihez való nagy szeretetét adja elő, annival kedvesebb előttünk, mivel azon kívül, hogy élő bizonyossága annak, hogy a mi eleink között (midőn még idegen szokásokkal és erkölcsökkel az övék meg nem korszosodott) nem vala nehéz sok jó erkölcsű magyar fejér személyt és férjfiat találni, egyszersmind előnkbe tünteti azon tiszteletre méltó elhunyt eleinket az akkori öltözetben. A dolog valósággal történt Kolozsvárott, Erdélyben, a Bartsai Ákos fejedelemsége alatt“.

¹⁹ Prónai A.: id. munk. 140. old.

²⁰ Endrődi Sándor: id. munk. 128. old.

²¹ Magyar Hirmondó 1792. évf. 938.

²² Endrődi S.: U. ott 129. old. A kolozsvári társaságnál »Etelka szenvedései« címen szerepelt Ferenczi Z.: id. munk. 109. old. A darab bővebb méltatása Bayer J. id. munk. I. k. 240—243. old.

Dugonics színműírói tevékenységére nagy befolyással volt a pesti közönség lelkesedése.

De rajongott a színpadért azért is, mert hazafias törekvéseinek abban hatalmas támogatóját látta.

1794-ben már maga is színdarabot ír a világi színpad számára »Toldi Miklós« és »Etelka Karjelben« címen, melyeket »Jeles történetek« cím alatt ad ki,²³ 1795-ben pedig megírta s kiadta e történetek második részét »Bátori Mária« és »Kun László« címmel.

»Etelka karjelben« 1794-ben került színre s egyik gyenge darabja Dugonicsnak. Meglátszik rajta, hogy német munka után dolgozta át s idegen benne a hus és vér, egyedül a szó és köntös, valamint a történeti háttér (Zoltán fejedelem ideje) magyar. A darab Etele feleségéről, Etelkáról szól, kit férje Karjelbe (Finnország) visz. Gyanakodván felesége erkölcsére s gyanakvását beigazolván is látván, bujában egy évig a Balti tengeren hajókézik. Visszatérvén Karjelbe, nem találja feleségét; gyanúját teljesen bebizonyítva látja s újra a tengerre száll. Itt 16 évi kóborlás után egy vad szigeten köt ki, ahova meg Etelkát Kréka leányával együtt vetette ki a vihar, mialatt férjét ment keresni. Hosszu magán s párbeszéd után végre kiderül Etelka ártatlansága. A tulhajtott romantikának egyedüli érdeme a magyar történeti háttér s hogy magyar nyelven adták elő.

Talán valamennyi darab között »Toldi Miklós«²⁴ a leggyengébb, de bennünket legjobban érint, mert a cselekményt Szegeden játszatta le Hollós Mátyás korában s majd csupa szegedi szereplő van benne. Meséje a következő: Toldi ezredes a szegedi vár pa-

²³ Jeles történetek, melyeket a magyar játékszinre alkalmazott D. A. királyi oktató. Első könyv Pesten, Fűskuti Landerer Mihály költségével és bőttüivel. 1794. Tartalma: Toldi Miklós. Szomorú történet három szakaszokban és Etelka Karjelben. Szomorús történet négy szakaszokban.

²⁴ Budán először 1794. aug. 20-án, majd 1795. VI. 10, Pesten 1810. VII. 30., 1812. VII. 2. és 1814. I. 17-én került színre.

rancsnoka ellen örökösen intrikál Szillér Mátyás városbíró s e célból Toldi leveleit felbontogatja. Tolakodása addig megy, hogy Toldi leányának, Trézsinnek kezét is megkéri. Persze kikoszarazzák, annyival is inkább, mert már Vendrödi szegedi polgármesternek a menyasszonya. Szillér Vindblat erdélyi szásszal bosszút forral Toldi ellen s őt a zimonyi csatavesztés körül árulással gyanúsítja. A belgrádi basa hamis levelével Toldit majdnem veszedelembé viszik, mignem Mancika, Szillér szeretője leleplezi a gázt, a szegedi nép fellázad, Toldit kiszabadítja a börtönből s miután Toldin kívül majd minden szereplő meghal, a darabnak vége. Mór Anna, a pesti magyar színház tagja megjelenése évében dolgozta át színpadra.²⁵ Ez a darab C. Christmann: *Der Statthalter von Corfu; ein Trauerspiel in drei Aufzügen* (Mannheim 1782.) c. műve után készült.²⁶ Toldi Miklós gyenge szerkezeténél fogva nem is sokáig tartotta fenn magát a színpadon. Még több történeti darabot ígért, címöket is megnevezte (Kinizsi Pál, Magyar Balázs) de nem került a sor megírásukra.²⁷

Legerősebb darabja Dugonicsnak »Bátori Mária«²⁸ szomorú történetét öt szakaszokban, mely a XIX. század derekáig színen tartotta magát. Ez is átdolgozás Julius Graf von Soden: »Ignez de Castro«²⁹ c. darabja után.³⁰ Kitűnő jelenetezése, eltalált magyar alakjai, azok megnyerő viselkedése, jellemzésük, a történeti háttér, költői lendület, zamatos nyelv — nagyon tetszett a közönségnek.

²⁵ Endrödi Sándor id. munk. 133. oldal: Moor Anna maga írta volna a darabot. Ez nem áll.

²⁶ Heinrich Gusztáv: Toldi Miklós. Bpest, 1894. 12. lap.

²⁷ Toldy M. előszava.

²⁸ Jeles történetek, melyeket a magyar játékszinre alkalmazott D. A. királyi oktató, Pesten 1794—95. (Bátori Mária. — Kun László.)

²⁹ Elfride és Ignez de Castro a kolozsvári társulat repertoire darabjai voltak. (Ferenczi: id. m. 108. old.)

³⁰ Heinrich G: Bátori Mária. Bpest, 1887. 12. old.

A darab meséje: István herceg felesége meghal. A trón várományosa Bátori Máriát akarja második nejéül elvenni, kitől már gyermekei is vannak. De a szigorú anya Buzilla s apja, Kálmán király hevesen ellenzik a házasságot, mivel Máriát nem tartják méltónak a magyar trón várományosához. A tárnokmester, Árvai, a királyt ráveszi, hogy Máriát gyilkoltassa meg. A királyi udvar kirándul Leányvárra Bátori Máriához — s miután István herceg távol van, vadászaton mulat — a jó alkalmat felhasználva, megöletik István herceg szerelmesét.

A tragikai fordulatokban gazdag darabot kéziratból Rehák Anna átdolgozásában 1794. jun. 6-án adták először Pesten és pedig »rendkívül (azaz bérletszünetben) a publicum kívánságára«³¹ s hatása rendkívüli volt.³² Istvánt Láng Ádám, Máriát Moór Anna játszotta az egykorú kritika szerint kiváló alakítással. Maga Dugonics így ír az előadásról:³³ »Tetszett igen is a Játékszinbe gyűlt érdemes szemlélők előtt és közönségesen mind Pesten, mind Budán előadatván, így ítélték a darab felől: hogy még ennél kellemetesebbet nem igen jádztattak a Játzó személyek; holott Láng ur Istvánnak, Rehák ifjú asszony Bátori Máriának személyét egész meglelégedéssel viselték«.

Gál Mihály egykorú színész naplójában³⁴ azt írja e darabról, hogy: »Nincs is annyi csillag az égen, ahányszor adták az akkori színészek Bátori Máriát. Ez volt a legjövendősebb darabunk; ha pénzben szorultunk, fölkiáltott a színészvilág: adjuk Bátori Má-

³¹ Magyar színészet története. (Honművész 1837. évf. 33. sz.)

³² Ez évben Dugonics darabjaiból Kelemen repertoirejában említettek: „Ételka szom. ját. 5 felv. szerző Soós Márton orvosi tudomány hallgatója“, továbbá „Bátori Mária szom. ját. 5 felv. szerző D. A.“ „Ételka Kaljelben érz. ját. 4 felv. szerző D. A.“ „Toldi Miklós szom. j. 4 felv. D. románjából szerző Rehák Anna a társaságnak ez évi első színésznője“ (Magyar színészet története, Honművész 1837. évf. 33. szám).

³³ Jeles történetek II. kötet ajánlás.

³⁴ Heinrich Gusztáv: Bátori Mária 31. old.

riát! Ez a Bátori Mária igénytelen, jó nevelésű dráma volt, igazi magyar telivér. Ha teljes volt a társaság, ő tűnődöklött a színpadon, ha kevesen voltunk, sem hagyott el bennünket; ha eső, ha rossz idő, keresztelő, temetés, nagy szoárék, szupék voltak is az nap, mert ezek nem kedveznek a színészek pénztarának, azért Bátori Mária megadta ajándokát, ha neki tömjénezünk.

A darabot később Teleki Miklós dolgozta át, Erkel Ferenc pedig operát irt a szöveghez.³⁵

Gyöngé darab »Kun László«, mely szinte átdolgozás Friedrich Justin Bartuch: *Elfride eine Trauerspiel in drei Aufzügen* (Weimar 1775. és 1780.) c. színművéből.³⁶ A színpadokon »Berényi Jolánta« címmel játszották a főszereplő neve után. Meséje elég változatos. A király nőül akarja venni Berényi Miklósnak Jolánta nevű leányát s megkéreti Tétényi tárnokmesterrel. De Tétényibe Jolánta beleszeret, hozzá is megy. Tétényi visszajövet, beszámol a királynak. Jolántát rutnak festi le. A király erre elfeledi Jolántát. De feltűnik neki, hogy Tétényi, kiról tudja, hogy időközben megházasodott, feleségét nem mutatja be az udvarnak.

Egy komornyik, Kun Tulon a titkot fölfedi a király előtt, ki erre elmegy Tétényihez s ott meggyőződve álnokságáról, őt megöleti. Jolántát apja ezután Kun Lászlóhoz kényszeríti, de mielőtt ez megtörténne, Jolánta szíve megreped. A kunok időközben felázadnak, mire Kun László Tulonnal elmenekül s a darab bevégeződik.

Ezen ismert darabokon kívül irt-e Dugonics másokat is, nem tudjuk. Állítólag még egy »A jó tanácsos« c. 5 felvonásos érzékeny játékdarabja is lett volna,³⁷ melyet a kolozsvári társaság Pesten 1807. okt. 16-án

³⁵ Prónai Antal: id. munk. 167. old.

³⁶ Heinrich Gusztáv: Kun László. Bpest 1885. 19. old.

³⁷ Prónai Antal: id. munk. 168. old.

és 1808. aug. 12-én előadott.³⁸ Azonban maga Dugonics nem említi e művet sehol. Darabjait az iskolai színpadok visszavették a világi színpadtól s a XIX. század első negyedének végéig játszották.³⁹

Dugonicsnak kétségkívül érdeme, hogy a színházaknak reperoirt teremtett, magyar köntöst adott alakjaira s kereste a történeti háttérrel, mellyel a közönséget lelkesítette s színházba szoktatta, de se cselekmény, se jellemre, se meseszövéssre nem gondolt.

Egész Kisfaludiig és Katona Józsefig nem is igen művelte senki a magyar történeti drámairodalmat.

1806-ban hazalátogat Szegedre, ahol itt találta Ernyi Mihály erdélyi társulatát, mely az ő darabjait is bemutatta a szegedi közönségnek. A szegediek híres szülöttük darabjait lelkesedéssel fogadták, őszinte szeretettel tapsolták.

A színházat rajongásig szerette. A színház körül ácsorgó tanítványaitól megkérdezte: — Hát ti mit kerestek itt? — Hát bizony nagyságos ur »Bátori Máriát« adják, szeretnők megnézni, de nincs pénzünk. — No hát gyertök fiaim. S mindannyiukért befizetett.⁴⁰

Dugonics 1808. júniusban nyugalomba vonulván, Szegedre jött lakni s itt 1818. júl. 25-én hunyt el.

»A nemzetietlen, idegen befolyás ellen a magyar nemzeti visszahatás szelleme soha és sehol addig ily határozottan és hathatósan nem hallatta tiltakozó szavát, mint Dugonics műveiben« — írja egyik méltatója.⁴¹ Egyik tisztelője versben dicsőíti Dugonicsot: »... aki először adott oly isteni mozgást nemzeti lelkünknek ...« A sokszor emlegetett póriasság ellen Endrődi Sándor így védi: »A népies nyelvnek keresztül kellett esnie a természetes fejlődési időszakokat, hogy az lassankint egy Petőfi és Arany nyelvvé tisztulhasson«. ⁴²

³⁸ Ferenczi Zoltán: id. munk. 515. old.

³⁹ Dr. Takács Sándor: Benyák Bernát stb. 127. old.

⁴¹ Nagy Sándor és Farkas Antal: Dugonics album. Szeged, 1876.

⁴² Endrődi Sándor: D. A. Bpest 1881. 167. old

⁴³ Endrődi S: id. munk. 169. old

Heinrich Gusztáv így méltatja:⁴³ »Dugonics András nem volt drámaköltő, egyáltalában nem volt költő; de elévülhetlen és ma már általánosan elismert érdeme, hogy ő volt az első egyike, kik a rendkívüli akadályokkal küzködő első magyar szintársulatok műsorát előadásra alkalmas darabokkal, még pedig eredeti darabokkal ellátták. Már t. i. amit e korszakban eredetinek neveztek és tartottak, — darabokkal, melyekben magyar nevű egyének szerepelnek és eshetőleg a magyar történelemnek egyes elszórt alakjai vagy eseményei föllelhetők, — melyekben azonban a cselekmény maga nemcsak nyers anyagával, hanem szerkezetével és jellemével is idegen volt«. Majd:⁴⁴ »... Dugonicsunkat sem érheti gáncs azért, hogy hosszú tespedés után életre ébredő és kedvezőtlen viszonyok közepette is, gyors fejlődésnek induló drámai költészetünket ugyanazon módon (idegenből való átdolgozással) szolgálta, melyen, nagyjában hasonló körülmények közt, nálánál sokkal nagyobb költői tehetségek, Shakespeare és Molière is megvetették nemzetük színiköltészetének alapjait«.

Bayer J.⁴⁵ ítélete így szól: »Dugonics drámáinak meséje gyorsan perdül, nyelve mindig magyaros, ugyszólván közmondásoktól duzzadó s így egészében, részleteiben egyaránt a képzelemre ható. Ugyszólván időt sem enged arra, hogy kritikus értelemmel vizsgálja azt a dolgot, mely különben vonzó, mulattató, új meg új eszméket keltő. Így indul meg Dugonicscsal a magyar történeti dráma. A kor szemüvegén át tekintve és a szükség kényszere által kellően menetetve, egészben helyes utakon«.

Bayer József⁴⁶ méltatása még a következő: »Dugonics drámáit az esztétika mértéke szerint nem lehet ko-

⁴³ Heinrich Gusztáv: Toldi Miklós. Bpest 1894. (Bevezetés) 3. old.

⁴⁴ Heinrich G: Bátori Mária. Bpest 1887. 31. old.

⁴⁵ Bayer I.: A magyar drámairodalom tört. Bpest 1897. I. k. 163. old.

⁴⁶ Id. munk. I. k. 280. old

molyan venni. Kortörténeti szempontból a többi historiai drámával egyetemben azonban nemcsak új irányt jelölnek ki, de egyuttal hatalmas segédeszközei a magyar színészetnek egy oly korban, mely nemcsak nyelvről, de történeti multjáról is megfeledkezni látszott.

Dugonics színműírói tevékenységét egyetlen méltatója se említi a legfő szempontból, hogy t. i. ő az összekötő kapocs az iskolai dráma s világi színműírók között.⁴⁷ Pedig színi irodalmi működése ebből a szempontból is nagyon fontos. Ugyszólván az utolsó iskolai drámairó és első világi történeti színműíró. Még működése is megoszlik e két irányzat között. Első darabja magyar nyelvű iskolai vigjáték; második darabját latinul írja meg a püspök kedvéért, aki annak előadását végighallgatta; ezután német iskolai drámát dolgozik át latinra, de átfordítja, kétszer is átdolgozza magyarra. Regényeit »Etelká«-t s »Az arany perecek«-et a színészek színpadra dolgozzák át, mire figyelme a világi színpad felé fordul s a pesti és budai közönség kedvéért megírja »Toldi Miklós« és »Etelka Karjelben« c. darabjait. Többé nem is dolgozik az iskolai színpad számára, csak a világi színműirodalomnak él: »Bátori Mária« és »Kun László« e fordulathoz utolsó termékei. Ekkor már alaposabban megismerte a színpadot s bár a kritika nem gáncsolta, mégis nagyobb gondot fordít a jelenetezésre, meseszövésekre, párbeszédre s a költői igazságra. Ime, a természetes fejlődésnek törvénye, mely Dugonicsra is uralkodott.

⁴⁷ Gyulai Pál azt mondja Szigligeti Ede fölött tartott emlékbeszédében (136—137. old.): „A magyar dráma és színészet iskolai drámáiból indult fejlődésnek. A főiskolák színjátszó ifjaiból lettek az első magyar színészek s első drámairóink tanárok, papok, szerzetesek voltak.“

IV.

KELEMEN LÁSZLÓ ÉS SZEGED.

A színház nemzeti jelentőségét helyesen fogta föl Ráth Mátyás: iskolája a felnőtteknek, szócsove az irodalomnak, terjesztője az ébredező hazafias szellemnek. Ezért »Magyar Hirmondó«-jában már 1780-ban sürgeti egy magyar játszó társaság szervezését.¹ Péczeli József tervet készített a »Magyar színházi társulat« megalakítására, Révai Miklós, a szegedi piarista gymnasium egykori növendéke² »Jámbor szándék«-ában a honatyákat buzdítja egy magyar nyelvművelő társaság létesítésére, mire az országgyűlés és néhány kiváló főúr foglalkozni kezdtek a magyar színház dolgával, de kevés sikerrel.

Az országgyűlés a sérelmeket tárgyalja, miközben (1790. jún. 18.) megérkezik a »Károli, Pálfi, Nádasdi, Splényi gyalog és Erdődi, Toscana-Splényi lovas regimentbeli főtisztek« folyamodása a »Tekintetes Nemes Hazának« címezve, melyben az önálló magyar hadsereg felállítását kéri, a többi közt

¹ Az első, aki a magyar színészetet sürgette, egy pozsonyi német katonatiszt volt. (Frendel: Entwurf zu einem ungarischen Nationaltheater. Pressburg 1799.)

² Papp János: id. munk. 320. old.

mondván: »A német nyelv, melynek súlyát nehezen viseli a magyar közkatona, a haza seregei közül kiirtassék s az egész hadi szolgálat magyar nyelven folytattassék, ami az idegeneknek illendő eltávoztatására fog szolgálni.«³

Ezt követi (1790. jun. 30.) a »Nemes Graeven Huszár Regimentyének Magyar feő- és all-tisztjeinek« hasonló kérvénye, melyben a magyar ezredekhez magyar tiszteket követelnek. Noha a bécsi nyomás mindkét kérelmet elutasította, mégis nyomot hagytak ezek a szivekben. Nemcsak az 1790—91-diki országgyűlés, amely a XVI. t.-c.-ben a magyar nyelv jogairól az első bástyakövet rakta le, de a társadalom is erősen buzgólkodik a magyar nyelvért s művelődéséért.

Míg az országgyűlésen az események folytak, az alatt főiskolai ifjak, akik bizonyára játszottak már iskolai színházakban, orvosok, ügyvédek s jogászok, valamennyien előkelő, nemesi családból, a hirlapi közlemények s a nemzeti irányu mozgalmak hatása alatt 1790. nyarán összeállnak színjátszásra s első apostolai lőnek a hivatásos magyar nemzeti színművészetnek. Ámde hiányzott a társaságból egy vezető kéz, az összetartó erő. A sors erre a célra Kelemen Lászlót jelölte ki.

Kelemen 1760-ban⁴ Biharban született. Atyja Mihály régi erdélyi nemesi családból származott s vagyonos, jómódu polgár volt. Pestre került magyar kántornak, hol fiát gondos nevelésben részesítette s az ügyvédi pályára szánta. A szigorú apa hazafias érzületét mi sem jellemezi jobban, mint azon körülmény, hogy nem lévén Pesten magyar iskola, azt nagy fáradsággal és költséggel a maga erejéből

³ Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Budapest, 1898. VIII. köt. 496—97. old.

⁴ Tévesen állítják a történetírók, hogy 1768-ban született, mert a csanádpalotai rk. plébánián (163 lap) 1814. dec. 24-dikén történt elhalálozásakor 54 évesnek van bejegyezve.

hozta létre, mint Podmaniczky József báró írja⁵ és ő maga is elbeszéli.⁶ Ilyen hazafias légkörben nevelkedett Kelemen László.

Kelemen László, miután az ügyvédi vizsgát letette, Grassalkovich gödöllői uradalmába került ügyésznek, hol vagyont szerezvén, menyasszonya apjának, Balogh János királyi tanácsosnak biztatására, tapasztalatai kibővítése céljából, nagyobb külföldi utazást tett.

Hazaérkezvén, »látta a magyar nemzetet szokásaiban, nyelvében, érzésében elidegenítettnek. Látta Európa főbb városainak színházait, tapasztalá azokban, mennyire hat a nemzeti érzület fejlesztésére a színművészet. Látta, hogy az izlés, erkölcsök és szellemi élet milyképpen nyilatkoznak nálunk és odakünn?! Ez idő óta szüntelen egy állandó színház alapításának eszméjével foglalkozott.«⁷

Apja hallván, hogy fia színész akar lenni, eltiltotta házatól.⁸ Az öreg Kelemen annyira busult azon, hogy fia színész lesz, hogy napokig az utcára se ment. S midőn egyszer találkozott Podmaniczky báróval s ennek is panaszkodott fiára, ez így felelt: »Mit mond, nem arra nevelte? Hát nem Kelemen uram ment jó példával előtte, mikor nem lévén Pesten magyar iskola magyar gyermekek számára, nagy fáradtsággal és áldozatokkal létrehozta azt? S most a fiát kárhoztatja, aki még dicsőbbet alkotott, mert nemcsak apró gyermekeket, hanem minket, véneket is megtanít, mint kell magyarnak lenni s mulattatva csepegteti belénk a hazánk s nemzetünk iránti kötelességet. Higyje el Kelemen uram, hogy László fia

⁵ Nefelejts 1859. évf. 16. szám.

⁶ Váradi Antal: Hogy lett Kelemen László színész? („Az Ujság” 1906. évf. szept. 26. diki szám.)

⁷ Dr. Váli Béla: Kelemen László, az első magy. szinigazgató. Arad, 1888. 13. old.

⁸ Később az apa úgy a fiaival, mint leányaival, kik szintén beálltak a szintársulathoz, megbékült.

kiérdemelte a haza és nemzet becsülését s adná Isten, hogy minden apának csak egy ilyen derek fia lenne, mint László, akkor virágoznék föl hazánk! »⁹

Megbékülve később így szólt Lászlóhoz: »Lásd fiam, nem tudtam, hogy ilyen társaságot akarsz alakítani, azt hittem, hogy bukfenchányó bohóc-komédiái história lesz az egész, de miután látom, hogy ebből csak haszon háramlik hazánkra, nemzetünkre, ám legyen, magam is örülök rajta és mi több: lásd mennyire méltányolom működésedet, ha szükséged lesz bármiféle versekre (jó rigmuscínátó kántor volt az öreg), bízd rám, olyan verseket írok s még zenét hozzá, hogy szived fog repesni örömeiben.«

De sem ez a csapás, sem pedig menyasszonya apjának rideg viselkedése nem tántorította el Kelemen nagy terveitől. Hazája s nemzete lebegett szemei előtt s mint a próféták, égi ihlettségtől megszállva, törhetetlenül haladt előre... Menyasszonya bánatában elhalt s ő, míg egyre hordta ki a friss virágokat a budai temetőbe, addig a nemzeti nyelv ujjászületésének hajnalhasadását szomjuhozta...

Külföldi utazásai alatt szerzett tapasztalatai a magyar nemzeti művelődés elsőrendű harcosává avatták fel Kelemen Lászlót. Dus javadalom helyett sokszor nyomor és kétségbeesés kísérték élete utjain, de szilárd kitartással emelte magasra a trikolort s utat taposott az utána következőknek. Elsősorban színészeket s színésznőket toborzott, majd főrangú pártfogókat keresett. Miután minden oldalról kedvező fogadtatásra talált, sőt Kazinczy Ferenc támogatását is megnyerte s szintársulatát tanult, művelt, nemes ifjakkól sikerült összeállítania, 1790. október 7-dikén kérvényt nyújtott be a pesti hatósághoz a színház helyiségeért, majd október 13-dikán megkapta a helytartó tanácstól a játszási engedélyt, mire október 25-dikén megtartotta az első magyar színjátszást, Si-

⁹ Várad A.: id. munk.

mai Kristóf »Igazházi«-jával.¹⁰ A lelkes kis csapat tizenhárom tagból állott: Moór Anna, Nagy Mária, Nagy Erzsébet, Kelemen László, Baranyai Balázs, Fülöp István, Horváth János, Szomor Máté, Soós Márton, Ráth Pál, Nemes András, Popovics András és Ungvári János.¹¹

Uttörő színészeinket — írja Vahot Imre — nem kenyérkereset, vagy dologkerülés, hanem szenvedély és úgyszeretet vezérlé a színi pályára; mind művelt, lelkes egyének voltak ők és hogy első fellépésükkel becsületet valljanak s a magyar játékszin megalapítására nézve célt érhessnek, roppant szorgalmat tűntettek ki a tanulásban s a folytonos művészi tanulmány és gyakorlat által annyira vitték a dolgot, hogy az akkori írók állítása szerint már legelső színi mutatványaik is »álmélkodással« tölték el a közönséget. (Id. munk. 86. old.)

A pesti s budai hatóságok, de különösen a német szintársulat akadályokat gördítettek Kelemen tervei elé, mire ő az országos rendekhez, majd 1790. végével magához II. Lipóthoz fordult, kinél Pozsonyban november 17-dikén audiencián jelentkezett¹² s írásosan is benyújtott kérelmében játszási engedélyt s támogatást kért.

Nem sikerülvén hamarosan megfelelő helyiséget kapni, Kelemen — hogy társulatát a széthullástól megóvjá — vidéki körútra gondolt.¹³ Szeged ekkor

¹⁰ Vahot Imre szindarabot is irt erről az előadásról. „Az első magyar színészek Budán“ címmel (Emlékiratai II. k. 146. old.) Vahot Imre ezt írja: „A magyar színi társulat s főkép ennek éltető lelke Kelemen László . . . vastürelme minden áldozatra kész, kitartó jellemes eljárása legyőzte az óriási akadályt s a műveltebb magyar Thália születési ünnepét csak így ülhette meg diadalmasan az irányadó főváros falai között.“ (Magyar Thália. Budapest, 1853. 80. old.)

¹¹ Dr. Váli B.: A magy. nemzeti színészet tört. Budapest, 1887. 111. old. Emliti még Váli (Vasárnapi Ujság 1890. évf. 43. sz.) Rózsa Márlont s Termetzky Franciskát is.

¹² Nefelejts 1859. évf. 15. szám.

¹³ Dr. Váli B.: id. munk. 111. old.

aligha foroghatott elméjében, hisz a városnak színház-épülete nem volt, bár régi följegyzések Szegedet már ez időben is mint műpártoló várost emlegetik.¹⁴

A szabadalomlevél, melyben Kelemen »proprietaryusnak s kormányzónak« neveztetik ki, 1791. március 5-dikén megérkezett ugyan, de a társulat ekkor a rossz viszonyok miatt széteszlott. Kelemen fáradhatatlan tevékenysége újra összegyűjtötte a színészeket s miután pénzbeli segílyt is kapott, (még a hercegprimást is fel tudta Kelemen lelkesíteni) a társaság csakhamar talpra állt. Ekkor meg kellő repertoire nem volt, s a német társulattal, mely e tekintetben jól el volt látva, erős versenyt kellett küzdeni. Szinte emberfölötti munkát végzett Kelemen: helyiséget szerzett, diszleteket készíttetett, repertoire-ról gondoskodott, az új tagokat betanította, majd egy ügyes német színészt tanítómesterül fogadott. De maga is több eredeti darabot írt s idegenből fordított. Ennyi munka tíz embernek is sok lett volna.

»Kelemennek — írja Vahot Imre — hazánkat örök hálára kötelezett tettein kívül az sem kis érdeme, hogy az alkudozás és fölszerelés hosszú ideje alatt a már meglehetősen begyakorlott színésztársulat nagyobb részét a végképpen feloszlástól megmenteni s másfél évi tétlen vesztglés daágra is együtt tartani bírta, mi csak csekély vagyonának feláldozásával történhetett meg.« Továbbá: »Kelemen folyvást próbákat tartott, egyre gyakorlá a társulat tagjait, sőt ugy tekintvén ezt, mint első magyar színi műiskolát, számára még művészileg képező tanítóról is gondoskodott«. (Id. munk. 82. old.)

Ami a műsort illeti, »az uttörő ez irányban Dugonics András szerzetes-író volt, ki először tett kísérletet, eredeti magyar alakokkal népesíteni meg a színpadot. E kísérlete neki némileg sikerült is.«¹⁵

¹⁴ Honművész 1837. évf. 29. szám. (»A magyar színészet ezen új korában legnagyobb pártfogást tapasztalt . . . Szegeden.«)

¹⁵ Dr. Váli B.: id. munk. 136. old.

Dugonics András ez időben már Budán lakott, mint az egyetem tanára s regényei, különösen az »Etelka« népszerűségének tetőpontjára emelkedtek. Több mint valószínű, hogy Kelemennel s a társulat tagjaival szoros barátságot tartott, hisz pl. az »Arany perecek«-et, Endrődy János piarista átdolgozásában már 1792. jun. 18-dikán előadatta. A két lelkes, tüzes magyar barátságát a nemzeti színészet iránti közös vonzalmuk csak erősíthette.¹⁶ Moór Anna, meg Soós Márton társulati tagok pedig a nagy népies író regényeit szindarabokká alakították át, szindarabjait pedig szinpadra igazították.

Kelemen 1792. elején ismét megkezdte Pesten az előadásokat, de az év végén már 1842 frt 53 krt tesz ki a társulat adóssága. Ujabb segélyt sehonnan sem kapván, a megyékhez, meg az országgyűléshez fordult támogatásért. December 1-én a helytartótanács báró Podmaniczky Józsefet kinevezi intendánsnak, de a társulat bomlását ő se tudta megakadályozni. Ez különösen akkor tört ki, mikor Kelemen a vidéken járt pénzsegélyért.

A viszálykodások miatt, főleg Sehy Ferenc¹⁷ fon-

¹⁶ Kelemennek Dugonics iránti vonzalmát legjobban jellemzi Pestmegyéhez 1801. aug. 24-dikén benyújtott kérelme, melyben a többi közt ezt mondja: „3-or. Minden azféle és vélhető akadályoknak elhárítására nézve, úgy nemkülönb a beteges társaságoknak erősítésére, a jóízű tudományoknak gyarapítására a szükséges Rendtartásoknak gyámolításukra és az adakozásoknak hitelesebb keltésére nézve méltóztasson a Ns Vármegye a maga kebeléből vagy két Magistratualis Személyt, azokhoz nevezetes tudós férfiakat, akik a Nemes Nemzetnek Dicsősége fényességét örömmel munkálják, ugymint Főtisztelendő Dugonits András és Schedius Lajos Professorokat arra kérni, hogy egy Feő Directionnak személyét a Ns Vármegye képében az egész Magyar Hazára nézve viselven, minden előforduló dolgaimban ide Relatióval köteles lehessenek.“ (A Kelemen-család leveles tárából.)

¹⁷ Az örökké intrikáló s Kelement egyszer agyonlőni is akaró Sehyt Nagyváradon 1799-ben utólérté végzete. A toborzó huszárok, mivel sértegette őket, agyonvágták (Náményi L.: id. munk. 34. old.) — Sehy a Martinovics-féle összeesküvésnek is részese volt: (Dugonics A. följegyzései, Bpest 1883. 138. old.)

dorkodásaitól, Kelemen kedvét veszítette s 1795. végén leutazott Nagyváradra s ott Hatvani István aljegyző, színműíró támogatása mellett december 24-én az alispánhoz kérvényt ad be a Tisza mellékén szervezendő s állandósítandó társulatra nézve.¹⁸ Kérelmét eleintén kedvezően fogadták s terv és költségvetés készítésére hívták fel. Tervét azonban, érthetetlenül, csakhamar elutasították. Kelemen reményét veszítve visszatért Pestre, hol a társulatot teljesen felbomolva, a fölszerelést, ruhatárt s könyvtárt lefoglalva találta. Erre a hozzá pártoló tagokkal 1796. június 4-dikén elindul vidékre. »Terve volt Cegléd, Kőrös, Kecskemét, Szeged és Szabadkán keresztül vándorolva annyi költséget gyűjteni, hogy társulatával eljuthasson Kolozsvárra.«¹⁹ Kecskeméten nagy pártolás mellett tartottak előadásokat,²⁰ de a rosszlelkű Sehy Ferenc ide is követte s csakhamar szétrobbantotta a kis csapatot. A tagok²¹ innen Kolozsvárnak vették utjokat. Szegedet tehát ezúttal nem érinihette Kelemen. Nagyváradon Kelemen elszakadt a társulattól s ott hivatalt vállalt,²² miközben 1797-ben Pesten az összes fölszereléseket elárverezték a hitelezők. A társulat tagjait Kolozsvárott várakozáson felül jól fogadták.²³

Kelemen becsvága nem sokáig hagyta a hivatal légkörében. Csakhamar összeszedte társulatának tagjait s játszott velük. Állítólag Aradon is játszott 1798. telén »amint régi társulatának romjával Pestről a

¹⁸ Náményi L.: id. munk. 26. old.

¹⁹ Dr. Váli B.: id. munk. 188. old.

²⁰ Liszka Béla: A Színészet első nyomai Kecskeméten. 22. old. és Sz. N.-hoz intézett levele.

²¹ Láng János Ádám, Királyi Antal, Ernyi Mihály, Pataki Benedek, Reháké Moór Anna, Ernyi Franciska és Gáchy Rozália. (Liszka B. id. m. 21. old.) — Ezek közül Láng az 1803-diki s Ernyi és Ernyiné az 1806-diki szegedi kirándulásoknak is részesei voltak.

²² Náményi L.: id. munk. 39. old.

²³ Liszka B.: id. munk. 22. old.

vidékre lekerült... Annak egyik bizonyítéka, hogy Arad város fizikusa, ki a cenzori tiszteletet is viselte, ez év februárjának első napjaiban küldte fel Kelemen társulatának szöveggönyveit.²⁴

1799-ben a kolozsvári színészek nagyváradi sikereitől is ösztönözötten, debreceni kirándulást tervez. Miután azonban Debrecen Wesselényi színészeivel 1801. november 1-től 1802. október 31-ig szerződést kötött, Kelemen elesett Debrecenből.²⁵ Visszatért Nagyváradra, hol 1799. végétől 1800. március végéig előadásokat rendez.²⁶

Debreceni sikertelen vállalkozása után, meg mivel talán Nagyváradon is rosszul mehetett dolga, ismét Szegedre gondol. Egyrészt azért, mivel itt még nem játszott magyar társulat, másrészt — bizonyára a »Magyar Kurir«-ból, vagy Vedrestől értesülhetett, — hogy a város a városháza-épületben, mely éppen építés alatt állott, színházat is rendez be.

Nagyváradról február 14-dikén ír a szegedi tanácsnak, tudakolván az épülő színház bérlete felől. Levele így hangzik:²⁷ »Tekintetes Nemes Magistratus, Kegyes Pártfogó Uraim! Minekutánna a' Theatralis Nemzeti Magyar Játsszó Társaság, Ns Szabad Királyi Pest Várossában már annak előtte a' Németh Játsszó

²⁴ Aradi Közlöny 1898. évf. dec. 4-diki szám.

²⁵ Dr. Ferenczi Z.: id. munk. 113. old.

²⁶ Erről egy eddig ismeretlen, Pestvármegyénél lévő okmány tanuskodik, mely így szól: »Tekintetes Nemes Vármegye! Ötödik esztendeje, a mióta a Magyar Theatrum Ns Szabad kir. Pest városában lenni megszűnván, nemzeti magyar játsszó társaságunk elszéledett; az időtől fogva is különféle viszontagságokon menvén keresztül, valahára találtunk olyan alkalmatosságot, hogy ismét rendbe szedhettük magunkat, és az újabb lábra állásunkat itt Nagy-Váradon a mult télnek kezdetétől fogva utolsó Martiusig e folyó esztendőben folytatta játékjait társaságunk stb. Nagyvárad, 16. april 1800. legalázatosabb szolgája Kelemen László m. k. a magyar Hazai Nemz. Játsszó Társaság Proprietarius Kormányzója.« (A Kelemen-család leveles tárából).

²⁷ Városi levéltár 289/1800. sz. a. — Az eredetinek hű másolatát lásd a Függelék-ben.

Társaság számára árendába adott Theatrum végett, sullyós költségeire nézve állandó nem lehetett; némű-némű viszontagságai után azon Társaság most újabban itt Nagy-Váradon olyan Rendbe szedődött, melly szerint, a' mint Tzéllya e' Ns Magyar Hazának (a' Felsőségtől nyert engedelem mellett) Szabad Királyi és nevezetesebb Mező Várossaiban, a' Ns és Nagy Érdemű Közönségnek gyönyörködtetésére, Tisztességes Múltságára szolgáló Erköltsi Játékjait elő adhattya.

Meg értvén: hogy Ns Szabad Királyi Szeged Várossa azon tzélből nevezetesen, hogy idővel a' N. J. Társaság is oda érkezvén, Játékjait elő mutathassa, a' végre Theatrumot építtetni méltóztatott, bátorkodom a' Ttles Ns Magistratus előtt alázatosan esedezni: méltóztatasson engemet Ns Nemzetéhez vonyzó szeretetéből volta képpen Informálni, ha azon Theatrum kész, és a' szükséges Scenariumokkal Instruálva vagyon e,? és mostanság lehetne-e, a' Játszó Társaságot abba által költöztetni? Minthogy pedig a' Társaság, ott leendő mulatásának bizonyos idejét nem tudhattya mostanság, az elő-mutatandó Játékok száma szerint, milyen árenda lészen határozva?

Ezen alázatos kéréseimre, a' Ts Ns Magistratus által leendő végzéseért a' midőn ujabban esedezném, Társaimmel együtt Kegyes Pártfogásába ajánlott maradván vagyok A Ttles Ns Magistratusnak leg hivebb's le kötelezett szolgálja Várad-Olaszi 14 Febr. 800. Kelemen László a' N. J. Társaságnak Proprétáriussa, és Kormányzója.

A városi tanács február 27-dikén siet Kelemennek felelni,²⁸ mondván: »Bizodalmas jó Uram! Igen szive-

²⁸ Városi lev. tár. fogalmazvány. Maga a tanácsi végzés így szól: „Kelemen László a Nemzeti Jádzó Társaságnak Kormányzója Levele által tudomást kíván tétetni magának, ha a Szegedi Játék hely vagyis Theatrum felépültetett-e vagy sem? és annak árendája miképen légyen határozva meg? Vissza fog iratolni, hogy még azon Jádzó Hely fel nem épült, annak pedig árendája nem fog sulyos lenni.“ (Tanácsi hat. 1800. Bőjtelő hava 27-dikén, 289. sz. a.)

sen vettük abbéli levelét, melyben kinyilatkoztattatott, hogy a Nemzeti Játék társaság itt Szegeden is kívánkozna Játékjait elől adni, melyre feleletül mostanság csak azt adjuk: hogy még eddig a Játékszin vagyis Theatrum fel nem épült, hanem azon igyekező iparkodással leszünk, hogy azt az idén korábban elkészíttessük. Ami illeti ennek árendáját, az igen gyenge és csekély fog lenni, mert mi és népünk inkább gyönyörködnek a játéknak szemlélésében, mintsem az illetén árendának jövedelmében. Ez iránt előre is tudósítjuk az urat minden ilendőséggel maradván Az úrnak Szeged 27-dik Február 1800 jó akarói Um: Nemes Szabad Királyi Szeged várossának fő Birája Polgármestere és Tanátsa.

Kelemen e bizonyára nem remélt válasz igen kellemesen érinthette, ami kitűnik abból, hogy be sem várta a színház felépítését, máris eljött társulatával játszani Szegedre. Még pedig alighanem Nagyváradról. Az időpontot biztosan nem tudjuk, de minden valószínűség szerint április—május hónapban lehetett itt társulatával, amit két körülmény igazol. Az első egy eddig ismeretlen okmány, a másik pedig Vedres István rég ismert levele. Ugyanis Volfordt József, Szeged város polgármestere 1800. Pünkösdi hava 24-ikén a következő bizonyítványt állította ki Kelemen és társulata részére:

»Alábbírt bizonyoságot teszek, hogy Kelemen László úr nemzeti magyar játszó társaságnak tulajdonos kormányzója most folyó Hónapban ezen Királyi Szabad Szeged várossa közönségét előadott vig és szomorú érzékeny énekléssel is kedvessé tett, egyáltalában válogatott Erkölti játék darabjaival nemcsak teljes meglegedésig mulattatta, hanem mind maga, mind társaságával példás jámbor viselete által különös Dicséretet és arra érdemet szerzett, hogy a magyar nemzet Diszére Hazai nyelve pallérozására s ebből önként következő boldogulására hasznosan intézett törekedéseért a Hazával jól Gondolkodók-

nak szeretetében, pártfogásában ajáltasson. Szegeden Pünkösd hava 24 napán 1800 esztendőben. Volfordt József m. k. Szabad Szeged királyi várossának Polgármestere. (L. S.)²⁹

A másik bizonyíték Kelemen szegedi színjárszárára Vedres István földmérő levele. Ugyanis Kelemen ittlétekor Vedressel, a színházat építő zseniális mérnökkel tárgyalt, utasításokat adott s rajzokat is készített a színház berendezésére s felszerelésére nézve, amit Vedres egy Pünkösd éjjelén írt következő levélben tudatott Volfordt polgármesterrel: »A Theatrumba való első kordináról egy gondolat ötlött az eszembe, a melyet hirtelenében Izeruzával imigy amúgy lerajzolva, Kelemen úr által nálam hagyott rajzolatnál azon végre küldök föl: hogy ha az úr Polgármester Urnak valami belőle tettzeni fog; tehát a Piktornak íranta lehetne említést tenni.³⁰

Különösen az első, eddig ismeretlen okmány minden kétséget kizárólag igazolja, hogy Szegeden Kelemen társulata volt az első hivatásos szintársulat s így elesik az összes magyar írók által eddig állított azon föltevés, mintha a kolozsvári színészek játszottak volna elsőnek Szegeden.³¹ Kelemen László volt tehát a szegedi magyar nemzeti színészet első uttörője, neki köszönhetjük színészetünk megszületését. Hogy hol játszottak, mily darabokat adtak elő, meddig maradtak itt, kik voltak a szereplők, minő volt az eredmény, arról nincs tudomásunk. A közhit azt tartja, hogy az Iskola- és Oroszlán-utca sarkán levő »Öt pacsirta« vendéglőben (ma Politzer-ház) léptek volna föl, de az sem lehetetlen, hogy a félig kész városházi színházban játszottak.

²⁹ Az okmány eredetije Pestvármegye levéltárában. (Másolata a Kelemen-család leveles tárában).

³⁰ Szmollény N.: Tanulmányok és Emlékek. Szeged, 1905. 51. old.

³¹ Reizner sem ismeri ez okmányt s ezért ő Kelemen föllépését 1800. dec. havára teszi. Pedig akkor Kelemen nem is játszott Szegeden.

Hogy kik lehettek ez időben Kelemen színészei, akik Szegeden fölléptek, csak sejtjük. 1795-ben a Kelemen-féle társulatnak a következők voltak tagjai: Kelemen László, Pesty László, Bagolyi Antal, Pataky Benedek, Sehy Ferenc, Varsányi Ferenc, Várady Mihály, Papp Gábor, Rózsa Márton, Ernyi Mihály, Nemes András, Károlyi István, Saági férfiak, Kelemen Lászlóné-Lipcei Mária, Liptai Mária, Rehákné-Moór Anna, Ernyiné-Termetzky Franciska, Váradyné-Török s rövid ideig Lángné-Járdos Anna nők; — Lavotta János zenekarmester, Chinda ének-mester. — Miután Rehákné visszavonult a színpadtól, Ernyiné s Ernyi Kolozsvárra mentek, Láng s Lángné, valamint Saági szintén, Sehy s Liptai kiváltak, tehát legfőlebb a megmaradt 12 tagból s még talán egy-két új erőből állott Kelemennek Szegeden fellépő társulata.

Szegedről valószínűleg Kecskemétre ment a színtársulat s ott állítólag június 1-től augusztus 14-ig játszott volna. Kelemen innen reménységgel eltelve tért vissza társulatával Nagyváradra, de ott a bukás utólérte.³²

A szegedi városháza s ebben a színház ezalatt fölépült. November 25-dikén nagy ünnepéllyel meg is nyitották.³³ November 28-dikán a tanács megállapítván a bérbeadás föltételeit, mai nap nyilvános árverésen bérbe is adták Kovács György vendéglősnek, 1801. január 1-től számított hét évre, évi 1501 frt bérért, de 1801. augusztus 27-dikén három évre s évi 755 frtra módosították a föltételeket.

A tanács november 28-dikán (1901. sz. a.) a bérbeadásról így intézkedik:

„Ez alkalmatossággal ki dolgoztattak azon kötések, melyek szerint holnapi napon az város Curialis házában ujjonnan épült Szála, Theatrum és Szeglet korcsma hozzá tartozandó alkalmatosságokkal áren-

³² Liszka Béla: id. m. 22. old.

³³ A megnyitás leírása a Magyar Kurír 1801. évf. 4. számában.

dában adattatik, melyek azonnal Contractus formában is vétettetni végeztettek.»

A másnapi tanácsülés jegyzőkönyve így szól:

»A város Curialis házában ujjonnan épült Szála, Theatrum és szeglet korcsma hozzátartozandó alkalmatosságokkal Hét egymás után következő, 1801-dik esztendőbeli 1-ső Januáriustól számlálандó esztendőkre ki tétetett 1200 frtokban, melyre ígérők voltak Belán Arendátor úr, Kovács György, Pintér Gergely, végre többet ígérő Kovács Györgynek 1501 frtokért jutott.« (1907. sz. a.)

Az 1801. augusztus 27-diki újabb bérbeadásról pedig így szól a tanácsi jegyzőkönyv (1862. sz. a.) »Először kitétetett három esztendőre az város Kurialis házában épült új Szála, Theatrum, Kávé-ház és Szeglet korcsma, hozzá tartozandó alkalmatosságokkal 1000 frtokban, de mivel senki semmit nem ígért ismét 500 frtokban tétetett ki, ekkor Glück Ferencz, Jankay György, Farkas János és Kovács György ígervén rája, többet ígérő Kovács Györgynek jutott, esztendőnként, e f. esztendőbeli 1-ső októbertől számlálандó három esztendőkre 755 frtokban.«

Kelemen mindenestre anyagi okokból nem vett részt az árverésen, bár ekkor Szegeden tartózkodott,³⁴ a tanács előtt azonban személyesen megjelent s megköszönte a szerződés azon rendelkezését, mellyel a magyar társaságnak előnyt biztosít a német fölött.³⁵

³⁴ Dr. Ferenczi Z.: id. m. 136. old.

³⁵ Mai közönséges gyülekezett alkalmatosságával Kelemen László úr az Magyar Jádzó Társaságnak Kormányzója, Személyesen meg jelenvén e Ns Tanácsnak azon különös figyelmességét s hajlandóságát, mellyet mai licitas alkalmatosságával Nemzeti Theatruma iránt Kovács György Arendátorral kötött Contractus 8-dik cikkében, említett Magyar Társaság eránt bizonyítva, illendőképpen és érzékeny kifejezésekkel megköszönte és egyszerűen azon Contractus cikkét magának hiteles által írásban kiadattatni kérte, melly kérés teljesíteni végeztetett s az kért cikkének foglalatja ez lévén:

8-szor. „Valamint az ezen alkalmatosságban lévő theatrumnak felállításában a főczél, hogy abban a magyar nemzeti nyelv

E pont felvételét némelyek Wesselényinek tulajdonítják, de mestere, látjuk, Kelemen volt.

Egy előkelő színi történetíró³⁶ azt mondja erről a szerződésről, hogy »Szeged tehát mielőtt magyar társasága volt volna, már ily nagylelkűen gondoskodott a magyar színészetéről. Hova jut színészetünk, ha Pest városa ehhez fogható határozatot hoz s ez által megakadályozza a (Kelemen-féle) társaság elszéledését 1796-ban?»

Hogy Kelemen ezúttal csak egyedül jött-e Szegedre, vagy magával hozta »kisded társulatát«³⁷ nincsen semmi följegyzésünk.³⁸ De arra meg, hogy »társulatával Szegeden termett«, meg hogy »Kelemen már december havában gyönyörködte Szeged közönségét«, továbbá hogy »Kelemen László tehát társulatával az 1880. évi november utolsó napjaiban Szegeden volt« — mint Reizner János több ízben makacsul állítja³⁹ és Pillich Kálmán az ő nyomán írja,⁴⁰ —

tökéletesítése által az erkölcsi és polgári boldogság előmozdítása lehetőképen eszközöltessen, úgy ennek magyar erkölcsi theatrum nevezete mindenkor fel is maradván, az arendátor ugyan teljes birtokában leszen ezen theatrumnak, következésképen abba német v. más játszó-társaságot is becsájlhat és az ilyen társasággal tetszése szerint alkudozhat; mindazonáltal a Magyar Játszó Társaságnak (az erre lévő különös tekintetből) ezen theatrumban mindenkor és így akkor, ha netalán az arendátor már más nyelven játszókkal megalkudott volna, nemcsak elsőse leszen a játékra, hanem ezen társaságot az arendátor egy napi játékért feljebb egy forintnál nem is taksálhatja; a játékot pedig annak akármikor megengedni és a theatrumot szálával és ruhatartó és öltöző-szobával együtt általadni tartozik.« (1907/1800.—1362/1801. tan. hat. — Hazai Tudósítások 1806. évf. 52. sz. — Ferenczi Z.: id. munk. 136. old.)

³⁶ Bayer I.: id. munk. I. K. 353. old.

³⁷ Dr. Ferenczi Z.: id. munk. 113. old. A Kovács-féle szerződés 8-dik pontjáról azt írja (137. old.): »e pontnak nem ugyan a jó Kelemen, de Wesselényi . . . hasznát vették.« Tehát Kelemen ezúttal nem játszott Szegeden.

³⁸ Náményi (30. old.) említi ugyan Kelemen naplóját, de Bayer I. erről mit se tud. (Bayer I. szíves közlése.)

³⁹ Szeged története III. k. 367. old. és Szeged színésze (Szegedi Napló 1890. évf. nov. 23. és 28 diki szám.)

⁴⁰ Szegedi Krónika. Szeged, 1902. nov. 9-diki szám.

a pusztá föltevésén kívül semmi bizonyíték nincs. A lapok se emlékeznek meg ekkori itteni játszásáról,⁴¹ pedig figyelemeket a magyar színészek térfoglalása nem került volna el. A viszonyok egybehasonlításából arra kell következtetnünk, hogy Kelemen ezuttal nem játszott Szegeden s társulata se volt már együtt.⁴² Hisz társulata Nagyváradon szélhullott s legfőlebb néhány tag maradhatott együtt,⁴³ akik talán Nagyváradon várhatták a szegedi színház bérbeadásának fejleményeit.⁴⁴ Kelemen nem játszani, de árverezni, vagy talán tájékozódni jött Szegedre. Társulat s szerelvények, könyvtár s ruhatár nélkül pedig nem játszhatott.

Kelemen László ennyi csalódás és teljes vagyoni romlás után végleg eldohagyta a színi pályát, mely babérokat nem, csak az uttorók töviseit termelte meg számára. »Ő volt, aki ki mert lépni a küzdő térre s pedig talán ő áldozott fel legszebb, legjövendősebb pályát s legfényesebb jövőt — írja egyik méltatója.⁴⁵ Nejevel, Lipcsei Máriával Nagyváradról előbb Ráczkévére ment kántortanítónak, majd miután itt egy tűzvész mindenét fölemésztette, Makóra költözött anyja, Török Rozália rokonaihoz, ahonnan a szomszédos Csanádpalotára került s egyedül családjának élve, gyermekeit igen gondosan nevelve, mint tanító itt halt meg 1814. december 24-dikén.⁴⁶ A hálás utókor, a magyar színész-egyesület, a község főterén

⁴¹ A Magyar Kurir 1801. jan. 4. számában közölt szegedi levél se említi.

⁴² Dr. Ferenczi Z.: id. m. 137. old. is ez a véleménye.

⁴³ Ernyi, Ernyiné s Láng 1800. januárban Kolozsvárott vannak. (Ferenczi id. m. 111. old.)

⁴⁴ Dr. Koltai Virgil is azt mondja (Győr színészete. Győr, 1889—90. I. k. 36. old.): „Amint egy kis vagyona tett szert, 1800-ban újra társulatot alakított Nagyváradon, a bukás azonban itt is utólérté. Ez volt az utolsó tördőfés, visszatért az iskolához.”

⁴⁵ Dr. Váczy János: Az első magyar színigazgató. (Vas. Újság 1890. évf. 38. szám.)

⁴⁶ Dr. Váli B.: id. m. 191. old. — hibásan 1807-et mond.

emlékoszlopot emelt a magyar művelődés-történet eme nagy alakjának, melyet a Magyar Tudományos Akadémia s irodalmi társaságok jelenlétében 1888-ban, a száz éves fordulón lepleztek le, sirját⁴⁷ pedig ugyanakkor a család emlékkövel jelölte meg s virágokkal borította el.

Kelemen László mint színész nem volt elsőrendű tehetség, de európai látóköre, a külföldi színművészet s színi irodalom teljes ismerete, rendkívüli szívós kitartása, nyílt, egyenes jelleme, becsületessége, lángoló faj- és hazaszeretete, tanítóképessége, nagy irodalmi műveltsége, nyelvismeretei, szinte kijelölték őt az első magyar nemzeti színtársulat szervezésére és kormányzására. Élt benne a hit, hogy a nemzeti színészet a magyarság egyik legerősebb támasza s eszméi, melyektől soha egy percre sem tántorodott el, — végre is diadalt aratnak. Az első sorban harcoló küzdő volt ő, akinek el kellett buknia, hogy testén keresztül győzelmi kiáltásokkal hordozzák zászlaját az utána jövők. Első martirja ő a magyar nemzeti színészethez s martir nélkül nincs diadal.

A nemzeti színészet iránti rajongásában annyira ment, hogy még nővéreit is egytől egyig rábirta a társaságba való belépésre. Mint Benkő Kálmán almanakja említi, K. Borbála 1793-ban, K. Erzsébet (később Láng János Ádám színigazgató neje) 1791-ben, K. Magdolna és K. Zsófia 1790-ben tagjai voltak társaságának.

De nemcsak mint szervező s kormányzó, hanem mint színműíró és fordító is jelesül megállta helyét. Az akkori szegényes repertoire gazdagításán sikerrel fáradozott. Moliert, Shakespearet s Schillert ő fordítja először magyarra, némely eredeti színművével pedig valóságos uttörője a népszínmű-iro-

⁴⁷ A sirt három évi keresés után Buja Lajos tanító lelte föl. (Dr. Váli B : Kelemen László az első magyar színigazgató Arad, 1888. II. old.

dalomnak. »Gazdaasszony vagy megfizet a nagy harang« és »Tsapó Péter vagy a kincésók« stb.) Darabjai közül a kolozsváriak műsorában 14 eredeti s fordított mű szerepel. Színműirői iránya erősen jellemzi az igazi nemzeti művészetért való rajongását.

A kolozsvári társulat által előadott darabjai:⁴⁸

1. Csapó Péter vagy a Kincésók, ford. (Előadva Debrecenben 1799-ben.)

2. Esméretlen atyafi vagy egy ház népének lerajzolása, érzékenyjáték 3 felv., ford. 1794-ben. (Előadva Kolozsvárott 1804. jan. 6., nov. 8., Marosvásárhelyt 1805. máj. 14., Pest 1807. nov. 25.)

3. Garabontzai vagy Inas, atya és nász egy személyben, vigj. 3 felv., ford. 1791-ben. (Előadva 1803. dec. 15.)

4. Gazdaasszony vagy megfizet a nagy harang, ford. (Előadva Debrecenben 1799-ben és 1813/14-ben.)

5. Gyermekes fenyítke vagy Testamentum, vigj. 3 felv., Schröder ut. ford. 1793-ban. (Előadva 1806. dec. 26.)

6. A különös nagybátya vagy Véletlen házasság, vigj. 4 felv. Iffland-Ziegler ut. ford. (Előadva Kolozsvárott 1803. nov. 17., 1805. jan. 16., Marosvásárhelyt 1805. máj. 28.)

7. Lassu víz partot mos, vigj. 4 felv. Schröder ut. ford. (Előadva Kolozsvár 1822. márc. 7., 1823. ápr. 3., 1834. júl. 6., Pest 1808. aug. 5.)

8. Magyar háznép atya vagy Háznép, érzékeny ját. 5 felv., ford. Gemmingen-Hornberg után. (Előadva 1805. jan. 19.)

9. Megfizet a nagy harag, vigj. 2 felv. (Előadva Debrecen 1799. máj. 5.) (Lásd 4. szám?)

10. Módiszeretők, vigj. 3 felv. Bretzner ut. ford. 1794-ben. (Előadva Kolozsvárott 1803. nov. 6., 1804. ápr. 2., 1805. márc. 14., 1812. márc. 8., 1829. máj. 2., Pesten 1807. jun. 5., 1808. júl. 22.)

⁴⁸ Dr. Ferenczi Z.: id. munk. 505—527. old.

11. Othello vagy a velencei szerezcseny, szomorúját. 5 felv. Shakespeare után ford. (Előadva Kolozsvárott 1804. előtt, 1805. jan. 5., 1812. febr. 29.)

12. Szolgálatból kimaradt (kifáradt?) katonatisztek vagy Állhatatosság és kétségbeesés, vigj. 5 felv., ifj. Stephani ut. ford. 1791-ben. (Előadva 1804. jan. 14.)

13. Tettetett beteg, vigj. 3 felv. Molière ut. ford. (Előadva Kolozsvárott 1803. máj. 8., 1804. jan. 16., 1806. szept. 30., Marosvásárhelyt 1803. júl. 13.)

14. A Zászlótartó vagy a hamis gyám, érzékenyját. 3 felv., Schröder ut. ford. (Előadva 1800. febr.) Ezekon kívül Benkő Kálmán almanakja szerint még: 15. Háladatos fiu. (1797. évből) 16. Ház tisztessége (1794-ből) 17. Kotzebue zászlajai. (?) (1794-ből); továbbá Bayer J. szerint: 18. Zaide vagy a szerelmesek szobája, Henszler ut., vigj. 3 felv. 19. Merész Károly, szom. ját. 3 felv. 20. A siketnéma, vigj. 3 felv. 21. A megboszult feleségrablás, szom. ját. 4 felv., mind fordítás.

Kelemen László egyik fia, István, Szegeden telepedett meg s előbb mint felsővárosi tanító, majd mint belvárosi népiskolai igazgató negyven évet meghaladó időt töltött Szeged város népművelési ügyeinek buzgó szolgálatában.⁴⁰ Így Kelemen László leszármazói teljesen szegediek lettek. Kelemen István igazgatótanító három fia közéletünknek derék munkás tagjai: 1. István, tekintélyes szegedi ügyvéd, (gyermekai: Ida, Reök Iván műszaki tanácsos neje, Béla országgyűlési képviselő); 2. Kálmán, városi árvaszéki h. elnök, (fia: Dezső szegedi ügyvéd, Margit és Sarolta); 3. Kajetán budapesti ügyvéd.

Kelemen Lászlónak egyik nővérét, Borbálát, nőül vette Somogyi Csizmazia Sándor, az egyik Podmaniczky báró jurium direktora, a »Dentumogerek« írója. Ebből a házasságból született Somogyi Károly.

⁴⁰ Elhunyt 1885-ben Szegeden. A felsővárosi temetőben van eltemetve.

esztergomi apátkanonok, ki 1880. évben Szeged városának adományozta több mint 60,000 kötetből álló, ritka, nagybecsű könyvtárát. E műkincsel egész életének munkásságával, összes vagyona s jövedelmének felhasználásával gyűjtötte egybe. Mint az alapító oklevélben mondja: »... Szolgálatot kívánok tenni a közművelődés és magyar nemzetiség ügyének... e közművelődési intézmény is legyen egyik hathatós eszköz e város birtokában, melylyel a romjaiból új életre kelő Szeged a nemzeti haladás világító fáklyáit századokon át lobogtassa boldog, erős és virágzó falai között.⁵⁰

Ime, nemcsak a vér, de a hang is — Kelemen Lászlóé. Kelemen Lászlónak erős vágya volt a magyar fajt szellemileg emelni; ugyanezt célozta Somogyi Károly is, ki az 1880. évet megelőzőleg, bár soha nem volt Szegeden, átérezve Szeged kulturális hivatását, a felállítandó harmadik egyetem nagybecsű segédeszközét, milyennel egyetlen vidéki város sem dicsekedhetik, Szegednek ajándékozta s az alapító oklevelet unokaöcsésének, Kelemen István szegedi ügyvédnek Laudon-utcai házában állította ki s ott irta alá.

Somogyi Károly azon elhatározásában, hogy a vidéki magyar városok között Szegednek tette örökbecsű alapítványát, nem kis része van annak a vérségi köteléknek, mely őt Kelemen László leszármazóihoz, a szegedi Kelemen-családhoz fűzte.⁵¹

Kelemen László családjában egyébként is a magyar közeletnek sok hasznos és munkás tagját talál-

⁵⁰ E könyvtárt Somogyi Károly előbb Aradnak, a golgotha városnak szánta s csak Kelemen István szegedi ügyvéd, unokaöcsésének rábeszélésére s közbenjárására változtatta meg eredeti tervét. — Sajátságos, hogy e körülményekről Reizner János, e könyvtár első igazgatója, soha sehol sem emlékezik meg.

⁵¹ Reizner J. (A szegedi Somogyi könyvtár. Bpest, 1896.) keresi a nyitját, miért adományozta S. K. a könyvtárt Szegednek, de S. K. származása után atyjánál nem kutatott tovább. Lásd még „Szeged Hálájá”-ban dr. Kőrösy L. beszélgetését Somogyival.

juk fel, éppen ezért nem tartom érdektelennek, hogy a rokon összeköttetést feltűntető kimutatást a „Függelék”-ben közöljem.

A magyar színész-társaság alapításának s Kelemen emlékének 100 éves fordulóját fényesen ülte meg a magyar író- s művészvilág 1888. szept. 8-án.⁵² Csanádpalotán a magyar írók, művészek, színészek, nemkülönben Arad- s Csanádmegye közönségének jelenlétében ekkor állították föl Kelemen László emlékének az oszlopot, előző este pedig Aradon diszelóadás volt.

⁵² Vasárnapi Ujság 1888. évf. 38. szám.

VEDRES ISTVÁN ÉS ID. WESSELÉNYI MIKLÓS BÁRÓ.

Idősb Wesselényi Miklós báró¹ Zsibón, 1750. dec. 11-dikén született. Anyját korán elveszítvén, gyöngéd kezek nélkül nőtt fel; szilaj természetét nem volt aki korlátozza. Nem is hívták másként, csak »vad Wesselényi«-nek. Rendkívül szerette a zenét, irodalmat, színészetet. Maga is több hangszeren játszott. Tizenhét éves korában katonának csap fel s huszonkét éves korában már kapitány. Katonái a rajongásig szeretik. 1775-ben otthagyja az ármádiát, miután egyik felebbvalóját csuffá tette s Zsibóra tér vissza. Országos feltűnést kelt, midőn Cserey Farkas jóbarátjának nővérét, Ilonát, a nagyszebeni kolostorból megszökteti s Zsibon feleségül veszi.

Indulatos természete sok kellemetlenséget okozott neki. Az erdélyi országgyűlésen az aulikus párt ostora. Nyers, félelmetes szónok, kinek haragjától mindenki retteg. II. József császár izgatás címén elfogatja, Kufsteinban bebörtönözteti, de innen e szavakkal tér haza: »Engem József császár szenvedni megtanított, de félni nem!« Egész életében lelkes barátja volt a magyar nemzeti irodalomnak és színésznek. Már fiatal korában szindarabokat fordít s ír.

¹ Dr. Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. Bpest, 1905. I. köt. 28—68 old., valamint Kemény Zsigmond: A két Wesselényi. Bpest, 1880.

Lelkes ifjakkból, főiskolai tanulókból megalakulván a kolozsvári színjátszó társulat, 1792. nov. 11-én megtartotta első előadását. De anyagi zavarokkal küzdött, mire az országgyűlés három tagu »theatralis directiót« alkotott; ennek egyik tagja Wesselényi volt, ki ettől kezdve formális igazgatója lett a kolozsvári színészeknek. 1797-ben már magához váltja a társulatot s csakhamar magyarországi kirándulásra gondol.² A társulat 1798-ban két hétig Debrecenben játszik, honnan Nagyváradra megy hat hétre³ s decemberben dicsőséggel tér vissza Kolozsvárra. Ezentul gyakrabban rándulnak át Magyarországra: 1799-ben Nagyváradra, 1800-ban Debrecenbe s Miskolcra.

A gazdasági bajok s egyenetlenkedések ekkor Wesselényit arra birták, hogy rendes színházi szabályzatot készítsen, melyet minden taggal aláíratott Zsibón 1803. aug. 8-án. Talán az is készítette a szigorubb intézkedésre, hogy a magyarországi hosszabb kirándulásokban a tagokat erősebb kötelmek tartsák össze, okulva szegény Kelemen példáján; mert ekkor már levelezett Szegeddel is.

A szegedi kirándulásra Wesselényi önként, már a nagy távolság miatt is alig gondolt. Hisz a rossz utakat fedeles szekereken, nagy költséggel kellett a vándor-apostoloknak megtenniök, ami a remélhető jövedelem bizonytalansága miatt nem kecsegtethetett jó eredménnyel. Hivogató s biztosító szó volt az, ami a derék kolozsvári színészeket 1803. őszén Szegedre hozta: Vedres István hívó s a tanács biztosító szava.

Vedres István, ez a zseniális »földmérő« és lelkes hazafi, korának egyik legtermékenyebb írója hívta meg Szegedre Wesselényi szintársulatát,⁴ aki ismerte

² Ferenci Z.: id. munk. 105. old.

³ Náményi L.: id. munk. 28. old.

⁴ Vedresnek ez a levele sehol sem található. (Dr. Erdélyi Pálnak az »Erdélyi Múzeum Egylet« igazgatójának s dr. Gyalui Farkas könyvtárosnak szíves közlése.)

Szeged színészet-szeretetét, még Kelemen László itt-játszása idejéből. Erre mutat Wesselényi azon levele, melyet 1803. június 15-én a szegedi városi tanácshoz intézett⁵ s mely így kezdődik: »Irt vala nékem Földmérő Vedres István úr Szegedről, hogy a Magyar Játtzó-társaságunkat küldeném Szegedre is.«

Vedres⁶ 1765. szept. 22-én született (megh. 1830. nov. 4.) Szeged-Felsővároson. Elvégezvén a nemzeti iskolát, majd a piarista gymnasiumot, Pestre ment az egyetemre filozófiát, később földméréstant hallgatni. Itt 1784. szept. 28-án a felsőbb mathesisből tartott »próba tétel«-ért 50 frt jutalmat kapott. Pestről hazajövet, két évig tanulmányokkal foglalkozott s 1874-ben »földmérői« diplomát szerzett.

Nem igen ismerjük Dugonicsesal való összeköttetését, de minden valószínűség szerint az egyetemen Dugonicstól hallgatta a mathesist s már csak azon a réven is, hogy mindketten Szeged-felsővárosi születésűek voltak: barátságos viszonyt kellett tartaniok.⁷ Ily körülmények között pedig lehetetlen, hogy Dugonics irodalmi munkálkodása nyomot ne hagyott volna Vedres lelkében. Különösen a színészet szeretete az, mely Dugonicstól ragadhatott át reá is.

Vedres egész könyvtárra való munkát irt össze s az irodalom legkülönbözőbb ágát művelte. Szakmunkáin s szépirodalmi termékein kívül irt egy hazafias tárgyú történeti színművet is, melyet 1806-ben adtak elő a szegedi, később a pesti színpadon.⁸

⁵ Szemlény N.: Tanulmányok és emlékek. Szeged, 1905. 8—9. oldal.

⁶ Miskolc István: Vedres István életrajza. (Regélő 1834. évf., 79—84. szám.)

⁷ Itthon ketten együtt ültették az u. n. Etelka-erdőt.

⁸ Pillich Kálmán: „Hogyan olvadnak el a férjek“ c. egy felv. vigjátékára is emlékezik. Utas száll be egy gazdag fiatal özv. kastélyába, ki elhunyt férjét viaszalakban örökitette meg. Az özvegy az utast este meg akarja vendégelni, de nincs gyertya. A szobaleány erre azt tanácsolja, hogy a férj viasz-szobrát öntsék meg gyertyának. Meg is történik. Az utas beleszeret az asszonyba s feleségül veszi. — A darabnak sehol semmi nyoma.

Volfordt József polgármester fajszeretete és Vedres tüzes hazafisága hozta létre az 1800. évben épült városi széképületben a színháztermet, melynek berendezésére s folszerelésére Kelemen László is személyesen befolyt.

Sovén hazafisága hevében így ír: »Ha gondolatinkat azon tündér Allapotunkra függesztjük, melyre jutottunk volna: ha Nemzetünk kezdetben mindjárt az európai Keresztény Szokásoknak felvételével, magát tulajdon anyanyelvét, nem pedig a Deákot vette volna Hazánk előkelő Dolgának⁹ folytatására; bizonyára azon ditsőségnek tündöklő Poltján, melyre már több európai Nemzetek fel jutottak, a' Magyarok is hatalmasan fényeskednének.«¹⁰

A német nyelvről pedig ugyanott így ír: »Mi a' német Nyelvet egyedül csak azért utáltuk meg, mert Természetünk és Törvényeink ellen lévén, bennük Undorodást és boszankodást okozott.«

Lelke egész hevével csüggött a magyar faj dicsőségén, boldogításán.

A Wesselényivel való levelezésre bizonyára azon hír készítette Vedrest, hogy Nagyváradon és Debrecenben már megfordultak az erdélyi színészek míg Szegeden Kelemen óta nem volt magyar nyelvű világi színjátszás. Biztosítania is kellett Wesselényit a társulat jó fogadtatásáról, mert kockázatra az akkor oly briaási távolságba nem indult volna el a kisdud csapat. Mindezekről Vedres értesítette Wesselényit, aki a jó fogadtatás reményében 1803. június 15-én Zsibórról kelt levelében Vedrest is, a tanácsot is értesíti, hogy őszre, a debreceni vásár után, a társaságot elküldi Szegedre. Egyszersmind fölkerlte Vedrest, »amidőn az úrnak érdemes tudósításából látom, hogy igaz hazafiúi indulattal viseltetik a magyar játszó társasághoz, teljes bizalommal vagyok az iránt, hogy

⁹ Az országgyűlési tárgyalások, közhivatalok nyelve.

¹⁰ V. J.: A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükségesség voltát tárgyzó hazafiúi elmélkedés. Bécs, 1790. majd 1806.

az úr azon indulattal tovább is ösztönöztetvén, kéresemre hajol és a társaságra, addig mig Szegeden mulatoz, ügyni fog.¹¹ Ugyanez nap irt Wesselényi a tanácsnak is, melyben hivatkozva Vedres levelére, »most már mind jobban organizálván a Játszó-Társaságot, mindúgy rendelvén el annak utazásait, hogy az Őszön egynéhány heteket Szegeden is mulathatna...¹² A tanács július 4-én azt határozza Wesselényi levelére, hogy »örömmel fogadtatott azon ajánlása, és hogy a Társaság el érkezésével kebeléből a kívánt személyt (pénztárost) a Tanács ki nevezni fogja.¹³ Még ugyanez nap levél ment Wesselényihez, mely Virág Péter főjegyző ékes tolláról tanuskodik. Ebben azt írja a tanács, hogy: »Ekkoráig is édes érzékenységgel esmértük s nagyra magasztaltuk Nagyságodban több válogatott tökéletességei között, híres Nemzetünkhez vonzó azon példás szeretetét, melynek tiszta ösztönéből a' Jádzó Magyar Társaságot kiválóképpen pártfogolni, ennek gondos és kölcséses ápolgatásával Hazánkban, hazai nyelvünket naponkint csinosítgatva gyarapítani, sőt a Magyarra önnön nyelvét, mely által más szerencsés Nemzetek példájja után boldogabbá lehetne inkább megkedveltetni, eléggé nem becsülhető.« Igérik, hogy »el fogunk kötvetni megérkezésével az ki-telhetésig mindent, mely által Nagyságod dicséretes Igyekezeteit elől-mozdithatnánk...¹⁴

Vedres is irt Wesselényinek július 16-án, azt mondván, hogy: »A magyar játszó társaságnak Szeged városába való leszállítása iránt hozzám bocsájtott becses levelét Nagyságodnak, különös örömmel vettem.¹⁵ Elfogadja a felügyeletet, de jobb szeretné, ha azzal egy hatósági személy bizatnék meg. Jelenti,

¹¹ A levél Vedres István baks-majori számtartó urnál.

¹² Városi levéltárban.

¹³ Városi levéltárban.

¹⁴ Városi levéltárban.

¹⁵ A levél másolata Vedres István baksmajori számtartó urnál.

hogy most Szegeden egy német társaság »mulat, mely a két vagy három hetek után, hogy a magyar társaságnak helyt adhasson, innét el fog menni. En azonban, hogy szállás készítés iránt szükséges rendelkezéseket tehessek, kikérem magamnak, hogy a társaság Debrecenből való elindulása előtt, idejövetelének bizonyos idejéről tudósítson.«

Wesselényi augusztus 11-én ismét ír a tanácsnak: »Megvallom, hogy nem okozhat nekem semmi is nagyobb örömet, mint az ha Hazafi szeretet által lelkesített Szájak nem csak megeszmérik azt, hogy a' Hazám boldogításán tzelező törekedésemnél nints szentebb Tárgy előtttem, hanem még segítségemre is vannak azon felyül, hogy a' Nemzeti Játszó-Társaságot egyenesen a' kívánt tzeletra, az az a' Nemzeti Nyelvünk pallérozására és a' Szív nemesítésére vezethessem. Bizonyos vagyok benne, hogy ha többen is vannak hasonló Hazafiak, el is érjük a' tzeált.«¹⁶ Egyszersmind Vedres mellé még egy hivatalos biztost kér. A tanács által szeptember 5-én »a kívánt ügyellőül Zombory Páll kapitány úr ki-neveztetett.«¹⁷

A társaság Kolozsvárról május 28-án Marosvásárhelyre,¹⁸ innen vissza Kolozsvárra, majd Debrecenbe ment, honnan szeptember 6-án Szegedre érkezett, az nap tartván meg a város házai »Szálá«-ban az első előadást.¹⁹

Az előadott darabok jegyzéke:²⁰ Szept. 6. (megnyitó előadás) Nevelés formálja az embert (vigj.) 8.

¹⁶ Városi levéltárban.

¹⁷ Városi levéltárban.

¹⁸ Itt a helyárák: Zártszék 28, I. hely 21, II. hely 14, III. hely 7 kr. Ugyanezen árak lehettek később Szegeden is.

¹⁹ Ferenczi Zoltán: id. munk. 135—136. old.

²⁰ Reizner János (Szeged színészete Szegedi Napló 1890. évf. nov. 29-diki szám) azt mondja, hogy »az előadott darabok címét nem ismerjük, valamint az erkölcsi és anyagi siker felől sincsenek részletes adataink.« De azután azt mondja: »Vedres és a tanács tagjai minden igyekezetük dacára is nem voltak képesek a nagy közönséget mozgósítani és annan tömeges érdeklődését és pártfogását megnyerni.« Csupa téves állítások!

A helytelen szemérmesség (érzékeny ját., K. Patkó János ford.), 10. Gróf Essex (szomorú ját.) 11. Az epigramm (vigj.), 13. Havasi juhászleány (énekes ját., K. Patkó János eredeti darabja.), 15. Moritz bátya (vigj.), 17. Az önönáldozat (érzékeny ját.) 18. Kontraktus (opera, K. Patkó János eredeti darabja.) 20. A süketnéma (vigj.), 22. Tündérek (énekes ját., K. Patkó János eredeti darabja.) 24. Macskási Julianna²¹ (érzékeny ját.), 25. Inkle és Járíkó (énekes ját., K. Patkó János ford.), 27. Második Gaszner (vigj.), 29. A napszámos (érzékeny ját.), okt. 1. Az égi háború (opera, K. Patkó János ford.), 2. Zsák meglelte foltját (vigj.), 3. A haza szeretete vagy nemes Szeged városának a törököktől való elvétele (hazai ját., Vedres I. darabja.) A 17 előadásból 6 vigjáték, 4 érzékenyjáték, 3 énekesjáték, 2 opera, 1 szomorú és 1 hazai játék.²² A műsor, látjuk, igen gondosan volt összeállítva, a társulat jó erőkből állott s így a rövid évad Szeged polgárságával megkedveltette a színházat.

Reizner a szegedi időzést a gyors eltávozásból következtetve anyagilag sikertelennek mondja²³ dr. Váli Béla után. Ez föl nem tehető. Először is, a szegedi kirándulásra nézve Wesselényi már előre is csak »egynéhány heteket« említi, másodszor a tanács és Vedres buzgólkodása lehetetlen, hogy kellő eredménnyel ne járt volna. Ferenczi Zoltán,²⁴ a leghivatottabb ítélő ezt mondja: »Ez a szegedi időzés minden tekintetben jól sikerült; a derék magyar város a társaságot a szó teljes értelmében elhalmozta szíves vendéglátással...« A társulat Szegedről Debrecenbe ment (okt. 3—18-án), majd Kolozsvárra ért haza okt. 30-án. Reizner azt mondja,²⁵ hogy egy-két tagjuk visszamaradt

²¹ Dugonics András darabja („Az aranypercek“ átdolgozása).

²² Ferenczi Z.: id. munk. 137. oldal.

²³ Reizner J.: Szeged története III. k. 368. oldal.

²⁴ Id. munk. 137. oldal.

²⁵ Szeged története III. k. 353. és 368. old. A szinlap is közölve.

Szegeden, nem tudni mi okból, — akiknek javára a szegedi tanuló ifjuság október 9-én »Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma« című 3 felvonásos érzékeny játékot játszott a el. Reizner azonban itt is téved s az említett évszám nélküli szinlap nem 1803-ból, hanem 1808-ból való. Mert 1803. október 7-én a színészek már Debrecenben játszottak,²⁶ ami csak úgy lehetett, ha a kisdud társulat teljes számmal utnak indult Szegedről. A szinlap minden valószínűség szerint 1808. október 9-ről szól. Mivel ekkor lehettek Szegeden színészek, kiknek javára játszani szükség volt.²⁷ De továbbá 1808-ból két szegedi műkedvelő szinlapot ismerünk: október 26-ról a hatodik és október 30-ról a hetedik előadást. Az első szerdára, a második vasárnapra esett. Mert a tanulók e két napon szoktak játszani. Ha visszaszámítunk, úgy október 9-re (vasárnap) az első műkedvelői előadás esett s erről szól az id. szinlap. Még a három szinlap külső formája, beosztása, cífrázata is teljesen egyező.²⁸

Hogy kik és hányan voltak a kiránduló kis csapat tagjai, biztosan nem tudjuk.²⁹ A marosvásárhelyi kirándulók: Kotsi Patkó János, Sáska János, Láng Ádám, Jantsó Pál, Kemény János, Székely József, Magyar György, Horváth Sándor, Simonfi György, Borsos, Székelyfi József színészek; — Irch Leopold és Seltzer János zenészek, Lavotta János karmester; nők: Kotsiné, Lángné, Simény Borbála, Sáskáné, Kotsi Katica, Lefebre Teréz és 2 gyermek.³⁰

²⁶ Váli B.: id. munk. 217. oldal.

²⁷ Néményi L.: id. munk. 42. oldal.

²⁸ Szinlapok a szegedi Somogyi könyvtárban.

²⁹ Az 1803. aug. 8-diki szabályzatot ezek írták alá: Kotsi P. János, Láng János Ádám, Sáska János, Székely József, Kemény János, Magyar György, Székelyfi József, Simonfi György, Kotsiné Fehér Rózál, Sáskáné Koronka Borbála, János Anna (később Lángné), és Lefebre Teréz összesen 12-en. (Ferenczi Z. id. munk. 125. old.) Ezek közül Láng Kelemen László tanítványa volt.

³⁰ Ferenczi Zoltán: id. munk. 132. és 135. old.

Nem valószínű, hogy a hosszú utra mind a 22 tag elindult volna. Ennél kevesebben lehettek a szegedi kirándulók. A repertoire változatossága viszont számosabb tagot föltételez. E tekintetben azonban csak föltevésekre vagyunk utalva. Valószínű, hogy az 1803. augusztus 8-diki szerződést aláíró 13 tag játszott Szegeden. Ezek közül 4 tag az 1806-diki szegedi kiránduláson is részt vett (Kemény János, Simonffy György, Magyar György és Lefebre Teréz). Fehér Rozál jó módú háromszéki székely családból származott. Született 1777-ben. Jó nevelést kapott.³¹ Később Kotsi Patkó János neje lett. Rendkívül szép nő volt, igéző szemekkel, kitűnően játszott, szépen énekelt. Kolozsvárott 1811. március 4-én hunyt el. Kotsi Patkó János a társulatnak 1794—1808-ig igazgatója. Született 1763-ban Derecskén (Biharmegye). Sárospatakon tanult s katonatiszt lett. Sokoldalu, művelt, tanult ember, híres hőszereelmes színész volt. A kezdő színészeknek nemcsak a nyelvekből, hanem a színi szavalásból, színpadi s arcjátéktanból oktatást adott, azaz valóságos színi iskolát nyitott.³² Több darabot is írt s fordított.³³ Elhalt Kolozsvárott 1842. február 14. Lefebre Teréz egy francia emigráns lánya volt s egyike a leghasználhatóbb színésznőknek. Sáska János a nagyenyedi kollégiumból csapott fel színésznek 1790-ben s ő vitte színpadra Jancsó Pált, az országhírű komikust is.³⁴ Déryné³⁵ egyenkint így ír e tagokról: Láng első szerelmeseket s francia gavallérokat játszott, e mellett tenort énekelt; Sáska gyenge színész volt; a dámák közt Lefebre igen jeles karakter és első naiv színésznő, a publikum kegyence volt; Sáskáné szép

³¹ Ferenczi Zoltán: id. munk. 79. és 83. old.

³² Váradi Antal: Egy darab színészet történet a múlt századból. („Az Ujság” 1906. évf. jul. 18-diki szám).

³³ Ferenczi Zoltán: id. munk. 82. old.

³⁴ Gyulai Pál: Az első magyar komikus. Bpest 1906. 19. old.

³⁵ Ferenczi Zoltán: id. munk. 146. old.

kövér asszony, de gyenge színésznő volt, másodénekes szerepeket is játszott.

A tagok fizetése az akkori viszonyok szerint nem volt rossz. 1805-ben Jantso Pál havi 35 frtot és 6 heti szabadságot, Seltzer János zenész 20 frtot kap.³⁶ Kezdő színészek egy hóig ingyen játszottak, azután havi 9—10 frt fizetést huztak.³⁷ Ily arányuak lehettek a szegedi fizetések is.

Szeged város polgáraitra kétségkívül hatással volt a kolozsvári színészek színjátszása. Viszont a kolozsvári színészek is új állomást nyertek s ha ritkábban jöttek Szegedre, úgy ezt egyedül az akkori óriási távolságnak tudhatjuk be, melyet tengelyen megtenni, bizony merész vállalkozás volt.

³⁶ Bayer József: Déryné Naplója. Bpest 1880. I. k. 109—110. oldal.

³⁷ Ferenczi Zoltán: id. munk. 122. oldal.

VI.

AZ ELSŐ TELJES SZINI ÉVAD SZEGEDEN.

Kelemen László 1800. évi szegedi szereplése gyenge uttörés, a kolozsvári színtársulat 1803. évi játéka csak jól sikerült kirándulás volt. Wesselényi csakhamar arra gondolt, hogy a társulat felét állandóan Magyarországon tartja, mert Kolozsvár már nem bírta el a mintegy 45 tagból álló személyzetet. Ezért 1806. május 11-én így ír Szeged város tanácsához:¹ »egész mértékben akarván kötelességemet teljesíteni két magyar hazámhoz; nemzetemhez való buzgóságomat, hívségemet nem akarván keskeny, az Erdélyországot Magyarországtól elválasztó határok közé szorítani, — azért mostanában egy új és mindenestre ottanmaradandó társasággal kívánok és Magyarországnak szolgálni.«

A város tanácsa július 17-én,² majd miután e levele elveszett, szeptember 19-én felel Wesselényinek. Az elsőben ezt írja: »Hozza Isten minél előbb magyar városunkba a felállított magyar társaságnak egyikét, kész vagyunk illendő elfogadására s magyar bizonyosságtételére annak, hogy azt, mint kedvesünket be-

¹ Városi levéltár 1770/1806. sz. a.

² Városi levéltár 1760/1806. sz. a.

csülni és benne egyszersmind Ngodat hazánk jótevőinek esmérni tudjuk és óhajtjuk.

A tanács második levele így hangzik:³ »E folyó esztendőbeli 15-ik Augusztusban költ kegyes levelét Nagyságodnak alázatosan válaszoljuk, hogy az előbbeni, az az 11-ik májusi hasonló becses írására feleletünket még 17-ik Júliusban megküldöttük, s abban mind Nagyságodnak erántunk volt ritka figyelmet hálaítuk, mind eléggé nyilatkoztattuk, melly készséggel várjuk az hozzánk utasított nemes magyar játszó társaságot, melynek el érkezéséig is mély tisztelettel ajánlottak vagyunk Szegeden 19-ik Septemberben, 1806-dik esztendőben. Nagyságodnak alázatos szolgálai nemes Királyi Szabad Szeged városa Tanácsa.«

Wesselényi erre Vedres Istvánt ismét felkérve meghatalmazottnak, a társulatot május 6-án elindította Debrecenbe.⁴

A társaság azonban rossz előjelekkel kezdte meg a nagy utat. Zenészeik nem voltak, női szereplőkben szűkölködtek, a fegyverem meglazult,⁵ minél fogva már Debrecenben is tetemesen megcsökkentek a bevételek. Mindezekről bőven beszámol Ernyinek Debrecenből 1806. augusztus 7-ről Wesselényihez írott alábbi levele:⁶ Nagyságodnak nagybecsű levelét vettem, melyből azt értem, hogy Szegedről még semmi választ sem vett Nagyságod, melly reánk nézve igen szomorú, mert az idő erősen közelget. Meglehet, hogy a napokban jött újság bosszantotta meg őket, mellyben egy valaki (én actorra gyanakszom) egy igen ostoba tudósítást tétetett. Azért tehát instálom Nagyságodat, méltóztasson még egy-két sort Szegedre íratni, hogy oda mehessünk, különben erősen megakadunk.

³ K. Papp Miklós: Történeti Lapok. Kolozsvár, 1874. évf. 782. oldal.

⁴ Ferenczi Z.: id. munk. 188. old.

⁵ Ferenczi Z.: ugyanott 190—191. old.

⁶ K. Papp Miklós: Történeti Lapok. Kolozsvár, 1875. évf. 49. szám (781—82. oldal).

Tovább az iránt is tudósítottam Nagyságodat, hogy Therész erőszakkal haza akar menni, semminemű okoskodásnak helyt nem ad, egy ily rendkívül való háládatlanságot Therész felől fel nem tettem volna, ennek orvoslása tőlem nem függ, hanem Nagyságodtól, azért tehát instálom Nagyságodat, hogy méltóztasson sietve valami parancsolatot küldeni, mert ha Therész bémegy, egyedül a feleségemmel maradok, mert Juliska még most sem sokkal több. Az erdélyi theátrumnál pedig úgy tudom, hogy nincs Therészre szükség, mert ott úgy is elegendő vagynak, de ujat is inkább lehet kapni, itt meg az sincs. Azért tehát még egyszer instálom Nagyságodat siető válaszáért. Egyébiránt minden dolgunk igen jól foly. 92 Rf maradt július hónap végével, pedig ugyan sok garderobbéli requisitumot vásárlottunk, azonkívül a bibliothecara és Rollé írásra véghetetlen sok megyen, de elég az ahhoz, hogy cassánk soha üresen nincs és fogadom nem is lesz. Csakhogy Nagyságod téli quártélyt és Therész dolgát eligazítani méltóztasson...^a

Innen október 14-én elindultak Szegedre,⁷ hova a kedvezőtlen időjárás, rossz utak, viharok s eső miatt október 18-án (Ferenczi szerint 22-dikén) eltörődve érkeztek meg.⁸

A társaság tagjai voltak: Ernyi Mihály igazgató, Ernyi Mihályné Termetzky Franciska, Szikszay Juliska (később Némethiné), Lefevre (Szakács) Teréz, laborfalvi Benke József, Kántor Gerzson, Kemény János perceptor, Némethy Sándor, Magyar György (sugó), Nagy János,⁹ Simonffy György szinmester, valamint a társulat után Debrecenbe jött Andrád Elek s a Kolozsvárról egyenest Szegedre érkező Murányi Zsigmond, — összesen 3 nő és 10 férfi, tehát mind-

⁷ Váli szerint (id. munk. 244. old.) szept. végén.

⁸ Bayer J. is (id. munk. I. k. 349—351. old.) okt. 18-dikát tartja helyesnek.

⁹ Debrecenben szegődött a társulathoz. (Váli B.: id. munk. 242. oldal).

össze 13 tag¹⁰. Jókora ruhatárat is hoztak magukkal, még pedig 59 darab régi német, 17 mostani, 11 török, 11 római köntös, 53 uniformist és 96 darab különfélélt.¹¹

Egy későbbi tudósítás¹² így írja le a társulat vándorlását: »Wesselényi Miklós... 50 lemásolt színművet és színi ócska ruhatárt adván neki... Ernyi Mihály vezérlete alatt 1806. május 6-ikán indult el Kolozsvárról s 16-án megérkezvén Debrecenbe, itt oct. 14-ig játszott s m. Károlyi grófnénak megyeri színházából nyert színi öltözeteken kívül még 500 frtot érő köntösöket szerezvén, öt hónapi mulatás után Szeged felé utazott s 18-dikán oda érkezvén, megkezdé mutatványait. E város különös nagylelkűséggel ápolá a kis társaságot, szabad szállást, fát, asztalt adtak neki a nemes szívűek s tagjait rokonaiknak, gyermekeiknek tekintették.«

A szegedi hatóság¹³ jól fogadta a színészeket. Követeket küldött elébök, aki előadta, hogy ingyen szállásról és fáról gondoskodott. A polgárság is meleg szeretettel ölelte keblére a nemzeti muzsa apostolait, amiben kiváló része volt a piaristáknak is,¹⁴ amiről Benke József, Laborfalvi Benke Rózának, Jókai nejének apja szinte meszeszerűen ír.

A szintársulat a bérlővel csakhamar ellentétbe került, mert a bálí napokon a színi előadást nem engedte meg. Ernyi a tanácshoz fordult ezért pana-

¹⁰ Ferenczi Z.: id. munk. 188. és 201 oldal). — Ernyi s Ernyiné Kelemen László tanítványai voltak. Zalai Mihály csak 12 tagot említ, (Felolv. Székesfehérvárott 1904. nov. 6.) mondván: „E nagy magyar város először látott magyar színészt, szorgalmasan járta a színházat s egész vendégszeretettel elárasztotta W. színjátzóit...“ Jókai Mór („Életemből“ I. k. 108—112. old.) ugyanezeket említi.

¹¹ Ferenczi Z.: id. munk. 148. old.

¹² Magyar színészet tört. (Honművész 1837. évf. 33. szám).

¹³ Polgármester volt Dugonics Ádám, főjegyző Virágh Péter; mindketten literátus emberek s a nemzeti színművészetnek lelkes barátai.

¹⁴ Váli B.: id. munk. 245. old.

szával, mely november 13-dikán tárgyalta (2724. sz. a.) az ügyet, — mondván: »Az itt lévő Nemzeti Magyar Játzó Társaság Kettős könyörgő levelé által azon esedezvén, hogy minekutánna már Erdély országbul ide érkezett és Játék Darabjait elől is adná azon Játék színben, melyett ezen Ns Tanács tsupán tsak a végre építetett, hogy a Nemzeti nyelv tökéletesedjen és az által az erköltsi és Polgári Boldogság ezen ns Városban minden lehető módon eszközöltetődjen, ezen nagy tekintetű Tzélnek elérésében mind azon által mostanában azon akadál adná elő magát, hogy a Theatrumnak mostani Subárendatora azon napokon a midőn Bálat akar tartani, a Játék darabokat elő adni épenségesen ellenzené...« Kéri Ernyi a tanácsot, utasítsa bérlőt a szerződés 8. pontjának betartására. A tanács akként döntött, hogy bálnapokon az előadás 4—5 órakor kezdődjék s 7-kor végződjék. Így a bál 8 órakor kezdődhet. A határozat így végződik: »Mely végzés az ezentul való mindenkori szoros meg tartás végett mind a Nemzeti Magyar Játzó Társaságnak, mint pedig a szála és Theatrum Árendátoroknak kiadattatni rendeltetett.«

Benke jelentésével szemben Ernyi igazgató december 5-én Wesselényihez intézett levelében keserűen panaszskodik. Megemlíti, hogy e hóban még csak meglesznek valahogy, de ha elfogy a pénzkészlet, a társulat nyomorba jut. A színi teremről nem minden túlzás nélkül ezt írja: »Az épület kő ugyan, egy kályha is vagyon benne, de a színnek nincs stukaturája, még csak olyan sincs, mint Nagyságod loóskolája... hanem egyenesen a fedél látszik.« Továbbá: »Esedezem tehát, hogy nekünk mennél előbb vigasztaló parancsolatot küldeni méltóztasson Nagyságod.« Jelzi, hogy ha ideje volna, Pestre menne »muзикusokért« és egy jó »actrixért.«¹⁵

A hivatalos jelentéssel szemben Benke József tag Szegedről áradozó szavakkal dicséri a polgárság

¹⁵ Ferenczi Z.: id. munk. 192. old.

vendégszeretetét. Egy másik, későbbi tudósítás¹⁶ is jó fogadtatásról emlékezik meg, így írván: »Ily szérenes körülmények között játszó itt 70 mutatványban e társaság 1808. (hibás: 1807.) április elejéig, midőn az utolsó előadásban (Embergyűlés és megbánás) bucsút vett és pedig legérzékenyebben.«

Ugyancsak Endrődi Sándor¹⁷ is, hihetőleg Benke nyomán, így ír: »Helyes működésökkel, jó erkölcsi magaviseletökkel annyira megnyerték a közönség tetszését, hogy féléven át folytonos nagy jövedelmet (?) húztak, e mellett szabad szállása és asztala volt minden tagnak, úgy hogy némelyik szinte megfedkezett havi díja fölveteléről, szóval a műpártoló és vendégszerető szegediek karjai közt úgy éltek ők, mintha csak a vidám Thalia istennő és a komoly férfiasságú nemzetiség egybekelését hat hónapig tartó lakodalommal ünnepelték volna meg. Természetesen Dugonics minden játék darabjával megismerkedett Szeged.« Ebben a leírásban is kedves túlzás lehet.

A társulat működéséről a »Hazai Tudósítások«-ban¹⁸ kedvező kritika jelenik meg.¹⁹

A színház, mint Ernyi leveléből láttuk, nyomoruságos volt. Páholy nem volt benne, csak földszinti s karzati helyek.²⁰ Ernyi zártszékeket csináltatott, de ezek árát a tanácstól hiába kérte.²¹ A tanácsi határozat nagy körmonfonsággal erre nézve így szól: (Böjtmáshó 12-dik nap): »A Nemzeti Jádzó Társaság bé adott irásában könyörög, hogy általa a Thatrum számára készített néhány zártt székekre(melyek minden esetre a városra hasznosak) tett 123 frt költségei meglérítlenének — kiknek ebbéli irásukra végzle-

¹⁶ Magyar színészet története. (Honművész 1837. évf. 33. sz.)

¹⁷ Endrődi Sándor: id. munk. 31. old.

¹⁸ 1806. évf. 437. old.

¹⁹ Igen jó leírást adott ez évad színészeiről Balog István is, Vahot Imrének a Magyar Thalia 1853 évfolyamában (138—160. oldal).

²⁰ Városi levéltár 2724/1806. sz. a.

²¹ Városi levéltár 597/1807. sz. a.

tett; hogy e Tanácsnak hirtelensége nélkül készült székekre e városnak szüksége nem legyen, de különben is efféle költségeknek sorolása hatalmát fölözné.

1807. április 3-án hagyták el a színészek Szegedet s a tanácstól levélben illendően elbúcsúztak.²²

Az előadott darabokról vajmi keveset tudunk.²³ A »Hazai Tudósítások«²⁴ »A szegénység és nemes szív«, meg »Az embergyűlölet és megbánás«²⁵ (utolsó előadás) című darabokat említi s különösen az Ernyi párt, Benkét, Kántort s Lefevre Terézt dicséri.

A tagok közül²⁶ legtöbbet tudunk Benke József-ről.²⁷ Kolozsvárott jogászodott s itt felcsapott színésznek. De megbukott az első fellépésen, mire gyalog Bécsbe ment színi tanulmányokra. 1804-ben már ismét Kolozsvárott van a társulatnál, mellyel Szegedre jön. 1815-ben Miskolcra megy, előbb Murányival színigazgató, majd tanár lesz²⁸ s itt halt meg 1885-ben. Nevelt leánya, Laborfalvi Róza később a pesti nemzeti színház művésznője. Mint tollfogató is megállja helyét s számos följegyzése és tudósiása

²² Városi levéltár 763/1807. sz. a. (Tanácsi határozat: »A Magyar Nemzeti Jádzó Társaság beadott irásában köszönetet tészen e Tanácsnak több nemű kegyességeiért és butsut vészen — ez Leveles Táhrban tartattatik.«)

²³ Jancsó Pál gyűjteményében a szegedi évadról egyetlen színlap sincs. Ilyen az Erdélyi Múzeum könyvtárában sem található. (Ferenczi Z. szíves közlése). De se a szegedi tanácsi jegyzőkönyvekben, sem az egykoru lapokban sem találtam kettőnél többet. — Alighanem ugyanazon darabokat játszották, melyeket 1807-ben Pesten adtak elő. (Bayer J.: id. munk. I. k. 358—363. old.)

²⁴ 1806. évf. 437. old.

²⁵ Erről Bayer (id. munk. I. k. 352. old.) ezt jegyzi föl: a bucsuelőadáson „... annyira meg voltak indulva színészeink, hogy könnyhullatások a játék huzamos folytatását számtalanszor megakasztotta.“

²⁶ A tagok jellemzése Bayer id. munk.-ban 423—424. old.

²⁷ A Honművész 1833. évi jun. 27-diki számában pompás kritikája s ellenkritikája jelent meg.

²⁸ K. Nagy Sándor: A váradi színészet tört. N.-Várad, 1884. 75. oldal.

— a tulzásokat leszámítva — érdekesen világítja meg az akkori színi viszonyokat. Öreg szerepeket játszott. Darabokat fordított. Szikszai Juliska tehetséges, de kezdő tag volt; Andrád Eleknek alakja s társalgási képessége nincs, csak szavalni tud jól, e mellett kicsapongó, részeges és a tagokat demoralizálja. Öreg szerepeket játszott. Kemény János szintén, de basszus szerepekben is fellépett s darabokat fordított. Ernyiné volt Lefevre mellett a leghasználhatóbb.²⁹ Ernyiről (néhai Ernst) azt mondják, nem tudott jól magyarul, a tagokkal gorombáskodott. Szerelmes szerepeket játszott s e mellett szép tenorhanggal énekes szerepekben is fellépett.³⁰ Kántor Gersonról különösen Fáy András szól nagy dicsérettel. A legkitűnőbb magyar komikus volt.³¹ »Kántor vala ama híres komikus, kit azóta senki sem ért utól.«³² Élete felén halt meg Debrecenben.³³ Murányi Zsigmond mint nemes asszeszor volt Erdélyben. Szép ember, de gyenge színész volt. Bariton szerepeket is énekelt. Darabokat fordított. Ő lett Kassán az ottan 1818-ban megnyílt színház első igazgatója, hol »társulata melegen és lelkesen pártoltatott.« Tagjai közt vannak: Benke József, Nagy János, Németh, Murányiné-Lefevre Teréz.³⁴ Egy francia emigrans leánya volt. Simonfi igen hebegett s igen ostoba volt. Magyar pedig egy igen magas szál ember, ujjnyi vastagságu ajakkal, fülig érő nagy szájjal. A mellett nagy csetőségéről volt híres, úgy hogy Kolozsvárott senki sem akarta kosztba fogadni. (Bayer id. munk. I. k. 505. old.)

²⁹ Váli Béla: id. munk. 243. old.

³⁰ Ferenczi Z.: id. munk. 203. old.

³¹ Ferenczi Z.: id. munk. 202. old.

³² Magyar színészet története. (Honművész 1837. évf. 35. sz.)

³³ Kazinczy F. levelezései. Bpest 1893—96. V. köt. 158. és 540. oldal.

³⁴ Kleinszky László: A kassai magyar színház története stb. Kassa, 1881. 4. old.

A szegedi fogadtatásról Benke ezeket jegyezte föl:³⁵ »Hogy elbámultak a mi jó színészeink, amikor Szegedre érve, azt mondták nekik, hogy mindenkinek előre el van már rendelve ingyenszállása, ... s azután még napról-napra egyik vendégségből a másikba vitték őket; boldog volt, aki az utcán elfoghatott egy színészt s vihetett ebédelni magához; s prae-numeráltak rá, ha el volt ígérkezve máshová; ha holnap nem, holnapután. Ugy hogy: leírni is vakmerő gondolat! A színészek egyik hónapról a másikra benn felejtették fizetéseiket a pénztárban; míg végre az igazgató azzal fenyegette őket, hogy aki rendetlenkedik és hónap végével tisztességesen ki nem veszi a fizetését, annak a pénzéről ő nem számol. Volt pedig az első szerelmes fizetése akkor 30 bankó forint, a primadonnáé 28; s nem tudták mire elkölteni!« Erről a fogadtatásról Bayer³⁶ így ír: »E fogadtatást nem lehet pusztán a vendégszeretet egyszerű tényének tartani. Sokkal több volt ez annál, mert a színészetet századunk elején egészen más mérték szerint bírálták el... Ha nem is irtóztak a vele való érintkezés-től, barátságát nem keresték, mint olyannak, ki tán az életbe is átviheti színpadi szerepeit, ki ma itt, holnap ott árníthatja a jó hiszeműt érzelmével. Szeged szívélyessége, ugyszólván, a színészet rehabilitációjának tekinthető a magyar földön... E fogadtatás azt jelentette... hogy a magyar társadalom nem zárja ki magából a színészeket, hanem örömmel öleli magához...«

Benke hízogó tulzása némileg ellentmond Ernyi igazgató számadásainak,³⁷ mely a szegedi idény alatt a következő volt:

³⁵ Jókai Mór: Életemből. Bpest, 1886. I. k. 108—112. old

³⁶ Id. munk. I. k. 352. old.

³⁷ Ferenczi Zoltán: id. munk. 200—201. old. (Eredetije a zsidói levéltárban).

A Magyar Országos Nemzeti Játsszó Társaság Cassája Számadásának rövid foglalattja:

Hó	Jövedelem		K ö l t s é g e k											
	anya cassa	Pensionális cassa	aktorok és subal ternusok fizetése	Játék és rol-lák írása	Köntös szaporítás	Színbeli festésre	Könyvnyom-tató munka	Világosítás	Különféle apróság	Summa	A jövedelemből megmaradt	A jövedelmet felülhaladott költség	Az előbbeni hó-napokban ma-radt a cassában	A cassában találtatik tehát
Nov. 38	590.38	20.68	381.40	46.18	3.28	9.10	60.—	117.30	52.12	670.22	—	79.44	443.06	363.22
Dec.	692.05	26.54	372.24	11.18	33.14	10.—	46.—	42.—	47.54	562.50	129.15	—	363.22	492.37
Jan.	736.29	35.31	369.24	30.09	92.33	12.—	46.—	32.—	145.03	727.09	9.20	—	492.37	501.57
Febr.	412.06	18.34	353.12	28.31	10.10	—	40.30	74.40	29.46	536.48	—	124.42	501.57	377.15
Márc.	397.55	18.26	354.37	—	14.—	—	51.—	15.20	111.46	546.43	—	148.48	377.15	228.27
Összesen	2828.33	119.03	1830.46	115.76	152.80	31.10	243.30	280.90	385.6	3042.72	—	—	—	—

38. Októberben a cassában maradt 413 ft. 06 kt.

38 Októberben a cassában maradt 413 frt 06 kr.

Ezek a számadások³⁹ néhol nem vágnak s alighanem igazuk volt a tagoknak, kik Ernyit följelentették Wesselényinél, hogy a pénzt kénye-kedve szerint kezeli. S ez lehetett az oka, hogy decemberben oly keservesen panaszskodik Wesselényinek.

Szegedről még 1807. március 7-én folyamodik Ernyi a pesti színházért, hivatkozva a szegedi sikerekre⁴⁰ és mellékelvén a szegedi tanács ajánló levelét.⁴¹ Meg is kapták a színházat, de előbb Debrecenben időztek (április 16–25 közt),⁴² ami azt mutatja, hogy Szegedről április első napjaiban indulhattak el. Szegeden két tag maradt vissza: az időközben itt férjhez ment Lefevre Teréz, lebetegedése miatt s férje Murányi Zsigmond.⁴³

Szegeden az éppen itthon időző Dugonics András állandóan érintkezett a színészekkel, akik több darabját előadták a szegediek nagy örömére.

Ernyi 1807. őszén is le akarta hozni Szegedre a társulatot, de terve abban maradt.⁴⁴

Megemlítsre méltó, hogy éppen ez időben járt a szegedi piaristák iskolájába Katona József is⁴⁵ s a 14 éves ifjura a magyar színészek játssza bizonyára benyomást tett, sőt alighanem itt ismerkedett meg Benkével és több más színésszel, kiknek társulatába később Budán maga is belépett.

³⁹ Bayer J. (id. munk. I. k. 354. old.) azt írja: „Ékesen beszélő számadatok ezek a társaság törekvése és a közönség buzgalma mellett.”

⁴⁰ Ferenczi Z.: id. munk. 194. old.

⁴¹ Váli B.: id. munk. 247. old.

⁴² Váli B.: id. munk. 248. old.

⁴³ Ferenczi Z.: id. munk. 195. old.

⁴⁴ Ferenczi Z.: id. munk. 205. old.

⁴⁵ Vahot J.: Magyar Thalia. Bpest, 1853. — 291. old. és Zilahi Kiss Béla: Katona József élete. (A „Pesti Napló” Katona albuma 1899. évf. XXVII. oldal).

VII.

SZINI ELŐADÁSOK A FORRADALOMIG.

A kolozsváriak 1806. évi sikeres színjátszása után a szegedi színészet történetében rövidebb-hosszabb szünetek álltak be. Némelyek szerint innentől kezdve 1816-ig nem volt a városnak színészete.¹ Ellentmond azonban ennek az a körülmény, hogy 1808. március 28-án Nagyváradon a Szegedről ez alkalommal odarándult színészek játszottak a főispáni beiktatás alkalmával, kik közt Láng Ádámot is találjuk.² Tehát Szegeden 1808-ban is játszottak, alighanem pesti színészek.³ Minden valószínűség szerint ez azon Ernyi-féle pesti társulat volt, mely Szegeden 1807. április elejéig játszott s az 1807. évi országgyűlés alkalmával Budára ment s innen került vissza Szegedre.⁴ Ugyanez évben a Tőgymnasium tanulói hét előadást játsznak a városi színházban. Első előadásuk volt a már

¹ Ferenczi Z.: id. munk. 193. old. — és Reizner J. Szeged színészete (Sz. Napló 1890. évf. nov. 30-diki szám).

² Náményi L.: id. munk. 42. old.

³ Reizner sem emlékezik meg az 1808. évi színjátszásról.

⁴ Magyar színészet története, Honművész 1837. évf. 33. sz.

említett »Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma« című 3 felv. érzékeny játék (október 9.) Az utolsó két előadás: »A kőszikla is néha vizet ár«, énekes játék 3 felv., mely a kórház javára 33 frt (okt. 26.) s »A vándorló legény és az égi háború« (okt. 30.),⁵ utóbbi pedig a nemzeti múzeum javára 22 frt 12 kr. jövedelmet hozott.

Közben a nemzet a pesti nemzeti színház alapjára gyűjtögette filléreit. Szeged sem akartván a hazafias céltól elmaradni, a tanuló ifjuság 1815. november 26-án a városi színházban műkedvelői előadást rendezett⁶ s a tiszta jövedelmet, 125 frtot felküldé a lelkes Kulcsárhoz,⁷ a pesti nemzeti színház apostolához. Kulcsár a pesti színészeket, mielőtt a nemzeti színház felépülne, Szegedre akarja küldeni, mire a tanács a következő határozatot hozta: »Kulcsár István úr, a Pesti Magyar Theatrum Kormányzója a 20-dik Gben e f. c. tudósít, hogy még Pesten egy pompás új Magyar Theatrum készül, a jádzó Társaságot más városokban kívánnya gyakorlani s ide is léküldeni, aztat e N. Tanács hazafiui szivességében s oltalmában ajálván; — azon Társaság jó szivel fogadtatik és a tehetségesekben segítettend; azonban Kapitány úr figyelemmel leszen, hogy a játék darabok, minek előtte elől adatnának, előre a Tanácsnak vizsgálásra bényujtattassanak. (1815. nov. 27-diki tanácsülés 407. sz. a.)

A kolozsvári társaság vezetését 1814-ben Láng Adám vette át, de csakhamar kivált a társulattól s 1816. július havában már Szegeden találjuk,⁸ hol kisebb társulatot alakít »Uj nemzeti játszó társaság« címen s a tagok által aláírt »constituciót« és »törvényes cikkelyek«-et július 22-én bemutatja a tanács-

⁵ Ferenczi Z.: id. munk. 193. old. — és városi levéltár 2767/1816. sz. a.

⁶ Városi tanácsi jk. e napról.

⁷ Váli B.: id. munk. 279. old.

⁸ Ferenczi Z.: id. munk. 243. old.

nak.⁹ Aláírták: Láng Ádám János (felvigyázó), Kilényi Dávid (perceptor), Ujfalusi Sándor (cotrollor), Farkas József, Szentpéteri Zsigmond (jegyző), Kontz József, Várady Károly, ifj. Láng Lajos, Halabori Miklós, Kramarik János — férfiak; Bósi Anna, Kellerné Borbála, Láng Mária és Mester Franciska — nők.

A constitutió bevezető része úgy szól, hogy »a, nemzeti cultura virágzására, és az anya nyelv pallérozására, nem különben a' jó erkölcsök oktatására tárgyazó theatrale-institutumot, a' hazának ezen részében megállapítani tellyes szándékunk lévén...« Az 1. §. az igazgatásról, a 2. §. a felvigyázó, a 3. §. a perceptor, a 4. §. a cotrollor, az 5. §. a tagok kötelezettségeiről szól. A társaság alig egy év mulva feloszlott¹⁰ s a Láng-család 1817. június 15-én már Marosvásárhelyt játszik.¹¹

Az »új nemzeti játszó társaság« július 28-án kezdé meg játékát Szegeden, a városházi színházban, szeptember 17-én pedig évi 800 frt bérért bérbe vette az egész helyiséget s a szerződés 1817. február havában meg is kötöttet.¹² Ez a társulat, némely erők kiválásával s új erők bevonásával, sokszor megfordult Szegeden s a környékbéli városokban és gyakran játszott.

⁹ Városi levéltár. 2767/1816. sz. határozat: »A Magyar Jádzó Társaság köszönettel vévén ide jöhetése megengedését jelenti, hogy itten e hó 26-dikán meg fog jelenni s 28-dikán első játékát mutatni, — mely tudományul szolgál, közlött Constituciumának Rendszabásai jedzékben vétetnek; egyébb eránt e társaság körül és a jó rendre, úgy egyébb szükséges intézetek elősegítésére is Polgármester úr fogja a feő vigyázatot tartani.« (1816. aug. 22-diki tanács ülés.)

¹⁰ Ferenczi Z.: id. munk. 193. old.

¹¹ Ferenczi Z.: id. munk. 243. old.

¹² Tanácsai határozat 1817. febr. 14-ről 522. sz. a.: »A N. M. Mk. Udvari Kamara 15. jan. e f. e. 1280-dik sz. alatt megengedni méltóztatik, hogy a Táncz Palota és Theatrum a Magyar Társaságnak 800 frtért a Contractusban foglalt kötések és Caució mellett által adatasson, — tudományul vétetvén feő Kamarás urral közöltetik.«

1817-ben Láng s Udvarhelyi lemondtak a társulat igazgatásáról, mire a színészek két csoportra szakadtak. Egyik részök Ujfalussy Sándor, a másik rész Kilényi Dávid igazgatása alatt külön társulattá tömörült. Ez utóbbiak »Alföldi nemzeti játszótársaság« címet vettek föl s Szegeden, Kecskeméten, Szabadkán sokszor játszottak.¹³

A följegyzések hiányossága miatt csak hézagosan ismerjük az egyes társulatok szereplését, rendszeres műsort, beható kritikát s az egyes szereplők ismeretetését közölni pedig lehetetlenség. 1823-ról a Wandza Mihály-féle nagyváradi társaság szegedi játszásáról van tudomásunk. Wandza 1812-ben vette át Debrecenben a beteg Ernyitől a társulat vezetését¹⁴ s miután úgy Nagyváradon, mint Debrecenben kevés anyagi sikerrel járt a színjátszás, 1823-ban Szegedre jött a társulat s itt július és augusztus hónapokban mulattatta a közönséget. Erről a kirándulásról érdekes szegedi levelet közöl a »Hazai és Külföldi tudósítások«,¹⁵ minden valószínűség szerint Miskolczy István városi aljegyző tollából. A tudósítás azt mondja, hogy: »A válogatott énekes és vig játékokkal felváltván a' komorabb előadásait, annyira tudta a Közönségnek kedvét megnyerni, hogy ezen munka idejében és pénz szűkében is mindig számos látogatói valának. Tegnap utolszor a' várban szabad ég alatt játszott a T. Kisfaludy Károly úrnak szép munkáját »Kemény Simon és Hunyady János« neve alatt, — mellyel háborút képzelő tüzi játék rekesztett be.«

A tudósítás nagyon dicséri a társulat minden tagjának játékát, öltöztetését. Különösen kiemeli Wandzát, ki a »Theatromi képirásban és muzsikában is különösen jártas«.

1826-ban is játszottak Szegeden, a hatóság a kórház javára való előadás rendezésére szölyította fel a

¹³ Váli B.: id. munk. 329–330. old.

¹⁴ Náményi L.: id. munk. 44. oldal.

¹⁵ 1823. évf. 19. szám.

színészeket.¹⁶ 1827-ben ismét az erdélyi társaság játszik Szegeden, amiről Déryné¹⁷ — ki ez alkalommal itt vendégszerepelt — melegen emlékezik meg. Julius 9-től 22-ig tartott a játék; az első előadás »Tolvaj szarka« opera volt, az utolsó a »Három század.«¹⁸

1829-ben alakult meg Széchenyi István országos kezdeményezésére a Szeged-belvárosi kaszinó, mely céljai közé tűzte ki a nemzeti színészet támogatását is. Nemes feladatának e téren szépen megfelelt, még pedig legtöbbször a leghelyesebb módon: bérletek gyűjtésével. Már ez év szeptember 16-án elhatározta a választmány, hogy a kaszinó részére s a színház céljaira külön önálló épületet emel,¹⁹ de ezen terve pénzhány miatt nem valósult meg.

Innen megint 1831-ig kevés adatot ismerünk. Ez év nyarán két hóig (május és június) a Balla Károly-féle társaság játszik Szegeden.²⁰ 1833. őszén pedig a régi Láng Ádám—Kilényi Dávid-féle társaság időzik itt Abday Sándor igazgatása mellett. Ez időben történt első ízben kísérlet a színészet állandósítására. A belvárosi kaszinó ugyanis szini szövetség létrehozásán fáradozott a szomszédos Szabadkával, majd Torontállal, különösen Babarczy Imre csongrádmegyei alispán buzgalma révén, de eredmény nélkül.²¹

Babarczy mint színműíró is kísérletezett; 1833. október 20-án »Virginia, a borzasztó birói ítélet véres áldozata« című darabját adják elő.²² Mint szindarab fordítót is említik.²³

¹⁶ Reizner J.: Szeged története III. k. 191. old.

¹⁷ Bayer József: Déryné Naplója. Bpest, 1880. II. k. 434. old.

¹⁸ Bayer J.: A nemz. játékszin. tört. Bpest, 1887. I. k. 461. old. és Kónyves Máté: Játékszini koszoru. Bpest, 1834. 62. oldal.

¹⁹ A Kaszinó jegyzőkönyvei.

²⁰ Reizner J.: Szeged története. III. k. 372. old.

²¹ Reizner J.: ugyanott III. k. 372. old.

²² »Honművész« 1833. évf. 55—62 sz. Reizner J. (Szeged színésze, Sz. Napló 1890. évf. dec. 3-diki szám) szerzőül Vadász Manót nevezi meg.

²³ Magyar színészet tört. (Honművész 1837. évf. 35. szám).

1836-ban, az egy év múlva (1837. aug. 22.) megnyíló pesti nemzeti színházra Szeged ismét adakozik 46 porta után 3287 frt 29 krt adóban és 1010 frtot önkéntes adományokban.²⁴

1836. és 1837-ben megint Abday Sándor²⁵ jól szervezett társulatát találjuk Szegeden, melyet a közönség nagyon megkedvelt.²⁶ Ez utóbbi évben nyáron voltak Szegeden (ápr.—szept.) s 12—12 bérletes előadást adtak, jó jövedelemmel. Április 10-én egy szegedi tárgyú darabot játszottak: »Az ál Iván cár elfogatása Szeged városában néma képzetben«, május 16-án pedig Mihályffy József szegedi ügyvédnek »Terv« című »Előjáték«-át adták, melyben a társadalmat egy kisdedóvó intézet létesítésére hívják föl.²⁷

Általában innentől egész a forradalmi időkig, sőt azután is, egy lelkes jogász csapat szolgálja Szegeden a nemzeti színügyet, hol mint műkedvelő, hol mint bérletgyűjtő, de mindenesetre mint színházlátogató, — mert a fellendülő nemzeti áramlatnak hatalmas támaszát látták a színházban. Pozsonyból s Pestről jött haza e lelkes gárda s az ott kivirágzott nemzeti eszmék átplántálásával társadalom-ujító forrongást idézett elő, mely Szeged liberális lelkű polgárságát csakhamar magával ragadta. A fiatalság működése kettős irányú volt: egyrészt a nemzeti szellem ápolása, másrészt a német világ letörése. Mindkettő teljes mértékben sikerült.

A szegedi polgárságot annyira uralta e lelkes kis csapat, annyira felébresztette benne a szabadság utáni vágyakozást, hogy az 1848. márciusi események nálunk majd egy évtizeddel előre vetették fényöket.

²⁴ „Jelenkor“ 1836. évf. 1. sz., 1840. évf. 49. szám és Hirnök 1840. évf. 48. szám.

²⁵ Kitűnő komikus volt. Mint adóhivatali napidíjas Szathmáron halt el. (K. Nagy Sándor: A váradi színészet tört. 75. oldal.)

²⁶ „Honművész“ 1837. évf. 27—51. sz.

²⁷ „Honművész“ 1837. évf. 27—51. sz.

S ettől az időtől kezdődik Szegeden a magyar nemzeti színészetnek is első aranykora.

1837-ben alakult a belvárosi kaszinó ellenlábasa, a felsővárosi kaszinó, mely amazzal sokban ellentétes irányban működött. A belvárosi kaszinó szemére is hányta a felsővárosinak, hogy a színművészetet nem pártolja, míg amaz félévig is eltartott ez évben egy társulatot.²⁸

1838-ban már »játékszini választmány« volt Szegeden, mely az április 29-től július 12-ig itt játszott Farkas József-féle társulatot látta el bérlokkal.²⁹ Tagjait a belvárosi kaszinó küldte ki, egyelőre csak bérletgyűjtésre, de később e választmány a színészeket bizonyos tekintetben irányította is.

Ez időben (1836.) alapították a »Hét pacsirta« nevű rókusi mulatóhelyet, mely a színészeknek sokáig kitűnő nyári játszóhelye volt.³⁰ Eleintén a német muzsának volt menedékhelye, de a lelkes jogász-ifjúság innen csakhamar kiszorította a ledér muzsát.

1839-ben a Keszi József, Körösi Ferenc s Pethő Celesztin társasága játszott nagyobbbrészt a »Hét pacsirta«-ban, de kevés szerencsével.³¹ A német színészet megbuktatása után (1840.) a mozgalmat vezető jogász-ifjúság, élén Osztrovsky Józseffel, ezzel a tüzes, rendkívül eszes és bátor ifjuval, a téli időnyre egy jól szervezett társulatot kívánt Szegedre hozni. Meg is nyerték Komlóssy Ferencet, kinek havonként 12 előadásra s 200 belépőjegyre 16,200 frt bérletet biztosítottak. Egy szegedi levél erről így szól:³² »Tanácsházunkkal még 1804-ben (téves: 1800-ban) egyített s már az alapítók szándékából a nemzet számára alko-

²⁸ Reizner J.: A régi Szeged. 1884. 29. old.

²⁹ Botos József: Játékszini füzér. Szeged, 1838.

³⁰ Az udvarterthen egy nagy faalkotmányból állott a színpad körüli s álló helyekkel, egyedül a színpad volt féltetővel befödve. Az 1879-diki árvizkor pusztult el.

³¹ Gönczy Sámuel: Játékszini zsebkönyv. Szeged, 1839.

³² Hirnök 1840. évf. 82. szám.

tott színházunk jelenleg több célszerű javításokon kívül új bútorzatával s diszítványeivel készen áll, mely végre a városi pénztárból, felsőbb helyeni jóváhagyás biztos reményénél fogva 6000 v. frt köllettett... A mintegy 40 egyedű színész-személyzet első fellépte f. é. őszhó (okt.) elsejére tüzetett. Október havában Komlóssy meg is érkezett nagy opera- s színmű-társulatával. Ekkor találunk első ízben a nézőtérén rendesebb beosztást: páholyszéket (1 frt), földszinti számozott helyet (50 kr.), földszinti elsőhelyet (30 kr.) s karzatot (15 kr.).

A társulat rendkívül érdeklődést keltett föl nemcsak jó műsorával, de kitűnő erőivel és vendéglátékaival is. (Egressy Gábor, Szakácsy, Erkel, Szerdahelyi stb.)³³

Még ez évben megalakította Osztrovszky József a műkedvelő társaságot a város ifjaiból, kik, csekély változattal, egész a 60-as évekig vittek a szegedi színpadon s társadalmi életben vezető szerepet. Első fellépésük 1841. november 9-én volt Gaál József »Szerelem és champagnei« című vígjátékában, meg a »Terv« című életrajzban, mely fényesen sikerült.³⁴ A színészeti ilyen pártolása mellett ismét tervbe került a színház-építés eszméje, még pedig részvénytársasági alapon. E részről a Pesti Hírlap s Világban a következő szegedi leveleket találjuk:³⁵ »Szeged művelődése mindinkább előrehaladván, igen érezhető alkalmas nemzeti színház, tánc terem, s célirányos casinói épület hiánya. Minthogy ezek létrehozását városunk mostani helyzetében egyedül csak társulattól lehet várni, aláírási ív nyitvatott. Egy részről öröm szemlélni, hogy az aláírók között több zsidó találkozik, más részről nem titkolhatom, hogy e hasznos és korszerű

³³ Hirnök 1840. évf. 48., 84. sz. — Jelenkor 1840. évf. 49. sz. — Nemzeti Ujság 1841. évf. 3., 11., 18., 56. sz.

³⁴ Pesti Hírlap 1841. évf. 95. sz. — 1842. 115., 116. sz. — Nemzeti Ujság 1841. II. félév 95. sz.

³⁵ Pesti Hírlap 1841. évf. 20. sz. — Világ 1841. évf. 21. sz.

vállalatban a nemesi rend közül csak igen kevesen látszanak részt venni. A városháználi táncterem jelenleg játékszinné lévén változtatva...« Tervezgetés közben a belvárosi kaszinó vendéglőse a vár déli oldalán (Wagner-sétány) vendéglőt s nyári szinkört építtet, melyről egy szegedi levél³⁶ így szól: »... a belvárosi kaszinó vendéglőse saját költségén tanácsilag 20 évre engedményezve, egy igen díszes kioszk-féle mulatóházat építele...«

A helyiség 1842. május 1-én meg is nyitattott s a színészeknek sokáig kitűnő nyári játszóhelye volt. Ez év nyarán játszott benne először Kovácsi gyenge társulata,³⁷ mely innen szept. 11-én Halasra érkezett s onnan 21-dikén tovább vándorolt. A jövő év július 22-én Bartók-Egri társulata került Szegedre s szeptember közepéig játszottak itt.³⁸ Főleg a vendégjátékok (Egressy Gábor, Laborfalvi Róza) tetszettek a közönségnek. Ennél a társulatnál augusztus 31-én fellépett Kemény Nándor műkedvelő is, Egressy Gáborral együtt, »Gebhardt« ur néven, a »Legjobb az egyenes út« és »Özvegy és férje« című 1 felv. vígjátékban.³⁹

1844. január 5-én Szabó József igazgató Győrött Komáromi s Szerdahelyivel társigazgató lesz és Szegedre husvétra nagy opera-társulatot szervez.⁴⁰ Február elején Szabó, Szerdahelyi s Hevesi, az új igazgatótárs, Kecskemétről át is rándulnak Szegedre, hol »alkalmasint némi kecségtető fogadtatásban részesültek, mivelhogy nem lehet velők gyalogosan beszélni.«⁴¹ Meg is jöttek Szegedre s március—április hónapokban játszottak itt. Szuper is idekiváncsizott, de nem

³⁶ Pesti Hírlap 1842. évf. 139. sz.

³⁷ Szuper: Napló 16. old.

³⁸ Turcsányi Imre: Szegedi játékszíni zsebkönyv. Szeged 1843.

³⁹ Reizner J.: Szeged színészete. (Sz. Napló 1890. évf. dec. 6-diki szám).

⁴⁰ Szuper: Napló 29. old.

⁴¹ Szuper: Napló 31. old.

kapott ajánlatot.⁴² Ez a társulat Szegedről Kolozsvárra ment (már Szerdahelyi József, Szabó József s Havi Mihály igazgatása alatt) s ott július 27-től augusztus 6-ig 9 előadást tartott »Szegedi dalszínész társaság« címmel. A társulat igen jó volt s a kolozsváriak nagyon dicsérték.⁴³ Ott ki is bérelték a színházat az 1844—45. évadra. Kolozsvárról Nagyváradra tért a társulat s itt is »Szegedi dallásos társaság« címen játszik az őszön. Különösen az énekes játékokra fektettek nagy súlyt. 1845—46-ra Szerdahelyi egyedül kapta meg a kolozsvári színházat. Ekkor már két szegedit is találunk a társulatban. Hódy Jánost és Temesváry Antalt, akik bizonyosan a szegedi játékszás alkalmával csaptak fel színésznek.⁴⁴

1846. március 1-én a szabadkai, a Gócsné igazgatása alatti dráma- s opera-társulat játszik Szegeden,⁴⁵ de kevés pártolás mellett. Ennek oka a tagok örökös viszálya s a jó színészek hiánya volt. Egy énekesnőjük volt, Gócsné, kívül operát is adtak, de biz gyengén. A drámák is balul ütöttek ki. Szuper így ír a szegedi időzésről: »Fél hó óta vagyok Szegeden s 81 frt osztalék jutott rám. Valóban itt nem volna rossz kereset, bár nagyon félős, hogy elvesztjük csakhamar a közönség kegyét, mert társaságunk nőszínezzel alig bír. Csakó vég rendeletében Antonia szerepét egy kardaloknövel kellett eljátszatni s Gócsné is nagyon gyengén adta a grófné szerepét... Így tehát sem drámánk, sem operánk nem tetszhetik, még a vígjátékok tartják fel úgy, a hogy hitelünket.«⁴⁶ A társulat április 5-én fejezte be előadásait.

⁴² Szuper: Napló 34. old. — Hírnök 1844. évf. 92. sz.

⁴³ Ferenczi Z.: id. munk. 359. old.

⁴⁴ Ferenczi Z.: id. munk. 364—365. old. — Hódy már az 1844. évi társulatban is szerepel. (Náményi L.: id. munk. 80. old. és Ferenczi Z.: id. munk. 361. old.)

⁴⁵ Szuper: Napló 50. old.

⁴⁶ Szuper: Napló 50. old.

Szerdahelyi társulata 1846. nyarán ismét játszik Szegeden,⁴⁷ majd később Kilényi Dávidé s Veszter Sándoré együttesen⁴⁸ június elejétől augusztus közepéig. A társaságban volt Déryné is. Innen a társaság június végén átrándult az aradi vásárra, a nők közül az »idősebbeket« hagyván Szegeden. Julius 10-én értek vissza Szegedre. Itt a társaság arénát építtetett az éppen itt időző Széchenyi tiszteletére, ki 10 arannyal jutalmazta a színészeket. Széchenyi előtt az »Ismeretlen nő«-t adták. A pénztár kedvéért bemutatták Nagy Ignác »Állatok gyűlése« című paródiáját, ami 100 frt tiszta jövedelmet hozott.⁴⁹ »Az a közönség, mely emberi ábrázattal nem nézett meg minket, hát felkeresett mint állatokat« — mondja keserőséggel Szuper.

1846-ban a város akkori főjegyzője, Kolb Antal nagyszabású városrendezési tervet dolgozott ki, melynek végrehajtására 300.000 frt 6%-os kölcsön lett volna fölveendő. A terv szerint ez összegből állandó színház is épült volna.⁵⁰ A bekövetkezett viharos idők azonban utját állták a terv kivitelének.

Az Osztrovszky József vezetése alatti műkedvelő társaság állandóan játszott, úgy hogy 1846-ban már 949 frt 8 krt adott át a nőegyletnek kisdedóvó intézetre⁵¹ melyet ez évben meg is nyitottak.

A »Szegedi dalszín társaság« igazgatóságából Szerdahelyi József kivált s a megmaradt Szabó József és Havi Mihály, Kemlössy Ferenczel társulva, a jó énekes és táncos tagokat összegyűjtötték egy külföldi körutra. Ugy tetszik, mintha Veszter Sándor táncosai is csatlakoztak volna a daltársasághoz (hisz a két

⁴⁷ Ferenczi Z.: id. munk. 365. old. és Budapesti Híradó 1846. évf. 270. old. Az erdélyi társulat a nőegyletnek 26 frt 38 krt adott át, egy jótékony estély jövedelmét.

⁴⁸ Szuper: Napló 53—56. old.

⁴⁹ Szuper: Napló 56. old.

⁵⁰ Reizner J.: A régi Szeged. 83—84. old.

⁵¹ Szmollány N.: A Nőegylet története. Szeged, 1897. 21. old.

társaság április 13–20-ig együtt működött Kolozsvárott) s az így mintegy 20 főnyi társulat több magyar városban fellépve, Szegeden át ment volna ki Olaszországba.⁵²

Erről a félig regényes, félig történeti színezetű merész vállalkozásról annyit tudunk, hogy résztvettek benne: Almási, Bartók József, Fekete, Filippovics István, Follinus János, Foltényi Vilmos, Hajós, Hódi János (szegedi), Kaczér Ferenc, Kovácsi, Kaczvinszky János, Temesvári Antal (szegedi), Zólyomi Ferenc férfiak, — Kaczvinszky Jánosné (kinek remek althangja volt s a magyar táncokat pompásan járta),⁵³ Bartók Józsefné, Kaczérné, F(arkas?) Jozefine táncos, Böhm Gusztáv karmester s még néhány nőtag.⁵⁴

Egy kolozsvári lap⁵⁵ erről a kirándulásról (április 21. és 24-én) rendkívül lelkesen ír s különösen Veszttert s táncosait, köztük Hillér Milcsit, Tóth Samuít (ki az ország legjobb táncosa volt s a levegőben háromszor tudott bokázní; ahányszor fellépett, virág-erdő borította a színpadot),⁵⁶ Kovács Lujzát, Pereyt, Kilányiné Adélt dicséri, akik — ugymond — külföldi körutra mennek s előbb bemutatták ott a steier harmas táncot, cachukat, magyar kettőst, magyar táncot, keringőt, pas de deux, champetret, néptáncot, zapa-teot, csikós négyest stb. Május 1-ről azt írja, hogy: »Olaszthonba utazandó színészeink is elutaztak, még pedig azon nap 9 óra után s szép idő vala...« Május 5-ről pedig ezt jelenti: »Bemutatták az Olaszthonban előadandó darabokat (április 25. és 26-án) s pedig Tihany ostromá-t (magyar dalmű), mely végtelen jól ment s a kar remekül énekelt.« Bemutatták továbbá

⁵² Ferenczi Z.: id. munk. 367. és 368. old. — és Vahot J.: Magyar Thalia. Bpest, 1853. 128. old.

⁵³ Molnár Gy.: Világostól Világosig. Arad, 1881. 59. old.

⁵⁴ Ferenczi Z.: id. munk. 368. old. — Mult és Jelen. 42., 76. szám.

⁵⁵ Mult és Jelen. Kolozsvár 1846. évf. 33., 35., 36. sz.

⁵⁶ Molnár Gy.: id. munk. 58–59. old.

a táncokat s így bucsuztatja őket: »Hogy mily sikert fog e társaság Olaszthonban aratni, a jó Isten tudja, mi azonban e sok tekintetben célszerű vállalatához kívánunk jó sikert. Jó utat!« Ugyan a két napon bemutatatták a kolozsváriaknak új kosztümjeiket is, melyek meglepően szépek voltak, tetszettek a közönségnek s a lap igen dicsérte szabásukat.

A társulat Trieszten át Velencében, Pádovában, Veronában, Milánóban s bizonyára több más városban is fellépve, késő őszig maradt Olaszországban. Mindössze két színlapjokat ismerjük Udinéból.⁵⁷ Itt szeptember 15-én négyesben előadták: Beteg leányt (Egressy Béni), Lützow vadászái (Véber), Pécsi emlék (Böhm G.), Népdal; ezenfelül egy tánc egyveleget (Csikós tánc, Styrienne), Gyömrői viszhangok című magyar fantáziát (Székely és Böhm G.), egy részt Tihany ostroma operából (Császár Ferenc és Thern) egy rococco táncot, egy jelenetet Hunyady László operából (Egressy Béni, Erkel). A szeptember 16-iki előadás műsora: Symfonia (Doppler), kvartettben: Lützow vadászái, Apám-anyám (népdal Egressy Béni), Kápolna (Kreutzer), Pécsi emlék; — továbbá Kozák tánc, Rákóczi induló, Sobri (népszínmű Szigligeti Ede s Böhm G.), rococco tánc s Hunyady László opera egy része.

Ennek a két színlapnak műsorából láthatjuk, hogy a legjobb, legerősebb dalműveket, táncdarabokat s népszínműveket mutatták be, melyek bizonyára az újdonság ingerével hatottak a zeneileg különben igen művelt olaszokra. Az anyagi eredményről tudomásunk alig van, de annak fényesnek kellett lennie. Zólyomi azt írja, hogy »az eredmény reményen felül fényes volt s a vállalkozó igazgatókat további folytatásra buzdította.« Október vége felé már itthon voltak a dicsőségre s csengő aranyokra szomjuhozók, mert ugyanaz a kolozsvári lap⁵⁸ november 1-én ezt

⁵⁷ Ferenczi Z.: id. munk. 368. old.

⁵⁸ Mult és Jelen. 1846. évf. 88-dik szám.

irja: »Havi és Szabó vezérlete alatti társaság, mely Olaszországban annyi kedvező sikerrel működött, s oly nagy pártolásra talált, visszatérő útjában Pesten, a nemzeti színpadon egy előadást tartott, reménytelen sikerrel.« Az igazgatók már Velencéből irtak haza drámai színészeknek, szervezvén félre egy új társaságot, mellyel aztán Pécsre mentek.⁵⁹

Havi Mihály és Szabó József a külföldi körutat még egyszer megtették a »szegedi dalszín társasággal«, 1847. végén.⁶⁰ Pestről indultak el s első állomásuk Bécs volt, hol V. Ferdinánd császár egy schönbrunni estélyén nagy sikerrel énekeltek s magas pártfogóiktól külföldi utlevelet kaptak. Innen Olmützbe, majd Prágába mentek, hol István főherceg előtt énekelt a daltársulat s fejenként egy-egy arany jutalmat kaptak a tagok. Áténekeltek ezután egész Németországot: Drezdát, Lipesét, Münchent, Berlint, Potsdamot, Hamburgot, átrándulnak Antwerpenbe, Koppenhágába, Stettinbe, majd később Anglia nagyobb városaiba. Antwerpenből Havi egyenesen Londonba akarta vinni a társaságot, Szabó pedig Párisba. Nem tudván megegyezni, Szabó titkon Párisba utazott s az ottani színházakkal 50,000 frankos szerződést kötött. Persze, amikor ezzel a szerződéssel visszament Antwerpenbe, minden tag a párisi kirándulást pártolta. Így jutott el a társaság 1848. február 10-én Párisba. A magyar dalosok és táncosok, nemzeti jelmezökben rendkívül tetszetek az amúgy is lázban égő franciáknak. »A magyar táncot — írja Zólyomi — tündérek táncának nevezték akkor Párisban... Fitos nemzeti táncunkat oly ügyességgel és bájjal lejtette, hogy aki őt táncolni látta, még élt, soha sem feledhette el.« Ámde február 21-én éjjel ki ütött a forradalom, ami a magyar színészek arany hegyeit romba döntötte. A társulat széthullott. Egyik tag, Fitos Sán-

⁵⁹ Szuper: Napló 57. old.

⁶⁰ Pestí Napló 1900. évf. febr. 11. szám s Mosonyi Károly elbeszélése.

dor⁶¹ táncos még babérokat is aratott a barrikádokon. A nagy zavarban a színházakat bezárták s szégyények egyszerre kenyér nélkül maradtak s eladósodtak. Végre némely jólelkű magyar főúr látta el őket utravalóval. Apponyi gróf estélyre hívta meg őket s 500 frankot ajándékozott nekik. Párisból Strassburgig 160 mérföldet gyalogoltak napi 3 garas állami segély mellett, honnan Svájcba mentek át. Itt már megint aranyeső hullott rájuk. Svájcban a forradalom hírére néhányan hazajöttek: Fitos Sándor, Udvarhelyi Sándor s egyik szegedi: Hódi János.⁶² A két utóbbi honvédek állt be.

A társaság 10 énekes tagja azonban Angliába került s ott több mint két éven át aratott dicsőséget a magyar dal- és táncnak. Erre való Zólyomi Ferenc levele 1849. október 10-ről Liverpoolból,⁶³ melyet sógorához, Tóth Antal győri plébánoshoz intézett. Azt írja ebben, hogy két év óta nem kapott hazulról levelet s utoljára két év előtt írt haza Svájcban, amikor a magyar határ még nem volt elzárva. »Ha eddigi utamat akarnám leírni, — mondja levelében — iveket kellene betöltenem. Párisból kiindulván Svájc, Bajor, Würtemberg országot s a Rajna melléket jártuk be, f. é. ápr. 25-én érkezünk Londonba, május 1-én léptünk fel egy nagy Hangversenyben szerencsésen, miután egymásra kaptunk szerződéseket Hangversenyekre, színházakba és a főrangúak estélyeire, különös kitüntetéssel léptünk fel a királyné és udvara előtt.« Írja továbbá, hogy az angol lapok magasztaló bírálatokat írnak róluk s Magyarországból kijövet Styriában Lisztel találkoztak. A táncos rész, írja tovább, Párisból hazautazott, ők pedig énekesek, 10-en,

⁶¹ Fitost már 1842-ben mint „legelső magyar táncost“ említik. Szuper: Napló 18. old.

⁶² Hódi Jánost, mint őrmestert találjuk a szegedi 33-dik zászlóaljnál. (Reizner: A régi Szeged 305. old.)

⁶³ Pesti Napló 1900. évf. jan. 14-diki szám.

Londonba mentek, honnan augusztus 1-én vidékre indultak. Dublinban kétszer voltak öt hétig, onnan Belfast, Manchester s Liverpoolba mentek. »Mindenütt nagy tetszéssel fogadtak s különös figyelemmel kísérték bennünket, azért jó hír és becsületünkre igen kellett ügyelnünk.« — írja soraiban. Egy színész társukon, Liverpoolban, rossz viselete miatt, tul is adtak. »Edinburgba s más városokba már meghívást kaptunk« — írja tovább — s most mennek majd Prestonba, Lancasterbe, Carlislebe stb. Zólyomi ezután ruhatárával s gyűjtött vagyonával dicsekszik: »A szerencse megáldá utunkat. 15 font (1 font = 24 korona), azonkívül majd másfél annyi ruházatom, két uj atillám 160 p. frt, bársony zekém, köpönyegem s egyebek. Kész gyűjteményem nem adnám 100 pengőért. Nem rég Dublinban 6 pár ingre való finom, valódi vásznat vettem, röfit mintegy 30 frtéért.« Írja végül Zólyomi, hogy Edinburgban sokáig akarnak maradni, noha naponta 5 p. frt a költség szállás és vasuton kívül. Fogadtak »ügyvivőt« (impressáriót) is Londonban.

Ugyancsak a »szegedi daltársaság« külföldi kirándulásáról érdekesen nyilatkozik Foltényi Vilmos,⁶⁴ aki tagja volt e társaságnak. Elmondja, hogy a »szegedi daltársaság« minden tagja tanult ember volt s csak az iskolák elvégzése után csaptak fel színészek. A második kirándulás alkalmával Bécsben Zsófia főhercegnő előtt többször énekeltek s különösen a »Káka tövéen költ a ruca« tetszett neki nagyon, aki aztán kieszközölte, hogy Metternich herceg egész Európára szóló utlevéllel lássa el őket. (Bejárták egész Európát s »... mindenütt hirt és dicsőséget szerezve a magyar névnek, szívet-lelket gyönyörködtető dalaival. Jelenleg (1900. jan. 19.) a daltársulat tagjai közül már csak ketten vannak életben: Foltényi Vilmos és Temesvári Antal nyugalmazott szolgabíró, aki Szentesen

⁶⁴ Pesti Napló 1900. évf. jan. 18-diki (18-dik) szám.

lakik. Ez utóbbinál még meg van a daltársulat csoportképe is...⁶⁵

A párisi forradalom után — írja Foltényi — hazatértek nyolcan: Szabó, Havi, Temesvári, Fitos, Hódi és Filippovich, Foltényi s Kaczér. Ez utóbbi mint táncmester működött és a magyar táncokat nagyon megkedveltette. A többiek Angliába mentek.

Havi Mihály (igazi neve Hidegh) később a »Szegedi Hirlap« szerkesztője lett s később egy cikkéért Temesvárott be is csukták. 1852-ben együtt igazgatószkodnak Havi, Szabó s Kaczvinszky s társulatuk még ekkor is az »Alföldi dal- és színésztársaság« nevet viseli,⁶⁶ s a legkiválóbb társaság volt az egész országban. Szabó Debrecenben a városi nyomda ügyvezetőjévé választott s ott halt meg. Zólyomi pedig 1891-ben hunyt el mint érsekújvári néptanító.

⁶⁵ Ezt a fényképet Hódi Pál csongrádmegyei számvevő ur révén megakartam szerezni, de sikertelenül.

⁶⁶ Vahot Imre: Magyar Thalia. Pest, 1853. 305. old.

VIII.

A NÉMET SZINÉSZET ÉS BUKÁSA SZEGEDEN.

A benszülött, vagy itt behonosodott magyar polgárságnak állandó küzdelme volt a német és szláv elemekkel.

A város hatósága, e törekvések dacára, mindenkor a magyarokból került ki s ezek szívós kitartásának, honszeretetének és lelkesedésének köszönhetjük, hogy az egyensúly, a magyarság hátrányára, meg nem billent. A hatóság mindenkor szinmagyar érzelmű volt s ha itt-ott látszólag huzódott is az idegen hatalom felé, ezt csakis számításból, a magyar polgárság jól felfogott érdekeiből, de semmi esetre sem meggyőződésből tette. Erős magyar mivoltát szépen jellemzi az a körülmény, hogy már 1791. április 22-dikén elrendelte a tanácsi jegyzőkönyveknek latin helyett magyarul való vezetését.¹

¹ Tanácsi jk. eleje e napról: „Ezerhétszáz kilencvenegyedik Esztendőben, Szent-György Havának 22-ik napján tartatott közönséges Tanács Gyülekezet, melynek végzései édes Hazánknak ugyan kitöbben Főlséges Urunk akarattjával és Némely Nemes, de leginkább ezen Csongrád vármegyének jó példájával magyar nyelvel ezután, valamint ki tetzik, most és jövendőben fognak folytatni.“

Ily hazafias törekvések hevítezték a tanácsbeliek s a magyar polgárság keblét.

Láttuk, hogy az iskolai színjátszások kezdetben felváltva latin és magyar nyelven történtek, a világi színészet pedig határozottan idegen volt. I. Lipót ugyan még 1616-ban adott ki Felvinczi Györgynek színjátszásra engedélyt,² de az Eszterházyak 1602. és 1634-ben angol társulatot hoznak Magyarországra,³ 1716-ban olasz énekes és német drámai társulatot, majd balletet tartanak fönf pozsonymegyei birtókukon,⁴ a gróf Károlyi-család megyeri színházát pedig Olaszországból szerelteti föl.

Mint ezekből látjuk, az első világi színészek Magyarországon angolok s olaszok voltak. A németek csak később foglalták el a tért, hihetőleg az Ausztriában felszínre került németesítő politikai áramlat következtében, sőt nem lehetetlen, hogy egyenest ki-küldetésben voltak Magyarországra, állami támogatás mellett.

A XVIII. század közepén már nagyon érezhető a német befolyás nemcsak a világi színjátszás, de a színi irodalom terén is. Íróink német minták után indulnak, amikor eredeti magyar darabokat írnak, legtöbbször pedig német színműveket dolgoznak át magyarra.

A német színészetnek kiinduló pontja Pozsony volt, ahonnan azután rajokat bocsátott ki a színmagyar városokba.⁵

1776–1783. között már Szegeden, Temesvárott,⁶ Aradon, Szabadkán s Cegléden is megjelennek a német társulatok s e városokban mind sűrűbben ját-

² Váli B.: id. munk. 54–55. old.

³ Váli B.: id. munk. 57. old.

⁴ Váli B.: id. munk. 56. old.

⁵ Náményi L.: id. munk. 19. old.

⁶ Temesvár színi hirdetményeit is rendszeren a bécsi német lapokban szokta közzétenni, így hívogatta oda a német színészeket (Délmagyarországi Közlöny 1898. máj. 29-diki szám).

szanak.⁷ 1793. körül is volt Szegeden német szín-
társulat.⁸

1799-ben, 1802-ben (Lipp József társulata) és 1803.
nyarán (Meinert Károly s Schmidt Ferenc) és 1805-ben
német társulatok mulattatják Szeged közönségét.⁹ Ved-
res István is említi Wesselényi Miklós báróhoz intézett
levelében:¹⁰ »... Itt most egy német társaság mulat,
de amely két vagy három hetek után — hogy a magyar
társaságnak helyt adhasson — innét el fog menni...«

A német muzsa még a magyar lelkeket is meg-
ejtette. Babarczy Imre, Csongrádmegye későbbi al-
ispánja 1804-ben ily című vigjátékot írt: »Die seltene
Männerkur.«¹¹ 1811—12-ben Probst Leopold német tár-
sulata játszik Szegeden, miután hat évig nem volt a
városnak idegen nyelvű színésze. 1816-ban Willi né-
met színigazgató játszott Szegeden.¹² Innentől, való-
színűleg az erősebb nemzeti érzés ébredése miatt
nem volt Szegednek német színésze egész a 40-es
évekig.

Az 1825—27-diki, az 1830-diki, az 1832—36-diki s
1839—40-diki országgyűlés hazafias fellángolásának

⁷ Váli B.: id. munk. 71. old.

⁸ Reizner János: Szeged színésze (Szegedi Napló 1890. évf.
nov. 26-diki szám).

⁹ Ferenczi Z.: id. munk. 133. old. és Városi levéltár 103/1799.,
1552/1800., 1851/1803., 2892/1805., 3265/1805. sz. a. A német szín-
játásokról a következő tanácsi följegyzéseket találjuk: »Zombory
Pál kapitány úr benyújtja azon Játékoknak jegyzékét, melyek
Meinert Károly és Schmidt Ferentz kormányozásuk alatt elől mu-
tatattak — tudományul szolgál, jövőre pedig az jelentő urnak
meg hagyattatott, hogy az efféle jedzéket előbb mintsem jádzatnak
bé mutassa.« (1803. szept. 26-diki tanácsülés 1851. sz. a.) »A jelen
való Hadi költségek pótolására bé nyújtott a most itt lévő Jádzó
Társaság 17 frókat, melyek a T. H. K. M. Tanácsnak felküldettet-
nek.« (1805. nov. 25-diki tanácsülés 2892. sz.) »Az itten mulatott
Németh Jádzó Társaságnak tsendes maga viseléséről bizonyító
Levél adatatni rendeltetett.« (3265. sz. a.)

¹⁰ 1803. jul. 16-ról.

¹¹ Reizner J.: id. munk. III. k. 365. old.

¹² id. Szinnyi József: A komáromi magyar színészet törté-
nete. Komárom, 1882. 89. old.

erős visszhangja támad a magyar érzelmű polgárság lelkében. Különösen amikor a hazakerülő fiatal jogászok a polgárság sovén érzését szabadelvű irányzatukkal erősítik. Ettől az időtől kezdődik a magyar s német szellem harci mérkőzése. Az erők összemérése nem a véletlen szüleménye volt, de előre kiszámított, jól megfontolt terv szerint történt, mint a hatalmas nemzeti akciónak elmaradhatlan epizódja.

1839-ben német szintársulat játszik a Hét pacsirta nyári szinkörben, mely a német polgárság buzgalmából egyenest a német színészet részére készült s melyről egy szegedi levél így szól:¹³ »A múlt ősz (1839.) óta itt létező német színész társaság a róchus-külvárosi hét pacsirta kertben meglepő csínossággal létesíté a szintért (arenát); de a közönség türelmét, mellyel minden, szebb izlést tipró, aljas és untató bohóziati előadásihoz viseltetik, sajnáljuk is, csudáljuk is. A városi ns tanács közbejárultával napi renden van ugyan egy aláírási iv előállítandó alkalmas magyar színészeknek egy évrei biztosittatásukra; de közönségünk lelkesbjei csak némán sohajtoznak az 1837-dik évre vissza, midőn t. i. a belvárosi casino fel ügyelete alatt körünkben a nemzeti színészetügynek, hat hónapi állandó fentartás sikerültével, olly kies jövődjöje mutatkozik.« Őszkor behuzódik az idegen muzsa a városházi színházba, tavaszig ott mulatozik s 1840. tavaszán ismét a szinkörbe tér vissza, kevélyen hirdetve, hogy az előadások 6 órakor kezdődnek.¹⁴

A fiatalok sovén lelke »megbotránkozván azon, hogy az ország legnépesebb, tősgyökeres magyar városában egy kóbor német társulat, néhány német eredetű vagyonsabb polgár-család pártfogása alatt hirdeti a német Thalia igéjét, elhatározták, hogy az előadásokra soha se mennek s a német érzésű polgárságot is hasonló hazafias kötelesség teljesítésére lelkesítik. S

¹³ Jelenkor 1840. évf. 49. szám (Szegedi levél jun. 5-ről).

¹⁴ Reizner J.: Szeged színészete. (Sz. Napló 1890. évf. dec. 6-diki szám.)

minthogy a szegedi lelkes magyar nők e dicső téren a legbuzgóbb apostoloknak bizonyultak, csakhamar gyérülni kezdett Schaetzel uram publikuma s végre is kénytelen vala sátorfáját fölszedve, örök búcsut mondani Szegednek.¹⁵

A fiatalság összebeszélése a pertárban történt. Innen indult ki az akció. A lelkes jogászok — szegedi hirlap még nem lévén — sorra látogatták a családokat s egyenkint beszélték le őket a színházba járásról, hivatkozván a haza iránti tartozásukra. S a polgárság megértette a hazafias szöveget: tüntetőleg elmaradt a német színi előadásokról, melyek mind néptelenebb ház előtt folytak le. A német polgárság egy része makacsul küzdött a hazafias törekvések ellen s nem egy közülök — különösen B. J. hires vagyonos órásmester — nagy anyagi áldozattal próbálta erősíteni a német színészek tarthatatlan helyzetét;¹⁶ végre is a tulsuly előtt leszereltek. Schaetzel Lajos igazgató látván szorongatottságát, német barátjaitól nagyobb összegeket vett föl s Szegedről Ujvidékre szökött.¹⁷ A német színészetnek ettől kezdve Szegeden beföllegzett. A szökést egy egykoru levél¹⁸ így írja le: »A m. év ősz óta néhány magányosok buzgolkodásából s a közönség némelly részének könyörületéből itt tengődött német színészcsapat főnöke Schaetzel néhány nap előtt (szept. 20 körül), azon ürügy alatt, hogy Ujvidéken társasága jövődjé iránt intézkedendik, megszökött; ma pedig cinkosai u. m. Schaetzelné assz., Schaetzel Antal és Zimmermann l. assz. is utána illantak. Társaik, kiket megrongált bérük elfogásával égbekiáltó inségbe döntöttek, a közönség, mellytől több

¹⁵ Osztrovszky József kuriai tanácselnök följegyzései (Szmollény Nándor birtokában) s elbeszélése.

¹⁶ Ulrich Honorius: Theatralisches Angedenken den Freunden der Kunst gewidmet. Szegedin.

¹⁷ Jelenkor 1840—49. sz., Nemzeti Ujság 1842. I. félév 50. sz. és Pesti Hirlap 1841. 20. sz.

¹⁸ Hirnök 1840. évf. 82. szám.

mutatványra pénzt csikartak, házi gazdák, vendéglősök, kézművesek s mások, kiknél több ezerre rugó adósságot tettek, elfogattatásukat méltán óhajtják. Gaztettők élő tanuságul szolgál néhány kivételesen csekély polgárainknak, mi méltatlan ügy s halátlan törekvés, a már törvénszabta nemzeti irány ellenében egy hontalan korcs gyülelésznek pártolása. A nevezett kolomposok hír szerint Szeben, Temesvár, Baja s Pécs városokban is hason csínyuk nyomait hagyták.«

Osztrovszky József s a jogászfifjúság nem elégedett meg a félsikerrel. Megalakították a magyar »Szinházkedvelő társulat«-ot s ettől fogva állandóan játszottak, hogy a magyar muzsa iránti szeretet érzését ébren tartsák, másrészt a belvárosi kaszinóban keresztülvitték a »szini választmány«-nál, hogy a jövő évre kiváló magyar szintársulat mulattassa a közönséget. Így, míg egyrészt kiszorították a német muzsát, másrészt a magyar színészet iránt föllelkesítették a közönséget. A magyar nemzeti szellemnek ettől fogva nyert ügye volt Szegeden s a magyar színészet egyik legszebb korát élte a jogász-ifjúság sikeres vállalkozása utáni időkben.

Osztrovszky József csakhamar vezető alakja lett Szegednek s néhány lelkes társával az egész közönség elhatározására mindenkor döntő befolyást gyakorolt.¹⁹

A német színészet bukása s Komlóssy Ferenc kitűnő társulata megérkezése fölötti örömeiben a tanács teljesen átalakíttatta a városházai színházat, 6000 frtot

¹⁹ Osztrovszky 1849-ben Szeged kormánybiztosa volt s Haynau bevonulása után, mint kompromitált, Schmidt Nándor súlyosan sebesült 104. zászlóaljbeli századossal Aradra, majd Világosra menekült. Itt elfogatván elítéltetett s 1855. jun. 25-ig fogoly volt. Összes iratait s levelezéseit gróf Cziráky János hadbiztos megbízásából Réh János ügyvéd, később Szeged város polgármestere, összegyűjtötte s beszolgáltatta az aradi haditörvényszéknek, melyek alapján történt elítéltetése. (Osztrovszky jegyzetei Szmollény N. hírlökában).

költvén felsőbb engedelem nélkül különféle beruházásra.

A német polgárság kisebbik része sehogy se tudott beletörődni a német színészet bukásába. Schaezel Lajos megugrása dacára s német műkedvelői előadásokkal próbálta kárpótolni hiveit. Összegyűjtötte csekély táborát s 1842. nyarán a »Hét pacsirtá«-ban, május 28-án pedig a városi színházban rendezett egy-egy jótékonycélú előadást.²⁰ Ezek azonban már csak utolsó fellobbanásai voltak a kihaló német világnak.

A szabadságharc leverése után a német színészet ismét megpróbálta Szegeden a térfoglalást. Társadalmunk gyengeségére vall, hogy a németek fellépése Szegeden nemcsak megtörténhetett, de anyagilag sikeres is volt, úgy hogy a béklyóba vert magyar sajtónak kellett tiltakozó szavát fölemelnie.

1851-ben Léderer Lipót német társulata játszik előbb a városházi színházban, azután a Hét pacsirtá-ban.²¹ 1855–56-ban ismét a német muzsa játszik Szegeden²² s a magyar színészetet elnyomással fenyegeti. 1869-ben Reimann temesvári német opera szintársulata játszik²³ s dolga oly jól megy, hogy a »Szegedi Híradó«-nak kellett a magyar közönséget a német muzsa veszedelmére figyelmeztetni.²⁴ A jövő 1870. évben Reimann opera-társulata ismét Szegeden van s gyors egymásutánban 12 operát, 8 operettel és 13 vígjátékot ad elő.²⁵ Szinte csodálatos, hogy a szegedi közönség elfeledte a 40-es és 60-as évek magyar nemzeti színészetét, annyira, hogy a német világot feltámadottnak hitték Szegeden, sőt egy német nyelvű lap

²⁰ Pesti Hírlap 1841. 20. sz., Nemzeti Ujság 1842. I. félév 50. szám.

²¹ Reizner J.: id. munk. III. k. 377. old.

²² Reizner J.: id. munk. III. k. 378. old.

²³ Reizner J.: id. munk. III. k. 394. old.

²⁴ Szegedi Híradó 1869. 26., 35., 36. szám.

²⁵ Szegedi Híradó 1870. 50., 101., 104. sz.

kiadására is gondoltak.²⁶ A hirtelen fellendülés azonban szerencsére csak rövid ideig tartott, úgy hogy a német muzsa, egy utolsó kísérlet után, végképpen kiszorult Szegedről.

1874-ben szintén német társulat játszik Szegeden, melynek hatása alatt Schiemang Károly »Cultur« cím-mel német napilapot akart kiadni. A szükséges tőke is együtt lett volna már.²⁷ 1875. május havában Röderer temesvári opera-társulata jelenik meg Szegeden s vele együtt ismét kísért a német lap »Szegediner Lloyd« címen. Már az előfizetési felhívások is kibocsátattak. A »Szegedi Híradó« kemény támadásai után azonban úgy a színészek, mint a lapalapítók kénytelenek voltak csöndben visszavonulni. Az előbbieknél pláne nagy anyagi veszteség mellett.

A színlapokon a Bach-korszakban a magyar cím mellett rendszeren ott volt a német is, sőt 1878-ból is találunk magyar színlapokat német pótcímmel.²⁸

Ettől kezdve teljes diadala volt a magyar színeszetnek. Német színészek meg sem kísérelték többé Szegeden játszani. Franciák, olaszok s egy orosz dal-társulat elvetődött ugyan hozzánk később is, de ezeket a józan gondolkodású magyar közönség nem tartotta veszedelmeseknek. Vagy egyedül művészetők, vagy különleges voltak, vagy az, mely a közönséget a néző-térre vitte.

A nemzedékek azóta megváltoztak. Az örökké lett és fentartott erő új nemzedékekkel népesítette be a tiszaparti nagy magyar várost. A régi német polgárság, a vele együtt küzdő magyarokkal egyetemben már rég poraiban pihen. Utódaik a német nyelvet teljesen elfeledték s nem egyből a legtüzesebb magyar lett az itteni levegő, iskola s nemzeti érzület befolyása által.

²⁶ Perla Julius: Abschied, gewidmet allen gelehrten Gönnern der dramatischen Kunst und Muse. Szeged, 1870.

²⁷ Reizner J.: A Szegedi Híradó politikai napilap negyedszázados pályafutása. Szeged, 1884.

²⁸ Színlapok a szegedi Somogyi könyvtárban.

Azóta e város és lakosságának egyeteme a magyar nemzeti eszmék elsőrendű harcosa lett s a nemzeti ideálokért való küzdelemben vezető helyet kér magának. De többé nem ott, ahol elődeik, mert az a tér már rég meghódoltan fekszik előttünk, de új területet kíván új nemzeti ideálokkal meghódítani a magyarság egyetemének, a tágabb hazának!

IX.

A FORRADALOM ALATT ÉS UTÁN.

Az 1848. március 15-diki események hírét a március 17-diki posta hozta meg Szegedre. Egész délután forrongott a polgárság a kávéházakban, hol a Pesten történtek leírását egyes csoportok nagy lelkesedéssel olvasták föl, majd az emberek önkéntelenül az Isten szabad ege alá vonultak a Széchenyi-térre, hol egyesek lánglelkű beszédekkel hevitették az örömmámorban uszó polgárságot. A térről a városházai színházba ment fel a lelkes csapat, Dáni Ferenc vezetésével, ki kezében nemzeti zászlót lobogtatva, a színpadra lépett, tüzes beszédben üdvözlővén az immáron szabad polgárságot s fejtegetvén a pesti események nagy horderejét.¹ Természetesen a színi előadásnak egyszeribe vége szakadt.

Március 20-án műkedvelő társaság játszik a színházban, Szigligeti Ede »Egy szekrény rejtelsei« című darabját adván elő; ez alkalommal is hazafias tünnetés színhelyévé alakul át a színház.

A képviselőház is foglalkozik a színészet ügyével s a 48-as törvények utolsója (XXXI-dik) a cenzurát eltörölve, a színházakat a rendőrhatóságoknak rendeli alá.

¹ Reizner J.: A régi Szeged. Szeged, 1884. 124. old.

A nyári idényben aligha volt szintársulata Szegednek. Legalább nincs tudomásunk róla. Szuper Károly is azt írja Halason naplójába:² »... megszűnt mindenütt a színészet, miután az ország alsó felében teljes erővel dul a hadjárat. Szathmáry Dani barátom és színésztársam volt az első honvédáldozat, kit Tisza-Földvárnál az első ágyugolyó terített le.«

1848. őszén Latabár Endre társulatát találjuk Szegeden, melyről Szuper³ azt írja, hogy »ez az egyetlen társaság, mely a forradalom válságai dacára is sikerrel működik... A jobb erők közül kezd kifejlődni a kis Munkácsy Flóra (később Feleky Miklós neje), ki most kezd nagyobb szerepeket játszani.« — Hogy meddig játszott Szegeden ez a társaság, arról nincs följegyzésünk.

A következő 1849. elején nemzeti irodalmi, eseményt jegyez föl Szeged története. Megindult Molnár Pál főszerkesztésében s kiadásában a »Tiszavidéki Ujság«, hetenkint kétszer: szerdán és szombaton jelenvén meg. Főmunkatársa Szabó Mihály tanítóképző intézeti igazgató volt. Április végén megszűnt a »Tiszavidéki Ujság«, de helyébe lépett május 2-án a politikai irányzatú »Szegedi Hirlap« Tóth Mihály főbíró kiadásában, Havi Mihály és Szabó Mihály szerkesztésében, megjelenve hetenkint szintén kétszer. Julius 16-tól, amikortól Szeged valóságos hadi központ, sőt az ország vezetésének is székhelye lőn, a »Szegedi Hirlap« napilappá lett, de a császári sereg bevonulásával július végén megszűnt.⁴

Mindkét lapot kétségkívül a politikai forrongás és átalakulás szülte s az is temette el. Innentől azután egész 1859. május 1-ig, a »Szegedi Híradó« megjelenéséig nem is volt ujsága Szegednek. A nehéz időben a csecsemő korát élő szegedi sajtó azonban nem

² 64. oldal.

³ Napló 64. oldal.

⁴ Reizner J.: A Szegedi Híradó politikai napilap negyedszázados pályafutása. Szeged, 1884.

volt alkalmas arra, hogy művelődési irányzatot kifejtсен vagy éppen ebben az irányban a közönségre hatni tudjon. Sajtó is, közönség is a fenyegető országos veszedelemmel volt elfoglalva s figyelmét erre felé irányozta. A közművelődési ügyek alárendelt szerepet játszottak. Ennek dacára Havi Mihály, aki alig egy-két hónappal előbb jött haza a »Szegedi dalszintársaság«-gal német—dán—franciaországi és svajci kirándulásából, társulatot szervezett s a Wagner-sétányon (a vár déli oldalán) 40 részvényre alapítva nyári szinkört építtetett, melyben megkezdte előadásait.⁵ Érdekes, hogy a külföldre kiránduló »Szegedi dalszintársaság« tagjai közül Havin kívül egyetlen egy sem került vissza Szegedre. Egyik része honvédnek állt be, másik része Angliába ment. Gyakorta vendégszerepelt a pesti nemzeti színháztól Szentpéteri Zsigmond is. Eleintén másod-, vagy harmadnap folytak az előadások, július végén pedig — tekintettel a Szeged falai között időző kormány, képviselőház, főrendiház számos tagjára, a honvédtisztek nagy számára, — mindennap tartattak előadások.

Az arany napoknak csakhamar vége szakadt. Július 30-án a kormány, augusztus 1-én pedig a honvédség kivonulván Szegedről, néma lett a nemrég még hangos város, széthullott mint kéve, minden nemzeti intézmény. Havi Mihály szintársulatának tagjai a szélrózsa minden irányában szétszéledtek. Megszűnt a színpadon a magyar szó, a magyar dal, összetörtek a hegedűk, elnémult a tapsvihár, kialudtak a rivalda lámpásai. . . . S következett egy hosszú, nagyon hosszú, sötét éjszaka . . .

A katonai hatóság csakhamar szervezte a polgári hatóságot, Bonyhai (Perczel) István neveztetvén ki főnöknek. Ennek pedig első dolga volt a rendőrséget újjáalakítani, melynek kötelességévé tétetett kémke-

⁵ Szegedi Hirlap 1849. 2. és 29. szám. Helyárak: számmal jegyzett hely 45 kr., földszint 30 kr., második hely 15 kr. p. pénzben.

dés útján kifürkészni a közhangulatot, ellesni egyesek beszélgetéseit, nyilatkozatait, egyszóval minden rendőri felügyelet alatt volt. Különösen az egyesületek, vendéglők, kávéházak, korcsmák s színházak feletti állandó felügyeletet gyakorolta szigoruan a rendőrség.

A hazafias érzés a lelkekből nem halt ki ezen szomorú idő alatt sem: hamu alatt tűzött a parázs s amint alkalom adódott rá, lángra is lobbant a nemzeti lelkesedés. Talán egy közintézmény se volt erre oly alkalmas, mint a színház, ahol egy-egy hazafias szó, hazafias mondás, vagy csak célzás is, sőt egy-egy arc- vagy lábmozdulat rögtön tüzet gyújtott.⁶

Szegény színészek s színésznők érezték első sorban az abszolutizmus ökleit. Börtön, birság és taps között lebegett életük. Nem tudták, mely pereben idézik meg őket a policei elé, honnan legalább is birság nélkül nem tért vissza egy sem közülök.

Világos után a szegedi tanulóifjúság játszott első ízben magyarul s 1850. június 11-én s 493 frt 32 kr.-t adott át a nőegyletnek, mint három műkedvelői előadás jövedelmét.⁷

A hivatásos színészek közül Latabár Endre s a Döme-féle társulat jelent meg elsőnek 1850. végén. De mily szegényes kilátásokkal kezdte meg működését. Hat-hat előadásra hirdetett bérletet. De bizony így is rosszul ment dolguk. Ugyanez év nyarán e társulat a nőegyletnek ajánlatot nyújtott be az egylet telkén (ma Kelemen-utca, Haggenmacher-söröcsarnok) építendő nyári szinkörre nézve. Ez a hely központi fekvésénél fogva kiválóan alkalmasnak mutatkozott nyári szinkör céljaira, ellentétben a rókuson messze kint fekvő hét pacsirta szinkör helyétől.

⁶ Tóth Soma, a „Szegedi dalszintársaság” egykori tagja pl. kitáncolta a „jaj be huncut a német”-et s lábaival oly figurákat csinált a közönség óriási tapsai mellett, melyek világosan beszéltek.” (Molnár Gy.: Világostól—Világosig II. k. 60. old.)

⁷ Szmolány N.: A szegedi nőegyl. tört. 207. old.

A nőegylet az 1850. jul. 28-diki választmányi ülésen tárgyalás alá vette a szintársulat kérelmét, hajlandónak is mutatkozott a telek átengedésére, a feltételek megállapítására pedig saját kebeléből bizottságot küldött ki. Ez az akció volt kiindulási pontja az első szegedi állandó színház megépítésének, mely bárha magánvállalkozás útján s szerény keretekben is és nem egészen a színészet hasznára, — csakhamar megvalósult.

1851. nyarán Hetényi társulatát találjuk Szegeden. Hogyan ment dolga, nem tudjuk. Csak az aug. 17-iki botrányról s ennek következményeiről vannak értesüléseink. E napra ugyanis, mint az uralkodó születési napjának előestéjére diszelőadást rendelt meg Bonyhay megyefőnök s a Feleký-pár vendéjátékát ilyennek kívánta hirdetni. A színigazgató félt a közönség tüntetésétől is, a megyefőnök haragjától is, s végül arra határozta el magát, hogy nem rendez diszelőadást. Elővette a »Hűség próbája«-t, amiben a megyefőnök célzást látott. A közönség közé is kiszivárgott a diszelőadás iránti parancs megtagadása, mire zsufozásig megtöltötte a színházat s Bonyhay megjelenésekor éktelen lármában tört ki. Az egész nézőtér fűtyült, zajongott, tüntetett a megyefőnök ellen. Bonyhay másnap magához idézte az igazgatót, lehordta s eltoloncolással fenyegette az egész társulatot. Első dolga pedig a színházból való kilakoltatás volt. A tüntetés rendezésével a belvárosi kaszinót gyanúsították s annak több tagja ellen el is rendelték a vizsgálatot. Azonban semmit sem lehetett a kaszinó tagjaira rábizonyítani.⁸ A felsővárosi kaszinó vette szárnyai alá a megszorult magyar társulatot s tágas helyiségében adott menedékhelyet az előadásokra. Ettől fogva sokáig és sokszor játszottak színészeink a felsővárosi kaszinó helyiségeiben.

⁸ Budapesti főispán levele Bonyhayhoz 1851. okt. 12-ről s Bonyhay válasza 1851. okt. 16-ról.

Négy évig, 1854-ig nem volt színészete Szegednek. Ekkor Latabár Endre⁹ társulata jött Szegedre s előbb a felsővárosi kis kaszinóban, később a városházi színházban, majd a hét pacsirtában¹⁰ játszott. Eleintén nem jól ment dolga a társulatnak, de amint Bonyhay István megyefőnök zaklatni kezdte a színészeket és a zsandárokkal való szétveréssel fenyegette őket, attól fogva a közönség tüntetőleg kereste a színházat, hogy a főnököt s tisztviselői karát ezzel is bosszantsa. Végre is a magyar színészet győzött s a Bonyhay által pártfogolt német színészek csak a magyar színészek egy játékának jövedelméből utazhattak el Szegedről. Molnár György ehhez a társulathoz jött a nyár folyamán s tőle ez évadról igen értékes leírást birunk.¹¹

Latabár 1854. nyarára Balatonfüredet kapta meg s őszre visszatér Szegedre, de decemberben Szabadkára távozik. 1855. húsvétján Latabár Szabadkáról visszajön Szegedre s a közönség pártolása mellett játszik, mignem a mind fenyegetőbben föllépő árvíz-veszedelem a polgárság figyelmét teljesen elvonta a színháztól. Csak Jánosiné (Polákovicsné) s Felekyné jutalomjátékai vonzották be a színházba ismét a közönséget. Innen Balatonfüredre ment a társulat.

1855—56. közti télen Ujfalussy Sándor társulata játszik a színházban, de súlyos viszonyok közt. A közönség apathiába sülyedt, elmaradt a színházból. Szegény színészek nagyon sokszor üres ház előtt hirdették az ígét. Ismét vendégjátékokhoz fordultak s különösen Bulyovszkyné vendégjátékai mentették meg a társulatot a bukástól.

⁹ A legkitünőbb vidéki igazgató volt. Nagy zenei műveltsége kiváló énektanítóvá s karmesterré avatta. A proporcioit megszüntette s fixumot adott. Igazgatása reformáló hatással volt a magyar színészetre, mely a drámát meghonosította. (Molnár Gy.: Világostól—Világosig 150—151. old.)

¹⁰ A Hétpacsirtai szinkört Latabár alakíttatta át. Volt benne 22 páholy, 300 zártszék, 400 karzati ülő, 600 karzati álló és 400 földszinti állóhely. (Molnár Gy.: Világostól—Világosig 147. old.)

¹¹ Molnár Gy.: Világostól—Világosig II. k. 142—167. old.

X.

AZ ELSŐ ÖNÁLLÓ SZÍNHÁZ ÉPÜLET.

Szegednek egész 1856-ig nem volt külön, állandó színház-épülete. Többször fölmerült ugyan az önálló színházépítés eszméje, különösen a belvárosi kaszinó körében, de eredmény nélkül. Hiányzott a pénz.

A városi hatóság, a belvárosi kaszinó serénykedése folytán, szintén foglalkozott a színházépítés ügyével. A 40-es években, a hazafias fellendülés korszakában, különösen Komlóssy társulatának fényes sikerei után, a tanács a színházépület kérdését más középítésekkel együtt óhajtotta megoldani. Kolb Antal városi főjegyző 1846-ban kölcsön-tervet készített 300,000 frtnak fölvételére, melyből színház is épült volna. Ugyanez évben Petrovits István tanácsnok dolgozott ki egy színház és táncépület-tervet, melyről könyvet is írt. Javaslatait a helytartó tanács elfogadta s engedélyt adott a részlettervek s költségvetés elkészítéséhez. Ámde a viharos időben ez a terv nem valósulhatott meg.¹

A szabadságharc után Petrovits törv.-széki bíró részvénytársasági alapon 80,000 frt költséggel nagy-

¹ Reizner J.: Szeged története. III. k. 379. old.

szabásu vigadó építését tervezte, melyről egykori írók² így írnak: »Szegeden Petrovics törvényszéki ülnök indítványára részvények útján színházat fognak építeni. Az eddig aláírt összeg már 80,000 frtra megy. Ez már aztán valami«. De a polgárság bizalmatlan volt ez időben minden vállalkozás iránt s így ez a terv is csak terv maradt.

1854-ben épült fel az osztrák-magyar államvasut szegedi vonala, melynek itteni állomását Heszler (Heszlényi) József ácsmester és Hoffer Károly építész, mint társvállalkozók készítették. Az építésből nagymennyiségű anyagjuk maradt meg, melyet értékesíteni szerettek volna.

Hoffer, ki maga is erős támasztója volt a magyar nemzeti színészetnek, felesége pedig a legkiválóbb műkedvelők egyike, Arday Antal itteni törvényszéki bíró, egykori színész³ rábeszéléseinek engedve, elhatározta, hogy a nagymennyiségű anyagból színházat épít.⁴ Tervét közölte Heszlénnyel, kinek tetszett az eszme. Hoffer csakhamar telket nézett. Legalkalmasabbnak mutatkozott erre a Széchenyi-ternek a mai Zsótér- és Jerney-házak előtti része (északnyugoti tábla), mely a város tulajdona volt. Hoffer elkészítette a tervet s kérvényét benyújtotta Bonyhay megyefőnökhöz. E szerint a színház bérhelyiségekkel együtt épült volna föl. A favázás épületben körös-körül 14 bolthelyiség volt berendezve s az egész épület 30 év múlva ingyen került volna a város tulajdonába. Bonyhaynak is tetszett az ajánlat s a terveket tanulmányozás és javaslattételre kiadta a szépítő bizottságnak. Itt azonban baj történt. Neskovics Döme befolyásos Széchenyi-terti háziur attól tartott, hogy a színházi bolthelyiségek neki erős versenyt támasztanak, a szépítő bizottságtól a terveket visszavitte Bonyhayhoz s őt rábeszélte: ne

² Vahot Imre: Magyar Thalia. Pest, 1853. 307. old.

³ Arday színész nevével 1839-ben a nagyváradi Kilényi Dávid-féle társulatnál találkozunk. (Néményi id. munk. 74. oldal.)

⁴ Hoffer Károly elbeszélése.

engedje meg Hofferéknek az építkezést. Egy szép napon azután terv és költségvetés elsikkadtak Bonyhay asztaláról. Amidőn Hoffer tudakozódni ment hozzá, kijelentette Bonyhay, hogy az összes iratok elvesztek, az építkezésből pedig semmi se lessz.

Hoffer azonban nem csüggedt. Más telek után nézett. Szeme a nőegylet Kelemen-utcai telkén (ma Hagenmacher-sörcsarnok) akadott meg, melyet központi fekvésénél s nagyságánál fogva is igen alkalmasnak tartott színházépítésre.

A nőegylet kedvezően fogadta Hofferék ajánlatát, annyival is inkább, mert a rá nézve úgy is hasznavehetetlen üres nagy területnek jó értékesítésére nyílt kilátás.

Még el sem készült a színpör, Havi Mihály s Hegedüs Lajos társigazgatók már is jelentkeztek annak bérbevételére. A nőegylet az 1856. április 13-diki vál. ülésen tárgyalta a kérelmet s előadásonként 3 p. frt-ért, egy előadás tiszta fél jövedelméért, azzal a kikötéssel, hogy az udvart feltöltik bérbevevők, a fákat szaporítják, a kerítést jókarban tartják s a bérlet lejártával jókarban adják vissza a kertet, — a szerződést három évre, 1859. május 1-ig meg is kötötte.⁵

A nőegylet a helyzetet alaposan kihasználta, az építő-vállalkozókkal együtt. Nem is csodálkozunk azon, hogy sok igazgató bizony csak bukni jött Szegedre.

Az építéshez csakhamar hozzáfogtak Hofferék s június 10-ére már készen állott az egy emelet magas-ságu színpör. Jobb s baloldalon két sorban, földszinti és emeleti páholyok voltak, hátul igen széles, lejtős karzat, a földszint pedig háromnegyed részben két oldalú zártszékekkel (hosszu, vörös viaszos vászonnal behuzott s a támlán számozott padok) volt ellátva. Ezek mögött, között és mellett jobb és balról földszinti álló (diák) helyek voltak. Az építmény összes értéke 8000 frtot képviselt.

⁵ Szmollény N.: A szegedi nőegylet története 208. old.

Havi és Hegedüs társulata már május 30-án megkezdte a félig kész szinkörben az előadásokat Hegedüs Lajos »Bibor és gyász« c. drámájával.

Haviéknak jó társulatuk volt s értették a módját beédesgetni a közönséget a színházba. Megesett, hogy előadás folyamán megeredt az eső. A közönség meg se moccant. A nézők kifeszítették esernyőjüket s — a színpad földve lévén — zavartalanul folyt tovább az előadás.⁶ A király születésnapjának előestéjén, aug. 17-én az »Ezred leánya«-val diszelőadás ment, melyen a szegény színészek kénytelen-kelletlen az osztrák néphimnusz énekelték a nagyszámban berendelt hivatalnok sereggel együtt.⁷

A társulat október végéig maradt Szegeden.⁸

Hofferék látván építési vállalatuk sikerét, még a nyári idény befejezte előtt azon ajánlatot tették a nőegyletnek, hogy a nyitott szinkört befedik, oldalait befalazzák s téli játszásra alkalmassá teszik, ha a három éves szerződés nyolc évvel, — egész 1867. május 1-ig — megtoldatik. A nőegylet elfogadta az ajánlatot, mire nézve 1856. okt. 14-én szerződésre a következő feltételeket szabták.⁹ A télek átengedése 1867. május 1-ig szól. Társvállalkozók egy estéért 3 frtot fizetnek a nőegyletnek, mely félévénként egy előadás tiszta jövedelmének felét is kiköti, továbbá azt, hogy a táncvigalmak jövedelme az együletet illetik s Hofferék csak az ő szokásos napi díjaikat kapják ez esetben; ha az idő leteltével a nőegylet nem váltja magához az épületet, vállalkozók azt három hó alatt lebontani tartoznak.

Ugy látszik azonban, hogy a szerződés nem íratott alá, dacára, hogy a nőegylet azt elfogadta; a befödés és oldalfalazás pedig nem történt meg a kiszabott

⁶ Napkelet 1857. évf. jul. 19. és 28. sz.

⁷ Reizner J.: Szeged színészete. (Sz. Napló 1900. évf. dec. 10-diki szám.)

⁸ Budapesti Viszhang 1857. évf. 26., 28., 34., 38., 42. számok.

⁹ Szmollény N.: A nőegylet története. 209—210. old.

határidőre. Mert Hofferék 1857. okt. 17-én újabb beadványt intéztek a nőegylet¹⁰hez, melyben a bérletet 11 év helyett 15 évre, azaz 1873-ig kérték megkötni. A nőegylet fönti feltételeit egyébként hajlandók voltak elfogadni.

A nőegylet az okt. 27-iki választmányi ülésen tárgyalta a vállalkozók újabb beadványát s azt teljesítendőnek találta, miért is 1858. ápr. 20-án a szerződés most már meg is kötött. Ennek értelmében Hofferék a színház melletti tűzoltói helyiséget vendéglővé alakították át, a színházzal fedett folyosóval összekötötték; az egylet évenként hat táncvigalom tartását kötötte ki magának. A vállalkozók által adott vigalom után a nőegyletnek 3 frt jár. A szerződés 1873. okt. végéig szól. Ez idő után, ha a nőegylet nem venné át az épületet, vállalkozók hat hó alatt lebontani tartoznak.

A megkötött szerződés a nőegylet telkére be is tábláztatott december 21-én s így mi sem gátolta a nyári szinkörnek téli színházzá való átalakítását. Az igaz, hogy ez a szerződés még súlyosabb terhet rakott az ugy is küzdő magyar színészet vállaira, de legalább megszületett az első állandó színház.

Mig ezek a tárgyalások folytak, nem szüneteltek a színi előadások. Havi és Hegedüs társulata 1856. október végén zárta le előadásait,¹¹ még pedig jó sikerrel. Tétre Szabadkára mentek s onnan 1857. febr. 15-én folyamodtak Kolozsvárra mint »szeged-szabadkai színigazgatók« jó drámai, operai s népszínműtársulatot igérve s 600 p. frt segélyt kérve. A választmány Haviék¹²nak utiköltséget küldött s személyesen tárgyalt velük Kolozsvárott, de Havi időközben Szabadkával szerződve, a kolozsvári tárgyalások megszakadtak.

1857. nyarán tehát ismét Havi és Hegedüs társulata jön Szegedre. Ugyanekkor (aug. 15.) a nőegylet

¹⁰ Szmollény N.: A nőegylet története. 211. old.

¹¹ Budapesti Viszhang 1856. évf. 26., 28., 34., 38., 42. számok

¹² Ferenczi Z.: id. munk. 420–421. old.

is folytatni kívánja a műkedvelői játékok sorozatát s ezek rendezésére külön bizottságot küld ki.¹³ A királyi pár körutja alkalmával diszeloádást rendeznek, melyen Vahot Imre »Huszárcsiny« c. népszínművét adták.¹⁴

1858. elején a szinkör fedél alá hozatott oldal-falat nyert, mi által téli előadások tartására is alkalmas lőn.¹⁵ Őszkor Szathmáry—Lackreiné asszony, a pesti nemzeti színház tagja lépett föl a nőegylet javára.

1858. elején Havi Mihály kivált a »szeged—szabadkai társulat« igazgatásából s jan. 15-én ismét folya-modik a kolozsvári színházért. Febr. 6-án Havi meg is kapta a színházat 2000 frt segéllyel 3 évre (1858. virágvasárnaptól 1861. virágvasárnapig).¹⁶ Ennek a kiváló talentumu igazgatónak kolozsvári vállalkozása kitűnően sikerült, mihem a végzet 1860-ban ismét összehozta Szabó József igazgatóval s a két volt »szegedi daltársulati« igazgató egy romániai kirándulásba fogott, de tervük balul ütött ki s Havi tönkre ment.

1858. nyarára Hegedűs Lajos így egyedül vonult be megfogyatkozott társulatával. A gyenge előadások nem igen vonzották a közönséget s csakis a vendég-szereplések huzzák ki a társulatot a hinárból.¹⁷

A téli színházban, 1858. dec. 20-án elsőnek Szabó József társulata kezdte meg előadásait s váltakozó szerencséivel 1859. márc. végén fejezte be. Szegedről Aradra ment, de onnan jul. 16-ra ismét Szegedre tér vissza.¹⁸ Ekkora a színészet egy uj támogatót talált

¹³ Szmollény N.: A nőegylet története. 42. old.

¹⁴ Vahot Imre: Emlékiratai. Bpest, 1880. II. k. 148. old.

¹⁵ A befedés s oldalfalazás költsége 22.000 frtot tett ki s így az egész szinkör mintegy 30.000 frtba került, telek nélkül. (Hoffer K. ébeszélése).

¹⁶ Ferenczi Z.: id. munk. 421—422. old.

¹⁷ Napkelet 1858. évf. 4., 25., 30. számok.

¹⁸ Delejtű 1859. évf. 2., 4., 12. sz. — Divatesarnok 1859. évf. 6., 17., 29. sz.

a május 1-én megindult »Szegedi Híradó«-ban, mely a magyar nemzeti ügynek az elnyomatás éveiben megbecsülhetlen szolgálatokat tett. Szabó Szabadjára ment Szegedről, de nov. 5-én ismét itt találjuk s játszik 1860. márc. végéig. A sokoldalú kötelezettségek Szabót anyagi válságba sodorták, úgy, hogy a tagok hírlapi nyilatkozatokban támadták őt.

A városi hatóság a rendezetlen viszonyokra való tekintettel 1859. október elején megalakította a »szinügyi bizottmány«-t s átírt a nőegyletnek, mily föltétel mellett engedné át a városnak a színház telkét? A nőegylet okt. 23-iki választmányi ülésén bizottságot küldött ki, mely az eladás föltételeit megállapítja.¹⁹

A kiküldött kilenc tagu bizottság erre nov. 2-án a következő javaslatot készítette: »... Mielőtt a bizottmány által azon föltételek megszabtatnának, melyek mellett a kérdéses telek áruba bocsáttatását óhajtaná, a bizottmány, megemlítendőnek találja, mikép mint egyenkint, úgy az intézet nevében összesen is áldozathozással is kész közreműködni azon szép és nemes célhoz, melyet Szeged város tekintetes tanácsa a nemzetiség előmozdítása s az édes hazai nyelv fölvirágoztatása tekintetéből magának kitűzött s melynek kifolyása gyanánt tekinti az itteni színház állandósítása eszméjét is... az előadási ár évi 500 forint járadékban, vagy ennek megfelelő tőkében állapittatott meg, kikötve egy farsangi s egy őszi táncvigalom tartásának jogosultságát, két színi előadás tiszta fél jövedelmét. A tőke egy év alatt felmondható legyen s 1000 frtnál kisebb résztörlesztést nem fogad el.²⁰

A nov. 3-iki választmányi és 6-iki közgyűlés e javaslatot egész terjedelmében elfogadta s a választmányt a tárgyalásokkal megbizta.

A város polgármesteri hivatala még ez év dec. 31-én a következő észrevételeket tette a nőegylet fel-

¹⁹ Szmollény N.: A nőegylet története. 214. old.

²⁰ Szmollény N.: A nőegylet története. 215–216. old.

tételeire:²¹ Az 500 frtnak megfelelő tőke 6%-kal számíttassék; a telek a mérnöki tervrajz szerint hasíttassék ki; a tőke fel ne mondassék mindaddig, míg a város a kamatokat pontosan fizeti; ha pedig a város a színházat akár azon idő alatt, míg a nőegyletnek Hofferékkal kötött szerződése fennáll, máshova áthelyezné, a város kötelezettsége megszűnik.

A nőegylet az 1860. jan. 29-én tartott rendkívüli közgyűlésen a polgármester javaslatait egész terjedelmében elfogadta, mindössze a tőke felmondhatatlanságát mellőzte, kimondván, hogy az tíz évre igenis felmondható legyen.²²

A tárgyalások ettől az időtől teljesen megakadtak s a város nem is tett többé kísérletet a színház átvételére nézve. Ha ennek a papiros-tanács korszaknak mélyére tekintünk, az a gondolat támad föl lelkünkben, nem-e csak hatalmába akarta keríteni a nemzeti érzés hiányában szenvedő hatóság a színházat, anélkül, hogy a nemzeti színészet ügyét kívánta volna szolgálni? Hisz a város élén álló emberek nem a hazafiak sorából kerültek ki, hanem a mindennek vakon engedelmeskedő emberek köréből. S talán jobb is volt a közeledő új időkre, hogy — dacára a színészetre súlyos feltételeknek — a színház-épület a nőegylet s Hofferék kezén maradt.

Míg ezek az alkudozások folytak, az idő alatt Szabó József gyenge társulata küzdött a fészvétlenséggel s anyagi bajokkal, dacára, hogy a hatóság 1860. elején 500 frt segélyt utalt ki neki. A tagok nem kapták meg havi fizetésüket s a társulat a felbomlás felé jutott. Szabó igazgató a támadások ellen magát védte, mire a társulat nevében Foltényi Vilmos, Filippovich István és Károly Lajos »Nyílt válasz«-t adtak ki a »Szegedi Híradó«-ban.²³ »Szorult kebellet bár, de a

²¹ 14,654/1859. sz. alatt. (Szmollény N.: A nőegylet története. 216—219. old.)

²² Szmollény N.: A nőegylet története. 219—221. old.

²³ 1860. évf. jan. 22-diki szám.

közönség s a színi pálya iránti tiszteletből» kijelentik, hogy »jelenleg Szabó ur szintársulatának tagjai havi illetékeiket pontosan kapják, mint azt Sz. ur szereti állítani, nyíltan tagadjuk . . . 1-ső rendű alólirott-nak (Foltényi) e folyó téli idényről f. hó 16-ig 199 frt 30 kr. o. é., 2-ik rendű alólirott-nak (Filippovich) 103 p. frt és 3 kr., 3-ik rendű alólirott-nak pedig nyári és télidényről összesen 215 frt o. é. követelése van a pénztáron . . . amit kiszedtünk, nem Szabó ur fizeté, hanem részint frtonkint, részint belépti jegyekben vet-tük ki . . . egyedül a rossz gazdálkodásban rejlik az ügy hiánya . . .» A közönség s színészek elfordultak az igazgatótól, a lap is erősen támadta,²⁴ mit Szabó azzal viszonzott, hogy megvonta az ujságírói jegyet. A lap erre kijelentette, hogy tovább is kritizál s kéri a közönséget egyben a színészek támogatására.

Kapóra jött Molnár György 1860. év febr. 23-iki első vendégszereplése (»Vid-ben), kit felkértek, szervezzen Szegedre szintársulatot. Örömmel jelenté már három nap múlva a Szegedi Híradó,²⁵ hogy Molnár György a jövő idényre kibérelte a színházat. Szabó társulata virágvasárnapkor távozott Szegedről.

²⁴ Szegedi Híradó 1860. évf. febr. 9., 16., 19-diki számok.

²⁵ Febr. 26-diki szám.

A 60-as ÉVEK SZINÉSZETE.

A 60-as évek magyar színészetét más szemüveggel kell néznünk, mint az előbbi vagy későbbi korét. Azt lehetne mondanunk, hogy míg azelőtt a közönség táplálta a gyenge színészetet, addig a 60-as évek küzdelmeiben az immár megerősödött színészet támogatta a közönség politikai törekvéseit. El volt nyomva a szó, az írás, a gondolat, a nemzet önrendelkezési jogától megfosztva vergődött a hányatás hullámain; egyedül a színház volt az a hely, ahol hazafias felbuzdulásának, az idegen uralom elleni mérhetetlen gyűlöletének nyilvánítására alkalmat kereshetett és talált. A színház, színpad, orchester s nézőtér egyaránt átalakult politikai színhellyé, ahol a közönség minden legkisebb alkalmat megragadva tüntetett hol csendesen, hol kitörő erővel; ujságot, gyülekezetet, sőt nem tulozok, ha azt mondom: népképviseleti gyűlést pótolta a színház ez időben.

Fokozza e kor szegedi színészetének jelentőségét azon körülmény, hogy Molnár György, a kiváló drámai színész vette kezébe a színház vezetését, ami legalább erkölcsileg fényesen sikerült neki: nemcsak megkedveltette a színházat, de föllendítette a drámai szín-

művészetet s hazafias lelkesedéssel iparkodott növelni a polgárság szent érzelmeit.

Molnár Györgyöt 1854-ben találjuk először Szegeden, mint a Hetényi-féle társulat tagját. Művészi magaslapon álló drámai játékaival, férfias megjelenésével egy csapásra meghódította a szegedi közönséget s különösen a nők rajongtak érte.¹ Elismerésüknek sokszor igen gyakorlatias módon adtak kifejezést: egyik tisztelője 12 db. szép kivarrott fehér inget, másik egy akkor divatos galléros köpönyeget stb. küldött neki ajándékba, ékes sorok kíséretében.²

1860. február végén Szegeden vendégszerepelt s miután a közönség és sajtó, meg a színészek is, nem voltak megelegedve Szabó József igazgatásával, felhívták Molnárt társulat alakításra. A »Szegedi Híradó«³ csakhamar örömmel jelentette, hogy Molnár György kibérelte a színházat. »Molnár — ugymond — majd nem visz majmokat, kutyákat, muszka táncosokat s erőművészeket a színpadra«. A lap⁴ kevéssel ezután írja, hogy Molnár a jövő hóban jön s »a nemzeti nyelv és érzelem apostola akar lenni«. Tudatja egyszersmind a közönséggel, hogy a nyáron az emeleti páholyokat, melyek eddig ketrechez hasonlítottak, rendes tetőzettel s ajtókkal látják el.

A belvárosi kaszinó az augusztusi ülésen tárgyalta a színház ügyét s a hatóságot biztatta, vegye meg a színházat más városok példájára s tegye lehetővé, hogy a szinigazgatók ne csak bukni jöjjenek Szegedre. Ugyanezen ülésen szini választmányt alakítottak: Kemény Nándor, Kempelen Győző, Maygraber Ágoston, Neskovics György, Osztrovszky József, Szabó Imre, Szivessy József s Vidovits Imre személyében, — mely

¹ Mikor Nagyváradon mint volt honvédet besorozták császári katonának, az ottani nők közbenjárására 800 forintért megváltották. (Neményi L.: id. munk. 78. old.)

² W. A. urnő elbeszélése.

³ Február 26 diki szám.

⁴ Szegedi Híradó jul. 22-diki szám.

nemcsak bérletek gyűjtésével, de az igazgató és társulat ellenőrzésével is foglalkozván, valósággal színügyi bizottsági jogokat gyakorolt.⁵ A kaszinó maga is bérlet egy páholyt.

A lap⁶ nemsokára közölte a »kaszinó által kirendelt színügyi bizottmány« felhívását »Szeged művészetpártoló hölgyeihez és polgáraihoz!« Megemlíti a fölhevítés, hogy a közönség óhajára immár állandó színháza van Szegednek, de most még jó társulat s pártoló közönség kell. A fölhevítés Molnár érdemeit magasztalja, mondván: »Molnár Györgyöt olyan igazgatónak ismeri az alulírt bizottmány, ki rövid néhány év alatt minden vidéki társa fölött az első nevet tudta kiérdemelni; kinek tisztán hazafias törekvése s társulatának fegyelmezett volta mindenké bizalmára érdemes Molnár György színigazgató még be sem lépett városunkba, már oly érdemekkel bír, melyeket általános részvétellel és bizalommal nem viszonzunk nem szabad . . . Az első előadás egész jövedelmét azonfölül a Szegednek dicsőségére való Dugonics-szoborra adja . . .«

A bérleti árakat közli ezután a fölhevítés. Havi bérlet (18 előadásra) földszinti páholyokra 26 frt 50 kr. emeleti páholyra 21 frt, zártszékre 5 frt 25 kr.

A közönség a társulat iránt szokatlan érdeklődést tanusított. A kaszinó felhívására majdnem az egész színházat kibérlette, úgy, hogy Molnár sorsa biztosítottnak látszott. De a hatóság is sorompóba lépett a színészetért. Csermelényi Iván⁷ »Legyen-e vidéki színészetünk, vagy ne legyen?« című cikkében — hol a színpad céljául a nemzeti nyelv művelését s a nemzeti műveltség terjesztését tűzi ki, — azt mondja: »hazátlan a vidéki színészet, — fizetésük a nyomor, nyugdíjuk az elhagyatottság«. Hatóság vagy részv. társ. útján állandó színházak építését javasolja, hogy az

⁵ Szegedi Híradó aug. 13-diki szám.

⁶ Szegedi Híradó aug. 30-diki szám.

⁷ Szegedi Híradó szept. 1. szám.

igazgató a színházat ingyen, vagy csekély bérért kapja.⁸ Ezenkívül »szinbiztosítást« követel, akként, hogy »társaságok alakuljanak« az igazgató, a darabok, szerződletendő tagok s vendégek megválasztására és ellenőrzésére. Az egyes városok »szini szövöttek« tömörüljenek. A mostani színházat a magánosoktól átvenni, a színészeknek ingyen átadni, Szabadka vagy Kecskeméttel »szini szövetséget« kötni javasolja. A lelkes szó ily értelemben visszhangra nem talált ugyan, de a közönség műpártolását mindenestre befolyásolta.

Molnár szeptember elején érkezett Szegedre társulatával s ettől fogva egész március végén való eltávazásáig a színház nemcsak a legmagasabb művészetnek, a magyar nemzeti szellemnek, de a politikai élet hazafias megnyilatkozásának is állandó helye lőn.⁹ Soha nem láttak, — sem azelőtt, sem azután — ilyen szép napokat a »deszka-bódé« falai. Mintha megaranyozták volna a ronda épület minden egyes tégláját, minden darab oszlopát; dicsőesztől, hazafias fellángolástól sugároztak azok nap-nap után. Főleg a hazafias, történeti drámák kerültek nagy számmal színre, melyeknek minden jelenete, minden szava olajcsepp volt a szívekben égő, amugy is hatalmasan lobogó tüzre. Némely esetben szinte forradalmi hangulatot teremtett az előadás, máskor az egész közönség sirt bánatában, örömében s volt eset, mikor az egész közönség mint egy test, egy lélek énekelte felállva, kendő- s kalaplobogtatás mellett a Szózatot, a Hymnuszt, vagy huzatta a zenekarral a Rákóczi- és Klapka-indulót, — mindig tüntetésképpen a hatalom ellen. Néha éjfélig

⁸ Molnár is a vállalkozóknak napi 12 frt 60 krt és két páholyt, a négyletnek 3 frt 15 krt adott a többi kikötményen kívül.

⁹ Már 1859. okt. 27-én megünnepelte a színház Kazinczy Ferenc születésének 100 éves fordulóját, 1861. febr. 6-án Kisfaludy Károly emlékének s febr. 9-én Petőfi szellemének áldozott. Széchenyi István s Teleky László grótok tragikus halálát is a színházban siratta meg a közönség. Előadás volt az írói segélyegylet, a honvédek, Dugonics-szobor, szegény ápolda stb. javára.

elhúzódott az előadás a hazafias jelenetek, vagy ének-számok megismételtetése miatt; az ekkor szokásba jött u. n. »néma képletek« pedig azt tárták a közönség elé, amit élő szóval nem volt szabad elmondani.

A megnyitás előestéjén (szept. 6.) Vasvári Kovács vezetésével a színészek, az ifjuság s a közönség zászlókkal, zenével, hazafias éneklés mellett bejárták a várost, hatalmas tüntetést rendezvén a fennálló német világ ellen. Leszedik a fekete sasokat, befestlik a fekete-sárga kapukat, beverik a Bach-hivatalnokok ablakait, megfelelő macskazene-kiséret mellett. A katonaság kivonult, forradalom kitörésétől tartott, a megyefőnök a várba menekült s az egész város fel volt fordulva. Kempelen Győzött, a Sz. Hiradó szerkesztőjét, ki a tüntetések lelke volt, Josefstadtba rabságba viszik.¹⁰ Az évadot Molnár szept. 7-én nyitotta meg »Bánk bán«-nal.¹¹ A magyar történeti drámairodalom eme gyöngye, a benne előforduló hazafias jelenetek, a közönséget a legnagyobb lelkesedéssel töltötték el. A tüntetés ettől fogva ugyyszólván szakadatlanul tartott az egész évadban, mihez a kiváló társulat s a hatalmas műsor kellő alkalmat szolgáltatott. A magyar drámák közül egymás után kerültek színre: Mátyás királlyá választása, Dózsa György, Kalmár és tengerész, Vid,¹² Kemény Simon, Grilli, Szigetvári vértanuk, IV. László, Szapáry Péter, Bibor és gyász, Beldi Pál, Végrendelet, Brankovics György, II. Rákóczi Ferenc fogsága, — s e mellett megfelelő tér jutott Shakespeare, Dumas, Schiller, Körner, Corneille, Racine és Scribe remekműveinek is. A színművek, vígjátékok és boházatok is nagyobbára a magyar írók konyhájából kerültek ki: Cigány, Huszárcsiny, Parlagi Jancsi, Liliomfi, Szökött katona, A szép juhász, Viola, Csikós, A rokkant huszár,

¹⁰ Molnár Gy.: Világostól—Világosig II. k. 289—291. old.

¹¹ Molnár azt mondja: A »Vid«-del (291. old.)

¹² Ebben egy karéneket énekelt a kar, melyet »Szegedi induló«-nak neveztek el. (Molnár Gy.: Világostól—Világosig II. k. 291. oldal).

Két pisztoly, Nagyapó, Mátyás diák, Vén bakancsos és fia a huszár, Peleskei nótárius, Csalódások, Tisztujítás, Országgyűlési szállás, A mama, Ludas Matyi, Dalos Pista, Fenn az ernyő nincsen'kas stb.

Nem hiányoztak a német hivatalnokokat gúnyoló darabok se, melyek közül különösen Bolond Miskának (Tóth Kálmán) Kipfelhauser, A leszögezett Kipfelhauser és Kipfelhauser családja c. iránydarabjai részesültek közkedveltségben s szívtották az idegen uralom ellen az amúgy is nagyfoku gyűlöletet.

Ilyen műsora, ilyen közönsége még nem volt a szegedi színháznak!¹³

A zenét Erdélyi Náci cigányzenekara szolgáltatta. A közönség amúgy is kedvelvén a népszerű cigányprimást, előadás végeztével rendszeren elhuzatta kedvenc hazafias zeneszámait, magyar indulóit. De már ebbe a rendőrség is beleszólt s másnap rendszeren birsággal sujtotta a szegény cigányokat. A közönség itt is kijátszotta a rendőrséget. Ha a cigány vonakodott a tiltott zeneszámokat — a másnapi birságolásra való tekintettel — eljátszani, az ifjuság akkori lelkes vezetője, a »Szegedi Híradó« munkatársa, Nagy Sándor, kit csak »Kis Petőfi«-nek hívtak, — sorra járta a páholyokat s zartszékeket, kalapban előre összegyűjtvén a birságpenzt. A közönség tombolt, a cigány sopánkodott — hisz a rendőrség kapta a bankókat, — a rendőrség pedig boszankodott.

December 10-én — hogy csak a főbb tüntetéseket soroljam elő — »Mátyás királlyá választásá«-t adták s a színültig megtelt ház a színészek minden hazafias mondásánál lánggra lobbant. A nők kendőiket, a férfiak darutollas kalpagjokat lobogtatva éljeneztek a királyválasztás jelenete alatt, végül pedig a Rákóczi-indulót, Szózatot s Hymnuszt felállva, a színészekkel együtt énekelte. December 22-én, a kis alkotmány alatt

¹³ A karzaton néha 800 főnyi közönség szorongott. (Molnár Gy.: id. munk. 292. old.)

a főispánná kinevezett Tomcsányi József tiszteletére rendezett diszelőadáson a nők magyar viseletben, a férfiak diszmagyarban, kardosan, kócsagtollas kucsában jelentek meg a nemzeti zászlók s cimerekkel diszitett és kivilágított színházban.¹⁴ A főispánt a színház bejáratánál kardos ifjak várták diszmagyarban, megérkezésekor a Rákóczi-indulót huzta a zenekar, utána ugyanazt énekelte az egész személyzet, majd a »Becsületszó« előadása következett. Az 1848-at ábrázoló némaképletben pedig ismét a Rákóczi-indulót énekelte a kar. Megint némaképlet következett: Magyarország nemtője emelvénnyen, egyik kezében hatalmas nemzeti zászló, másíkról lehulló bilincsek s lábainál az »1848.« évszám ragyogott. A felhőkből angyal ereszkedett alá a »Haza« jelszóval. Befejezésül a Szabadság, Egyenlőség s Testvériség allegóriája. A közönség hol sirt, hol tombolt örömeiben. A szívekben magasan lobogott a hazafias láng s az érzelmek hatalmas erősítést nyertek.

Erősen nyilatkozott meg a hazafias érzés 1861. jan. 1-én is, a »Szigetvári vértanúk« előadásán. Az eskü-jelenet hatása alatt a közönség a színészekkel egy karban énekelte a »Szózat«-ot. Január 5-én az »Országgyűlési szállás« után néma képletet mutatott be a társulat »A nemzet nagy halottai« s »A nemzet őrszellemei« címen. Amabban a multat, ebben a jövőt glorifikálta. A közönség sirt a jelenetek alatt. Február 25-én »Gritti« után a közönség a Klapka-indulót követelte, melyet aztán kétszer, háromszor . . . számtalanszor elhúztatott, úgy hogy csak éjfélkor szakadt vége az előadásnak.

Március 9., 10. és 11-én háromszor egymásután, folyton zsufolásig telt ház előtt játszottá el a társulat »II. Rákóczi Ferenc fogságá«-t. A deszkabódé három éjjel rengett a tapsvihartól, éljenzéstől s a hazafias lelkesedéstől.

¹⁴ Egykori leírások a »Szegedi Híradó«-ban.

De legvakmerőbb vállalkozása volt Molnárnak március 15-ike megünneplése. Molnár, a tilalom ellenére diszelőadást hirdetett, csupa hazafias számokkal, a közönség hangulatára való tekintettel, noha nagy veszedelemnek tette ki magát. Jókai »Petőfi keresők« c. versét maga az igazgató szavalta tüntető lelkesedés mellett. Utána »II. Rákóczi Ferenc fogságá«-nak 5-ik felvonása került színre, majd a személyzet diszmagyarban, a közönséggel együtt a Hymnusra gyűjtött rá. Végezetül a zenekar a Klapka-indulót játszotta el.

Megújultak a tüntetések Munkácsy Flórának márc. 17–24-ig terjedő föllépései alatt, különösen a »Szi-lágyi Erzsébet« s »Magyar hölgy« elszavalása után. Majd minden előadást a Szózat eléneklésével fejezték be.

A színészek tüntetése néha eredeti módon nyilvánult meg. Szabó Amália színésznő pl. a színpadon soha nem viselt más ékszer, mint azt az aranyba foglalt fafaragványt, melyet egy kufsteini magyar politikai rab készített s ajándékozott neki.

Mindennek dacára Molnár nem nagy anyagi sikerrel zárta le játszásait. A nagy személyzet, új diszletek, gondos kiállítás és rendezés, új magyar ruhák stb. rendkívül nagy összeget nyeltek el, a farsangi időben pedig megcsappant a jövedelem. Ő maga is költekező ember volt. A város tűzifát se adott s a színház sokszor hideg volt.¹⁵ Majd a zsidók maradtak el, mert egyik darab által sértve érezték magokat.¹⁶ Ezért már 1860. decemberben folyamodik a kolozsvári színházért, de helyette Follinus János kapja meg.¹⁷ Később nyárra Balatonfűredre megy s lelkesen hívja föl az egész ország közönségét, hogy támogassa őt hazafias vállalatában, a színigazgatókat pedig a vállalatának segítésére előadások rendezésére kéri meg.¹⁸ A budai szín-

¹⁵ Szegedi Híradó 1861. jan. 10. szám.

¹⁶ Szegedi Híradó 1861. jan. 13. szám.

¹⁷ Ferenczi Z.: id. munk. 428. old.

¹⁸ Szegedi Híradó 1860. dec. 30-diki szám.

körért is pályázik, azt meg is kapja s miután sok be-
ruházásra van szüksége, felhívásban kéri a szegedi
közönség hazafias támogatását.¹⁹ Sorompóba is lépett
érte az »Olvasó egyesület«, egyrészt bérletek gyűjtésével,
másrészt a várost keresi meg Molnár támogatására.²⁰
Szeged hazafias hölgyei jelennek meg elsőnek s 40 nő
80 frt ajándékot gyűjtve ezt írják neki: »Méltányolva
Önnek nemzeti színművészetünk iránt tanúsított fárad-
hatlan buzgalmát; egyszersmind figyelembe véve azon
előtte álló nagy vállalatot Budán: nyomasztó anyagi
helyzetét . . .«

A város is sietett Molnár vállalkozását támogatni.
A február 4-diki közgyűlésen »Molnár György szín-
igazgatónak s társulatának, tekintetbe véve ittműkö-
dése egész ideje alatt különösen hazafias törekvéseit
s szorult pénzviszonyait, 500 frt segélypénzt határo-
zott. Ezenfelül Bérczy Antal indítványára külön is
kötelezik magukat a buzgó színgazgató iránti pártfo-
gásukat egyenkint is gyakorolni s a még hátralevő
másfél havi színi időszakra teljes számú bérletet sze-
rezni a zártszékekre is.«²¹ A lap hozzáteszi: »A leg-
magyarabb város büszke lehet képviselői testületére«.

Molnár a maga s társulata nevében március 28-án
bucsuzott el²² Szeged közönségétől mondván: »... mi
ismét vándorutra kelünk, mely először is hazánk fő-
városába vezet bennünket, hogy a 70 évvel ezelőtt
Budán megszólalt magyar színművészet ajkán Mátyás
palotájának falai alatt mi elsők újra hangoztassuk
nemzeti nyelvünket, hirdessük nemzeti dicsőségünket,
művelődésünket, terjesszük dicső hazai anyanyelvün-
ket. Mi vár ránk e fontos és merész vállalatban, a
jövő kezében van; tán utánunk rövid évek multával
hazánk fővárosában a hazai színművészet, a nemzeti

¹⁹ Szegedi Híradó 1861. jan. 24-diki szám.

²⁰ Szegedi Híradó 1861. febr. 3-diki szám.

²¹ Szegedi Híradó 1861. febr. 7-diki szám.

²² Szegedi Híradó 1861. márc. 28-diki szám.

színház mellett elfoglalja azon tért is, melyen még most idegen színészet nemzetünk rovására kényelemben pihen; mi ez után nem sóvárgunk, megszoktuk a nélkülözéseket, s csak mint egyszerű bajnokai magyar Thaliánknak, nemes célunk tiszta tudatában bátor bizalommal sorakozunk nemzetiségünk templomában, hazánk fővárosában kiküzdeni azon tért, melyen nemzeti művelődésünket, nyelvünk terjesztését eszközölni segítjük. Igéri, hogy jövőre visszajön, amikor is »napról-napra növelni fogja Szeged n. é. közönségének főlemelkedett lelkű színházlátogatóinak számát s diadalt szerzend drámai és szavaló színművésztünk hazánkban fontos küldetésének . . .«

A Molnár-évad nemcsak közönséget, de műkedvelőket s színműírókat is teremtett. A régi műkedvelő társaság új életre kelt s tagjai nem egyszer a színészekkel játszottak. Szegedi termék 3 db. került színre rövid idő alatt: Kemény Nándor, a lelkes műkedvelő »Ál vőlegény« c. 1 felv. vígjátéka (dec. 29. és márc. 7.) s ismeretlen szerzőtől »A szegedi kupec« c. népszínmű, melyet a kritika alaposan leszólt; továbbá később Rábaközy János »A hontalanok« c. háromszekszos színműve (aug. 14.)

Molnár eltávoztával május 11-én Szabó József s Filippovich István társulata jött Szegedre,²³ de 31-én már bucsuelőadást tartottak (12 bérlet, 2 jut. ját. és 1 bucsu játék), majd Nyíri György társulata játszott jul. 27-től aug. 27-ig (12 előadás), okt. 7-től 10-ig pedig, a szentmihálynapra vásárra Takács Ádám rándult át társulatával (4 előadásra, de egy, részvétlenség miatt elmaradt.)

Április 2-án Lisznyay Kálmán s Vahot Imre műkedvelőkkel a színházban »országos dalidó«-t rendeznek, mely alkalommal Lisznyay így aposztrofálta Szeged népét:

²³ Bérlet 12 előadásra: alsó páholy 17 frt 50 kr., em. páholy 14 frt, zártszék 3 frt 50 kr. (Sz. Híradó 1861. évf. máj. 5-diki sz.)

Magyarország arca, ősi
Tekintete, vonásai,
Szabad szelleme, jelleme,
És nemzeti szokásai
Mind képviselve vannak itt.
Ez a faj véred, sajátod;
Szegeden, mint egy tükörben
Az egész országot látod.
Szeged népe a Tisza mentébe
Ős Attila, Lehel, Árpád népe.

Szavalták ezen felül a »Nemzeti dal«-t, »Honvédek dicsdalá«-t s »Ha férfi vagy, légy férfi«-t. A tiszta jövedelem azonban csekély volt, 51 frt 89 kr.

A nyáron át műkedvelők játszottak különböző jótékony célra. De Havi Mihály igazgató is szeretett volna Szegedre jönni. A városhoz folyamodik egy nyári szinkör felállításáért, melyre nézve a közgyűlés aug. 8-án azt határozta, hogy: »Havi Mihály folyamodványa, egy előfákból építendő színház ügyében megvizsgálás és kivitelre nézve egy szakértő bizottmánynak adatni határoztatott.«²⁴ Havi alighanem az ujszegedi lígetben akart nyári szinkört építeni. De terve nem valósult meg.

Molnár után a színészet erősen eső irányzatot mutat Szegeden. Jönnek társulatok, mennek társulatok, anélkül, hogy mélyebb érdeklődést tudtak volna kelteni. A legtöbb anyagi bukással távozik Szegedről. 1861—62. telén nem is volt Szegednek társulata s ismét a műkedvelők lépnek föl. (Febr. 8. és 16., márc. 25.) Ezt a színház bérének túl magas volta okozta. Ezért a polgárság »Színházbiztosító-egylet«-el²⁵ tervez Debrecen, Szabadka, vagy Győr mintájára.²⁶ Az év elején városrendezési terveket vitat a sajtó és sokan a Széchenyi-tér rendezésével kapcsolatban óhajtották az állandó szín-

²⁴ Szegedi Híradó 1861. évf. aug. 8-diki szám.

²⁵ Sz. Híradó 1862. jan. 8-diki szám.

²⁶ Sz. Híradó 1865. nov. 1. szám.

ház építésének kérdését megoldani.²⁷ Szigeti igazgató pedig ismét az ujszegedi népkertben tervez nyári szinkört.²⁸ Ezt a tervet a sajtó is helyeselte, de most sem valósult meg. Márc. 2-án azért megérkezett társulatával²⁹ s itt maradt jun. 18-ig. A gyenge társulat előadásait csakis a vendégjátékok (Szigeti József, Balázs-né-Bognár Vilma) alkalmával látogatta a közönség.

1862. aug. 16-tól okt. 25-ig Hubay Gusztáv társulata játszik. Csak egy bérletet tervez, de fél bérlettel szept. 30-tól megtoldotta. Nov. 8-tól 1863. márc. 28-ig Láng Boldizsár a színház,³⁰ ki főleg énekes darabjaival szerzett elismerést. Állítólag ő adta elsőnek az első magyar operát »Béla futása«-t. Szabó³¹—Filippovics társulata 1863. ápr. 7-től jun. 23-ig tartott előadásokat, főleg az operák s operettekre fektetvén súlyt. Szegedről Kassára távozott.

Szeptember 5-től okt. 13-ig Latabár Endre³² társulata mulattatta a közönséget.

1864—65. telén ismét Latabár Endre kapja meg a színházat, kinek rossz anyagi viszonyait Molnár György fellépései³³ (dec. 18-tól 1865. ápr. 8-ig) és az »Ördög pilulái« javították meg némileg. Színészeit sem fizette ki s így ezek önmaguk javára voltak kénytelenek ápr. 19-én előadást rendezni.

1865. nyarán fővárosi vándortársaság játszott a színházban, kik után az ujvidéki Sipon-féle társ. pró-

²⁷ Sz. Hiradó 1862. évf. számai.

²⁸ Sz. Hiradó 1862. márc. 15-diki szám.

²⁹ Bérleti árak 18 előadásra: alsó páholy 26 frt 50 kr., em. páholy 21 frt, zártsték 5 frt 25 kr. (Sz. Hiradó 1862. febr. 5. sz.)

³⁰ Bérleti árak 16 előadásra: alsó páholy 24 frt, em. páholy 20 frt, zártsték 4 frt 50 kr. (Sz. Hiradó 1862. okt. 25-diki szám.)

³¹ Szabó József 1875. márc. 1-én hunyt el Miskolcon 60 éves korában. (Klestinszky L.: A kassai magyar színház tört. 23. old.)

³² Latabár Endre 1873. jul. 10-én 61 éves korában Miskolcon hunyt el (Klestinszky L.: id. munk. 25. old.) Rendkívül nagy zenei műveltsége volt. E mellett hat nyelvet beszélt (magyar, német, latin, francia, angol s olasz).

³³ Molnár Gy.: Világostól—Világosig II. k. 412—413 old.

bált szerencsét, majd Aradi Gerő az 'ujszegedi színkörben szórakoztatta a közönséget.

1865—66. telén okt. 28-tól márc. 24-ig Kocsisovszky Jusztiné a színház, ugy 1866—67. telére okt. 20-tól apr. 13-ig is. Őt is Molnár fellépései rántották ki a hínból.³⁴

A közélet a Molnár-évad után mindinkább kiyonult a színházból. Előbb a nagy aszály, azután a háboru, majd az árviz s a községi és politikai küzdelem és választások, a király s nemzet kibekülése kötötte le a közönség figyelmét. A színház megszűnt politikai tribün lenni, a közönség érdeklődése így tetemesen megcsappant. Még ha jó társulat vetődött be, azt is részvétlenség fogadta, ugy hogy az igazgatók vállalkozása a legtöbbször balul ütött ki.

³⁴ Molnár Gy.: Világostól—Világosig II, k. 426. old. (Tablóban bemutatta Molnár „Kossuth és Szeged népét”-t is, melyre a buza-piacon felállított mozsarak lövésével hívták meg a közönséget).

XII.

AZ ALKOTMÁNY VISSZAÁLLÍTÁSA UTÁN.

A porosz-osztrák háború s az abszolút uralom kudarcai nem maradtak visszahatás nélkül Magyarország sorsára. A haza hőlcse is közbelépett s tapintatával, mérsékletével az uralkodó és nemzet közötti kibékülés nagy munkáját, a haza legjobbjainak közreműködésével elvégezte. Az ellentétek elsimultak, legalább úgy látszott, hogy elsimulnak.

A közélet újra felpézdült s a nemzet fiai fegyver helyett az ekevasat vették kezökbe, hogy a félbenmaradt munkát, a nemzeti állam kiépítésének munkáját folytassák.

Mi sem természetesebb, hogy a színház megszűnt ettől fogva a politikai küzdelem porondja lenni. Ezentul mint irodalmi s közművelődési intézmény szolgált a hazát s nemzetet és szolgálja ma is.

1867. elején,¹ május 30-tól jun. 13-ig Follinus aradi társulata játszik Szegeden, nyáron meg műkedvelők szórakoztatják a közönséget. Őszön Kocsisovszky Jusztin társulatáé a deszkabódé, ki 1868. január havában eltávozik s május 26-tól Szathmáry Károly játszott előbb a téli színházban, azután az ujszegedi népkert-

¹ A Szegedi Híradó egykoru följegyzései.

ben a mai rózsaliget helyén épített részv. társulati szinkörben. A közönség támogatása azonban igen lanyha volt s különösen a szinkört nem igen látogattak, azt mondván, hogy messze van a várostól. Pedig hidpénzt sem kellett ekkor még fizetni.

1868—69. telére Aradi Gerőé a színház. Ki okt. 18-án kezdé meg előadásait. Aradit jól fogadta a közönség s tőle telhetőleg pártolta a színházat. Aradi jó társulatával, egybevágó előadásaival erre rá is szolgált.

1869. júliusban Aradi visszajött Temesvárról és 3-tól 18-ig egy bérletet lejátszott részint a deszkabódében, részint az ujszegedi szinkörben. A sajtó és a közönség azonban kezdett Araditól elfordulni. Az 1869—70-diki télre ismét Aradi társulataé a színház s okt. 3-tól 1870. virágvasárnapig játszik. A nyári szinkör azonban időközben, 1870. jan. 1-én leégett.

1870—73-ra a szegedi születésű Mosonyi Károlyé (Mansberger Jakab) a színház. Mosonyi kis gyermek kora óta élénken érdeklődött a színház iránt. A külföldön tanulmányozta a nálunkénál sokkal fejlettebb színészetet, míg végre vágya teljesült s társulatot alakítva, elnyerhette a szegedi deszkabódét. Jó társulatot szervezett,² a magyar írókat részint fordítási munkákkal, részint eredeti művekre való pályadijak kitűzésével foglalkoztatta s mégis iránta bizonyos körök ellenséges hangulatot iparkodtak kelteni, noha ő erre nem szolgált rá,³ végül pedig a szó szoros értelmében kicsavarták kezéből a színházat.

A hangulatcsinálás egyik eszköze a város által megalakított «szinügyi bizottmány» volt, mely a nőegylet s Hofferék színháza feletti felügyeletet oly módon ragadta magához, hogy kimondotta, miszerint ezenül csak oly igazgató veheti át a színházat, aki a

² Molnár Gy. azt mondja: „az ország legjobb társulata volt.” (Világos után III. k. 160. old.)

³ Még Reizner is balvéleménnyel van felőle, pedig a tények ellentmondanak állításainak. (Reizner J.: Szeged története III. k. 396—397. oldal).

hatóságtól játszási engedélyt is kapott. A bizottmány első átirata a nőegyletnek így szólt: »Mélyen tisztelt Nőegylet! A színügyi bizottmány megalakulván, — első gondjai közé sorolta, hogy a színészet ügye a magánnyerészkedési vállalkozás kezéből kivéssék, — mivel pedig azt elérni jelenleg, — midőn a színházi helyiségre nézve az igen tisztelt nőegylet és az épülettulajdonosok között az egyezkedés létrehozva nincs, — hatalmában nem áll, — bátorodik a bizottmány azon kérelmet előterjeszteni, hogy befolyásukat akként méltóztatnának érvényesíteni, hogy a színházi helyiség iránti egyezség mielőbb létrejöjjön és az már a jövő idényre a bizottmány rendelkezése alá jusson; mély tisztelettel maradván Szeged, 1873. ápril 25. a tisztelt nőegyletnek kész szolgálja a színügyi bizottmány nevében Szluha Ágoston tanácsnok.«⁴

Ezt az átiratot a nőegylet s Hofferék között 15 évre megkötött szerződésnek 1873-ban való megszűnése s a nőegylet követelésének fölemelése szülte. A nőegylet ugyanis a vállalkozókkal tárgyalást indított meg s az új szerződés feltételeit a következőkben szabta meg: »1. Az egylet tulajdonát képező színházi telekre nézve a hasznot hajtó bérleti szerződés jövőre is előnyösnek mutatkozván, annak főfeltételeként kimondandó lenne, mikép a színháztulajdonosok évi bér fejében 1000 frt, azaz Egyezer frtot tartoznak fizetni. 2-szor. A bérleti szerződés 3 évre volna megkötendő. 3-szor. Az egylet saját javára 6 estély tarthatását kötné ki, melyből kettő a farsangi bálra, kettő téli szini idényben az igazgató által adandó szini előadásra, kettő pedig a nyári idényre esnék. 4-szer. A bizottmány a színháztulajdonosok által igénybe venni kívánt telek nagyságát megadandónak véleményezi.«⁵ Természetesen ezt a nehéz föltételt a vállalkozók nem fogadhatták el, mert ez a színészet teljes tönkretételét jelenthette volna.

⁴ Szmollény N.: A nőegylet története 222. oldal.

⁵ Szmollény N.: A nőegylet története 221—222. old.

A majd egy évig tartó tárgyalások végre 1873. szept. 22-én megegyezésre vezettek. A nőegylet »Előleges egyességi pontozatai«-ban⁶ makacsul 1 évi szerződést (1873. okt.-tól 1874. okt.-ig), esténként 5 frtot, a maga javára 6 estélyt (ebben két táncvigalom) kötött ki s leégés esetére 100 előadás kárpótlásáért 500 frtot s a hat estélyért 100 frt kárpótlást követelt, valamint az igazgató-választáshoz való hozzájárulási jogának elismerését; de azután ezekből a horribilis követelésekből engedett s 3 évre kötött szerződést (1873. nov. 1-től 1876. nov. 1-ig) évi 500 frt bérrel s öt előadás jövedelmével megelégedett.⁷ 1876-ban e szerződés 3 évre megújztatott, de azért 1877. szept. 5-én a választmány azzal a kérdéssel foglalkozott, hogyan válthatná meg Hofferéktől a színház-épületet. Ehhez azonban pénz kellett volna, ebben meg a nőegylet szűkölködött.

1873—74-re s a következő két évre Sztupa Andor kapja meg a színházat, ki az első évben tetszett, de azután hanyatlott iránta a bizalom. Utolsó évre esett az országos iparkiállítás, országos dalárverseny s Dugonics-szobor leleplezése, mely óriási közönséget vonzott Szeged falai közé s ez alkalommal nyáron át is játszott a társulat egy ideig a színházban, majd a Szechenyi-téri deszkából épült »dalcsarnok«-ban. A kívánt siker azonban elmaradt a társulat hiányossága miatt, pedig Molnár Gy. vendéjátékai szép közönséget vonzottak.⁸

1876—77., 77—78. és 78—79. telén Aradi Gerőé a színház, ki 1876. okt. 7-én kezdi meg előadásait. A közönség eleintén támogatta Aradi társulatát, de a hangulat 1878-ban, a szerződés letelte előtt Erdélyi Marietta felé fordult, ki a színházat ki akarta bérelni s kinek érdekében Marinkich Mihály törvényszéki elnök »színházi egylet«-et is alakított, mely azonban csakhamar

⁶ Szmollény N.: ugyanott 223. oldal.

⁷ Szmollény N.: ugyanott 224. oldal.

⁸ Molnár Gy.: Világostól—Világosig II. k. 490. oldal.

főloszlott, mivel a várostól a kért 1000 frt segélyt nem kapta meg. Erdélyi Marietta pedig elesett a színháztól.

1878—79. évadra ismét Aradi társulata játszik a színházban, március elején azonban az árvízveszedelem nőttön-nő, úgy hogy a közönség csak igen gyéren látogatja az előadásokat. Utolsó előadás márc. 3-án volt: Prielle Kornélia vendégfellépése a »Cayerlet«-ben, mely után Thalia templomát bezárták. A márc. 12-diki árvíz a színházat is elöntötte, miután a színésztársaság már napok előtt elszéledt. A víz a favázas épületben nem sok kárt tett, — bár a diszleteket elpusztította, — úgy hogy csekély javítással csakhamar használható állapotba lehetett helyezni.

XIII.

AZ 1879-diki ÁRVIZTÓL MÁIG.

Egy éjszakán, rövid néhány óra alatt mindenünk odaveszett. Mint Szabados János ünnepi prologusában »A gyászoló Szeged« mondja:

» . . . Voltam magyarságod határköve,
Tömör, szilárd, nemes érccel tele,
S amely megálltam hajdan a vihart,
Vagyok ledőlt oszlop, tört régi kard . . . »

Évszázadok kitartó munkásságának anyagi gyümölcse, a város társadalmának egyöntetű, mindenkor imponáló ereje, önfeláldozó készsége elveszett, megtört, meglazult. . . . A társadalom soha sem heverte ki az árviz csapásai s a községi és társadalmi élet ettől az időtől új irányt vett s ezen az új csapáson halad egész a mai napig. Hiába akarják társadalmunk régi egységét és erejét visszavarázsolni, eltűnt az mindörökre. Szétforgácsolódott az apró kis részekre, ugyszólván elemekre s minden kis körzet a maga szűkebb világában él, munkálkodik, a maga kicsiny erejével. Nincs város, melyben annyi társadalmi szervezet lenne, mint Szegeden, annyi különböző célzattal, egymástól teljesen eltérő irányzattal s mesteri kéz legyen az, mely ezeket a szétforgácsolódott erőket egyesíteni tudná.

A vagyoni erő is megcsappant. Az árvizet átélt nemzedék ingatlanát, ingóját elvesztette, kárpótlást csak kis mértékben kapott érte; anyagi erő nélkül pedig lanyhul természetesen a kulturális áldozatkészség is.

A községi élet is teljesen modern irányban kezdte meg működését: a haladás várává lett. Új erőforrások nyitása, új kötelezettségek vállalása jellemzik a községi tevékenység új irányzatát, melyben kiváló szerep jutott a város ujjaépítésével megbízott királyi biztosnak s munkatársainak. Egy világváros kereteit rakták le a víz által elsöpört régi Szeged helyére, melynek hézagait azonban még nem sikerült kitöltenünk. Nagyban, általánosságban megmutatták a fejlődés irányát, a részletek kidolgozását egy újabb nemzedékre hagyván . . .

Az árviz megrongálta a nőegyleti telken épült színházat, azonban nem tette hasznavehetetlenné. Favázás mivoltát csak ki kellett javítani, hogy ideig-óráig ismét menhelye legyen a színtársulatoknak.

Az 1879. évi XX. t.-c. alapján kiküldött királyi biztosságnak műszaki osztálya már 1879. szeptember elején tervet készített a város ujjaépítésére nézve. E tervzetben az új, állandó színháznak községi pénzen való megépítése is befoglaltatott, akként, hogy az 1881-ben lerombolni tervezett vár területének északkeleti része jelölletett ki hely gyanánt.

A királyi biztosság szakértői tanácskozást hívott össze a színházépítés ügyében; véleményt kérvén a terjedelem s belső elrendezés tekintetében. A biztosságnak csaknem valamennyi tagja a magasságban mérsékelten emelkedő s inkább vízszintesen elterülő színház megépítése mellett nyilatkozott¹ s ugyanily véleményt adott írásban a »Szinügyi egylet« is. Ámde a kir. biztosság ennek dacára a magas építmény mellett foglalt állást, noha meggyőződött, hogy a szegedi

¹ Salamon Zsigmond elbeszélése.

közönség a földszinti s első emeleti helyeknél magasabb helyekre nem szeret járni. Molnár György, az ország kiváló tragikusa is beleszólt a 'szegedi új színház ügyébe,'² azt a drámai művészet részére követelvény, házi kezelésben, intendatúrával. Cikke így szól: 'Szegeden . . . hazánkban a legjobb talaja van a drámai művészetnek, amelyről gondos kezekkel az elposványosodott magyar színészet még fölemelhető. A szegedi színház az, amely hazai színészetünk életében irányt adhat egy óhajtott, egy általánosan kívánt és már fölötte szükséges fordulatnak! Háromszoros apagyilkos volna az, aki a szegedi színház ügyét kezében tartva, ennek sorsát úgy intézné, hogy pusztá üzlet tárgya legyen ez is s nem a hivatásé; hogy ne a drámai művészet foglalja el benne az első helyet, kiváltképpen a honi drámai művészet, hanem az idegen elemű és a kasperli . . . Végső vára már Szeged a dráma művészetnek! . . .'

Egyelőre a régi deszkabódé szolgált színi előadás céljaira, melyben Aradi Gerő társulata játszott 1879. őszétől egész 1883. tavaszig.³ A színházban némi átvitáson kívül mindössze 1882-ben történt csekély átalakítás, a bécsi Ring-színház leégése alkalmával szerzett szomorú tapasztalatok alapján. Új menekülő ajtókat vágtak rajta minden oldalon, hogy tűz esetén a közönség gyorsan szabadba juthasson. Ez időre Fellner és Helmer bécsi színházépítő cég elkészítette az új színházat 900,000 K-ért, a város is megalakította a színügyi bizottságot, részére szabályzatot dolgozott ki s 1883. jan. 19-én a városi tanács Nagy Vincének, a budapesti népszínház főrendezőjének adta ki a most már városi színházat három évre. Szűk e hely a szegedi színház atyamesterének, Szabados János városi tanácsosnak érdemeiről megemlékezni. Az ő nagy lelke, művész-szeretete, nemes rajongása s határtalan

² Szegedi Híradó 1882. évf. okt. szám.

³ 1881. aug. havában Erdélyi Marietta s Csóka Sándor társulata is játszott Szegeden néhány előadást.

munkabírása volt létesítője az első szegedi önálló városi színháznak.

Az új színházat 1883. október 14-én nyitotta meg a király, a magyar miniszterelnök, az ország főméltóságainak, számos vendégnek s a városi polgárságnak jelenlétében. Külön bizottság alakult a megnyitó előadás körüli munkálatok teljesítésére s az ugyanott tartandó bál előkészítésére. A megnyitón Szabados János, a színház leglelkesebb apostolának »Szeged ünnepén« c. alkalmi költeményét szavalták Nagy Ibolyka s Hunyady Margit. Pósa Lajos »Prolog«-ja (szavalta Lánczy Ilka) s Dóczi Lajos »Utolsó szerelem« c. darabjának első felvonása került színre.

Micsoda óriási változás rövid egy év alatt! A rongyos deszkabódéból a fényes palotába! Egy kicsiny társulat helyett a teljes, modern, a legkényesebb igényeket is kielégítő drámai, népszínmű s énekes társaság . . . Vajjon megbirja-e ezt Szeged?

Nagy Vince becsvágygal szervezte társulatát s vezette a színház ügyeit s úgy az erkölcsi, mint anyagi elismerés az első időkben nem is maradt el. Hogyne, mikor a legjelesebb erőket gyűjtötte össze társulatába egyrészt, másrészt Szeged közönsége szinte dédelgette az új társulatot. Az elsőt, mely az első önálló városi színházban játszott. Nyolcvanhárom év pergett le azóta, hogy Kelemen László társulata először fellépett Szegeden, nyolcvan év, hogy Wesselényi színészei Szegeden először kísérleteztek s hetvenhét, hogy ugyanaz a társaság itt az első teljes színi évadot átjátszotta! . . . Az első uttörők már régen porladoznak, de igéjük szállva szállt el hozzánk, míg végre oltárt emelhettünk a magyar szó, magyar dal s magyar ábrázoló művészet papjainak . . .!

A királyi biztosság 1883. december 31-én, majd az u. n. miniszteri kirendeltség 1884. június 15-én eltávozott városunkból, betöltvén hivatását. De ezzel együtt, nagyjában befejeztetvén a város újjáalkotása, eltávoztak a nagyszámmal idekerült idegenek is,

akik a város ujjaépítésében részt vettek. Ezeknek hiányát a színház csakhamar megérezte. Ha ehhez még a szegedi polgárság anyagi bajait számítjuk, amely a rekonstrukció befejezése után nyomban kitört — úgy nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a színházlátogatás hanyatlott. Ennek pedig természetes folyománya volt a színházi személyi kiadásoknak néhány jobb erő kilépésével való leszállítása. Kölcsönös szemrehányások után Nagy Vince igazgató is, meg a színházkar is kedvét veszítette, úgy hogy az anyagi bukás kikerülhetetlennek látszott. Egy szomorú körülmény ezt siettette. Ugyanis 1885. április 22-én d. u. 3 órakor belső tűz folytán kigyuladt az új színház s három napi égés után egyedül a puszta falak maradtak meg. Eppen Pálmai Ilka vendéjátéka volt kitűzve a »Nőemancipáció«-ban. Ezer szerencse, hogy a vész nappal lepte el a színházat, mert az esti tűz iszonyatos szerencsétlenséget idézett volna elő.

Az értékes ruhatár, könyvtár, diszletgyűjtemény, mind a fékevesztett elem martaléka lőn. Vesztesége lehetett nagyobb, de fájdalma senkinek sem volt akkora a vészben, mint Szabados János tanácsosnak, a színház alkotójának. A romok még füstölögtek, de az április 25-diki rendkívüli közgyűlés már kimondotta a színház mielőbbi felépítését, egyrészt abból a 175,511 K 36 fillérből, mely a biztosítás révén térül meg, részint a városi pénztárból. Az ujjaépítés 558,200 koronába került.

Nagy Vince, aki az 1884. évi nyarat Nagyváradon töltötte,⁴ társulatát némileg összetartva, a kolozsvári színházért pályázik az 1886. máj. 1.—1889. máj. 1. évadokra, de vele szemben Csóka Sándor kassai igazgató kapja meg s pedig azért, mivel Nagy Vince Szegeden nem nyerte el a kívánt fölmentést.⁵ Nagy Vince ennyi balszerencse után lemond a színi pályáról, ál-

⁴ Náményi L.: id. munk. 117. old.

⁵ Ferenczi Z.: id. munk. 501. old.

lami tejgazdasági felügyelővé lesz s mint ilyen hunyt el néhány év múlva.

Az ujonnan felépített színházat az 1886—1889. évadra Aradi Gerő nyerte el, aki okt. 2-án előkelő vendégsereg jelenlétében nagy ünnepélyvel nyitotta meg.

Ez időtől kezdve a színház s közönség bizonyos reális kapcsolatba léptek egymással. Kiderült, hogy olyan szintársulatot, minő a Nagy Vincée volt, mely méltán nevezhető két szintársulatnak, nemcsak Szeged, de egyetlen vidéki város sem bír föntartani. De ezekhez járult a főváros és számos vidéki gócpont hatalmas szini fejlődése, miáltal elsőrendű színésztehetségekben a legnagyobb kereslet s egyszerűsmind szükség állott be. Így tehát jó vidéki társulatok foglalták el az első »nagy társulat«-ot s viszont a közönség is kellőleg méltányolta az igazgatók vállalkozási törekvéseit. Egyet kötött ki mindenkor a szini hatóság s követelt meg a közönség, hogy a színház magyar nemzeti művészeti intézet s ennek is kell, — még áldozatok árán is — maradnia.

A nőegylet a régi színháztelek értékesítésére még 1884-ben bizottságot küldött ki, hat év múlva el is adván azt Haggenmacher Henrik sörgyárosnak 20,000 K-ért, ki azon a helyen sörházat építtetett.⁶

Az 1889—1892. évadra Makó Lajos kapta meg a színházat, ki az imént tért vissza Párisból, hova művészeti tanulmányok céljából küldetett ki. Tapasztalatainak erős nyoma látszott a három év repertoárjában. Az ő ideje alatt (1890.) érte meg a magyar nemzeti színészet 100 éves jubileumát, melyet okt. 24-én a nemzeti színház fényesen ült meg. Megünnepelte okt. 25-én a népszínház, 27-én a budai várszínház s 29-én a népszínház. De megünnepelte a jelentős évfordulót a szegedi színház is Váradi Antal (»Az uttorók«) és Jókai Mór (»Földön járó csillagok«) alkalmi darabjaival.⁷

⁶ Szmolány N.: A szegedi nőegylet története 90., 91., 104. old.

⁷ Vasárnapi Ujság 1890. évf. 43. és 44. szám.

1892—1895-ig Somogyi Károlyé, 1895—1899-ig ismét Makó Lajosé, 1899—1902-ig Krecsányi Ignácé a színház, aki különösen a darabok fényes kiállításával, kiválóan fegyelmezett társulatával szerzett elismerést. 1902—1905-ig dr. Janovics Jenőé, aki itt kezdte meg igazgatói működését s ennek, meg közismeretű színi-irodalmi működésének jutalmául innen a kolozsvári nemzeti színház élére hivatott meg.⁸

A Krecsányi-ára kiemelkedő mozzanata a belügy-miniszternek felhívása, hogy K. társulatával a nyáron Fiumében játszó. A színügyi bizottság (1901. febr. 22.) véleménye is az volt, hogy »a kormány felhívása nemcsak magyar nemzeti szempontból fontos, de magára a szegedi színészetre is megtisztelő«.

1905-ben a színészethez némi allandóságot óhajtván a város biztosítani egy összehívott ad hoc bizottság véleménye alapján az eddigi hároméves ciklusokat hat évre emelte föl s elsőnek (1905—1911-ig) Makó Lajosnak adta át a színházat, aki nagy gondnal, körültekintéssel, jó társulattal és műsorral vezette Szeged színészetét a századik év határkövéhez. Ez évből mint művészi esemény külön kiemelendő a finn énekeseknek (Suomon Laulu) jun. 12-diki föllépése dr. Klemetti Heikki karmester vezetése mellett. Rendkívül finom, lágy, benső énekökkel valósággal elragadták a közönséget. Az 1905—906. évi idény bevégeztével (1906. jun. 17-dikén) azonban a társulat kénytelen két hónapi szünetet tartott s aug. 18-ától az orosházi szinkörben játszott. Szeptember 21-dikén került haza, a téli idényre.

A nyári szünetben a szintársulat egyes tagjai délvidéki körutat tettek, egy kisebb csoport pedig Pálicson is hangversenyezett. A színházban szept. 1-én a »Pusztaszeri Árpád-Egyesület« tagjai Szigligeti »A cigány« népszínművét játszották el.

⁸ Az ő igazgatása alatt, 1906. szept. 7. és 8-án avatták fel a kolozsvári új színházat, melynek első tagjai voltak a szegedi világi színészethez is egyik első uttorói.

A nyár folyamán a Pilseni-sör csarnok udvarán Szűcs Laci igazgatása alatt a »Tarka Színpad« ült tanyát s az igazgató, az aug 23-dikán tartott jubileumán büszkén hirdette, hogy Szegeden évek hosszú során át tartó szívós munkásságával sikerült neki a »brettlit« is megmagyarosítania. Sőt tervbe vette egy állandó cabaret-színpad felállítását is.⁹

A szegedi színészet állandósítására, mint láttuk, már a 40-es években történtek, bár gyenge kísérletek, u. n. »szini szövetségek« létesítésével. A városi önálló kőszínház felépítésével ezek a törekvések fokozott erővel indultak meg. Egy lelkes színügybarát, dr. Balassa Ármin már 1885-ben Hódmezővásárhelyről írott hírlapi cikkeiben (Szegedi Híradó, Szegedi Napló) javasolja Szeged színészetének állandósítását s Hódmezővásárhelynek, mint nyári állomásnak biztosítását. Ezen törekvés behatása alatt kapta meg Aradi Gerő a hódmezővásárhelyi szinkört s a szomszéd nagy magyar város közönsége lelkesen fogadta, erősen támogatta Szeged jól szervezett társulatát.

Ugyancsak dr. Balassa Ármin, mint a szegedi színtársulat képviselője, az 1889. évi színészkongresszuson nagyszabású indítvánnyal lépett föl: a színészeti ügyeknek a kultuszminiszteri tárcához való csatolását s a színészet által teremtetendő vidéki közművelődési gócpontok létesítését sürgette, ami előhírnöke volt a magyar közművelődés decentralizációját célzó s csakhamar sok oldalról hangoztatott s követett irányzatnak.

A kérdés csakhamar kapcsolatba jutott a szegedi nyári szinkör felépítésével s a vidéki színészet nagyobb mérvű állami segélyezésével.

Színügyi bizottságunk a csomó egyik bogát egyelőre úgy oldotta meg, hogy oly igazgató megválasztását javasolta, akinek jó nyári állomása van (1892. jan. 2. ülés).¹⁰ Ily címen került elsőnek Szegedre Somogyi Károly társulata.

⁹ Szegedi Ujság 1906. évf. szept. 15-diki szám.

¹⁰ Lásd színügyi biz. jkönyvek. Szeged város levéltárában.

Jó nyári állomás hiánya miatt Makó Lajos igazgató folyamodik április—május—junius hónapokban a közsinházban tartandó előadásokért, mire a bizottság kimondja, hogy »a színügy állandósítása Szegeden csak nyári szinkör építése útján oldható meg. M. L. kérelmét tehát teljesíthetőnek nem tartja. Egyben elhatározza, hogy a festői teremmel és diszletraktárral egybekötött nyári szinkör építése ügyében kezdeményezőleg fellép és az ügy további tanulmányozására elnököt (dr. Lázár György) felhívja.« (1895. II. 22. ülés.) Ez év őszén Steinhardt Antal műépítész tervet készít a szegedi nyári szinkörre a mai Kass-vigadó helyén, hova »70—75,000 frt költséggel egy olyan arenát lehetne építeni, mely 850—900 személy befogadására alkalmas, diszletraktárral ellátva van s melynek színpada festőtermül szolgálhat. A bizottság S. A. ur nyilatkozatát tudomásul veszi, őt az ügy további tanulmányozásával megbizza.« (1895. okt. 21. ülés).

Noha a színházlátogató közönség meggyarapodott, a színészet megerősödött, a szükséges összeg is rendelkezésre állott,¹¹ mégis minden téli évad befejeztével Thespis kordélya utnak indul, sokszor bizonytalan utra . . .

A magyar nemzeti közművelődés és színészet érdekében indított nagyszabású akció, melynek hullámai Szegedig is eljutottak, egészen újabb keletű. Kezdeve az első szerzetes írókon, a szini irodalomban Kisfaludy Károly, majd Szigligeti Ede és Csiky Gergely képezik a láncot, melynek jelenlegi szeme talán Herczeg Ferenc. Kisfaludy egyesítette magában Gyöngyösi liráját, Mikos kifejező erejét, Gvadányi magyarosságát s a 30-as évek kulturális igényeit teljesen kielégítette. Ezután a külföldi irányzat kap lábra, mig nem Szigligeti magyar motívumai hatalmas lökést adnak a népies iránynak. Csiky Gergely a magyar polgári élet

¹¹ A „Pester Lloyd-alap“, melyet e lap az 1879-diki árviz alkalmával gyűjtött s színművészeti célokra ajánlott föl, 1905. végén 312,286 kor. 80 fill.-t tesz ki (Szeged város záró-számadása).

forgatagába nyul, innen veszi törül metszett alakjait s az igazi magyar drámairodalom elsőrendű harcosa lesz. E triasz működése azonban nem volt képes ellensúlyozni a beözönlő német, francia s más idegen művészetet. Politikai eseményeknek kellett közbejőnni, hogy közművelődésünk s színészetünk magyarosságát s erősségét körülsáncolni, majd erősségeink számát szaporítani: a vidéki művészeti központok megteremtését megkísérelni, — törekedjünk.

Szilágyi Dezső milléniumi nagy beszédében költötte fel az ország figyelmét a magyar közművelődés decentralizáló munkálkodásra. Talán Szeged volt az első, mely a nagy államférfiu beszédjét a maga teljes valóságában megértette, átérezte és kísérletet tett azt valóra váltani. Mert csakhamar erős hírlapi és társadalmi agitáció indul meg színészetünknek a fővárosítól való függetlenítésére és állandósítására, a nyári orfeumok megszüntetésére, a nemzeti irány erős kidomborítására s ezzel kapcsolatban a szinkör felépítésére. Már 1896. évi május havában számos bizottsági tag aláírásával ellátott indítvány kerül e tárgyban a törvényhatósági bizottság elé dr. Balassa Ármin szövegezésében, mely ez év szeptember havában tárgyalásra is jut. Mint az indítványozó beszédjében kifejtette,¹² a színházak fölötti rendőrhatalósági gyámkodás eredménye az, »hogy midőn a magyar nemzeti élet ujjáébredésével és továbbfejlődésével a színészet nemzetiségi missiója napról-napra csökkent és a színészet kulturális föladata lépett előtérbe, az előítélet csaknem lehetetlenné tette, hogy a magyar társadalom a színészettel, mint egy fontos közművelődési ügy tényezőjével megbarátkozzék s ebből származott egyfelől az a baj, hogy a társadalom közönyössége miatt a színészet rendezése mindeddig nem sikerült, magának a színügynek, mint közművelődési ügynek kérdése pedig csak a legutóbbi pár év óta merül fel periodikusan a magyar képviselő-

¹² Dr. Balassa Ármin: Közgyűlési beszéd a szegedi színészet állandósítása érdekében. Szeged, 1896.

ház ülésein az állami költségvetés tárgyalásai alkalmával».

Az állandósítással folytatja — »azt akarjuk tehát, hogy amint tanítónk a mi tanítónk, színészeink is a mi színészeink legyenek s ha a színészetet állandósítjuk, ezzel biztosítjuk színházunk művészi fejlődését s megoldjuk színészeink égető társadalmi bajait. S ha ilyen szintársulatunk lesz, akkor színházunk, mint kulturtényező a drámairodalom szolgálatába is állhat. Önálló műsora fejlődhetik s egyik szeme lesz annak a láncnak, mellyel a magyar közművelődés a főváros kozmopolitikus irányzatával szemben magát körülvenni köteles, ha nemzeti magyar kulturánkat megmenteni akarjuk. Mert nemzeti magyar drámairodalom ma nincs, azon egyszerű oknál fogva, mert a főváros a vidék egészséges termő erejéből táplálékot nem nyer s nem nyer mindaddig, amig vidéki kulturaközpontok nem fejlődnek, mindegyik a maga állandó színházával».

Beszédét így végzi: »Ha mi Szegednek egyetemét reklamálunk és azt akarjuk, hogy a délvidék közönsége gyermekeit falaink közé küldje erkölcsökben és magyar műveltségben gyarapodni, akkor az orpheumokat közművelődési és társadalmi intézményeink sorából irgalmatlanul törölnünk kell, ha csak jó hírünket a világ piacára dobni nem akarjuk. Indítványunkat azért kérjük sürgősnek kimondatni, mert most a millenárius ünnepélyek hangulata kell ahhoz, hogy közművelődési alkotásainkra a koronát feltegyük s eloszlassuk a kétséget az iránt, ha vajjon Szeged közönsége a színházzal egyenrangú fontosságúaknak tartja a sängerájokat. Tisztelt közgyűlés! Mi itt magunk között talán nem is látjuk, milyen nagyfontosságú közművelődési ügy az, ami fölött a tisztelt közgyűlés most dönteni fog, de meg fogjuk látni teljes nagyságában azon tükörben, amelyből azt az ország közvéleménye nekünk meg fogja mutatni és érezni fogjuk szívünk egész melegével, hogy a szegedi színészet állandósításával

s színügyünk rendezésével Szeged város közönsége a nemzet örök hálájára tette magát érdemessé».

A közgyűlés lelkesedéssel határozta el a színészet állandósítását s a nyári szinkör felépítését. És azért az ige máig sem vált testté.

Ismét három év telt el, amikor is a színügyi bizottság (1899. okt. 3.) dr. Balassa Ármin indítványára elhatározta a nyári szinkör felépítésének napirendre tűzését s az ügy tanulmányozását. Első sorban Pozsonytól határozta a bizottság beszerezni az ott épülő nyári színház terveit s költségvetését. Erdemlegesen dec. 2-án tárgyalta a bizottság az indítványt, melyre meghivatott Krecsányi Ignác igazgató s Erdélyi Mihály építész is. Erdélyi bemutatta az általa az igazgató felkérésére készített tervet s költségvetést. E szerint Erdélyi hajlandónak nyilatkozott a szinkört 60,000 K költséggel, 15 évi szavatosság mellett felépíteni, ha neki ez idő alatt a város évi 8000 K bért biztosít. Miután Tóth Mihály főmérnök, Kulinyi Zsigmond, László Gyula s Balassa Ármin dr. az ideiglenes szinkör helyett véglegesnek megépítését szorgalmazták, Krecsányi Ignác igazgató is meghajolt az érvek előtt s Balassa Ármin dr. indítványára a bizottság kimondotta, hogy a Pester Lloyd-alapból — mely ez időben 310,217 K 85 fillért tett ki — a városi pénztár külön megterhelése nélkül, a tanácsnak a színészet állandósítását s a szinkör mielőbbi felépítését javasolja, akként, hogy ez még a decemberi közgyűlésre készíttesse el a szinkör tervét s költségvetését. De kimondja, hogy a szinkörnek 1901. május 1-re készen kell lennie, mivel a szegedi társulat nyári állomás nélkül marad. Egyszermind a belügyminisztériumhoz a szegedi színészet állandó segélyezéseért felirat intézendő. A tanács erre a dec. 12-iki ülésen a következő határozatot hozta: »Közgyűlés elé terjesztetik oly véleménnyel, hivassék föl a tanács, hogy a színészet állandósítása érdekében foglalkozzék a nyári szinkör építésének kérdésével: készíttessen tervet és költségvetést s a terület meg-

jelölésével az 1900. évi május havi közgyűlésre terjesztsze be javaslatát. Megkeresendő továbbá a belügyminiszter ur, hogy a szegedi színészet segélyezésére évenként államsegélyt folyósítson.¹³ A december 15-diki közgyűlés, 543. sz. a. határozatával e javaslatot egész terjedelmében elfogadta s a tanács a dec. 30-diki üléstől kifolyólag a mérnöki hivatalt utasította is a tervek s költségvetés sürgős elkészítésére.

Az 1900. évi jan. 8-diki tanácsülés mindezekről értesítette a színügyi bizottságot, s felkérte, hogy a színészet állandósítására vonatkozó javaslatát mielőbb, még a májusi közgyűlés előtt tegye meg.

Az 1900. évi apr. 27-diki színügyi biz. ülésen Tóth Mihály főmérnök be is mutatta az Ottovay István építész-mérnök által készített terveket s költségvetést. E szerint az építés, a kijelölt Lechner-téren, 146,621 K 21 fill.-be került volna, a tér rendezése 50,148 K kiadást igényelne s így összesen 196,769 K 21 fillerre rug az összes kiadás. A Bizottság a tervet elfogadhatónak, a kijelölt helyet megfelelőnek találta, ámde miután a P. Lloyd-alap rendelkezésre álló évi kamatai csak 4075 K 90 fill.-t tesznek ki,¹⁴ így még évi 4000 K városi segély állítassék be a költségvetésbe s az évi 8075 K 90 fill. összeg elég fedezetet nyújt egy felveendő kölcsönre. Ezek mellett a belügyminiszter évi 20,000 K segély kiutalványozása iránt kerestessék meg. Ezek voltak a színügyi bizottság határozatai.

A május 5-diki tanácsülés sokallotta ezt az összeget, bizonytalannak látta a nyári szinkör sorsát s ezért azt javasolta a közgyűlésnek, hogy a szinkör építésének eszméjét két évre vegye le napirendről s addig ezt kellőképpen tanulmányozza a színügyi bizottság. A belügyminiszter pedig 20,000 K évi segély

¹³ Lásd a nyári szinkör iratait a városi levéltárban.

¹⁴ Az igazgató a 13,126 kor. 40 fillér kamatjövedelemből évi 6000 kor. segélyt kap, 3000 kor. előre nem látható kiadásokra fordíttatik, 2000 kor. pedig egy polgári szinműre pályadíjúl van kifizetve.

kiutalványozása iránt kerestessék meg. A május 10-diki közgyűlés ezt a javaslatot el is fogadta, azzal a megtoldással, hogy a színészet állandósítása kíséretessék meg a szini évad meghosszabbításával, természetesen a közsínházban. Ezt a határozatot a május 25-diki tanácsülés kiadta a színügyi bizottságnak s így a nyári színház kérdése egyelőre lekerült a napirendről.

Nem úgy az államsegély ügye. Erre nézve a tanács felírt Széll Kálmán belügyminiszterhez, ki júl. 11-én válaszolt. Értesíti a város közönségét, hogy kelleme-sen érintette a színészet állandósításának az évad 2—3 hónappal való megnyújtása által teendő kísérlete. Az állami segélyezést készséggel helyezi kilátásba, de az évi 56,000 K hitelre harminc vidéki színigazgató tart igényt s azt arányosan kell felosztania. Igéri azonban, hogy az őszi szaktanácskozást tart e célból, melyen a szegedi színészet segélyösszege is megállapítatik. Egyelőre 2000 K segélyt folyósított Krecsányi színigazgató részére. A júl. 19-diki tanácsülés örömdetes tudomásul vette a leiratot.

Az őszi évadot gróf Festetich Andor orsz. színészeti felügyelő okt. 19-diki levele nyitja meg, melyben küldi tervezetét az egész ország színészetének rendezése tárgyában. E szerint 4 állandó társulat — Kolozsvár, Pozsony, Arad, Kassa — 18 szini kerület, melyben Szeged, Hódmezővásárhely, esetleg Gyulával van tervbe véve, és 5 kisebb társulat részére adat-nék ki, összesen tehát 27 engedély. Kéri a tervezetre a tanács észrevételeit november 15-ig. A tanács, az okt. 27-iki ülésen ezt kiadta véleményezésre a színügyi bizottságnak, mely már a következő napon tárgyalta azt s terjedelmes véleményét másolatban a tanács dec. 10-én felküldte a grófnak.

1901. elején (febr. 22. ülés) Krecsányi Ignác fiumei nyári kirándulását a színügyi biz. Hódmezővásárhely nyári állomás beleegyezésétől feltételezve engedélyezi, noha szerződése úgy szól, hogy »éppen a szegedi színészet állandósítása iránti cél és törekvés előbbrevitele

érdekében, városunkban az állandó színházban fog játszani.

Ugyanekkor Kulinyi Zsigmond indítványára minden városhoz, melynek színügyi bizottsága van, köriratot intézett a bizottság, kérjék fel képviselőjüket az állami költségvetésbe a vidéki színesztet támogatására legalább 200,000 K.-nak fölvételére. Szeged képviselői (dr. Lázár György és Polczner Jenő) febr. 27-én ez akcióra fel is kértettek, a vidéki városokhoz pedig az alábbi körlevél bocsátattott ki:

Körirat

a magyar vidéki városok színügyi bizottságaihoz.

Fölöslegesnek véljük azt a mélyen tisztelt színügyi bizottságnak bővebben fejtegetni, hogy a magyar vidéki színházak a legfontosabb kulturpolitikai feladatok megoldására vannak hivatva, ugyanezért szabad legyen röviden csak annak kiemelésére szorítkoznunk, hogy a magyar kulturpolitika mai helyes irányzata mellett, amelynek legfőbb programpontját a vidéki kulturközpontok megteremtése képezi, lehetetlenség be nem látni, hogy nálunk, Magyarországon, ahol a tudománynak, irodalomnak és művészetnek csaknem összes eszközei a fővárosban vannak összehalmozva, a vidéki helyi társadalmak pedig ugyszólván csak az iskolákban rendelkeznek közművelődési intézményekkel, a színházat elsőrendű és személyzeténél fogva a leghatályosabb közművelődési intézménynek kell tekintenünk s ha igaz az, hogy Magyarország kulturájának mai fejlődési fokán még nem mondhat le arról a hatalmas erőről, amely a nemzeti színesztet és drámai irodalom közművelődési hatásában rejlik, ugy igaz az is, hogy nagyobb magyar vidéki városoknak a maguk színházát közművelődési hivatásának betöltésére alkalmassá kell tenniök, hogy a magyar színügy végre valahára komolyan rendezve legyen.

A magyar drámairodalom pang, a színész-nemzedék pedig degenerálódott s ezeken a bajokon csak olyan megoldás segít, amely állandósítja a magyar színpadnak és magyar színműirodalomnak azt az egymásra való természetes kölcsönhatását, amely elcsenevészedett színművészetünket újra fejlődésképesé teszi, drámairodalmunkat pedig képessé teszi arra a védelmi harcra, amelyet kifejtienie kell, hogy a művelt nemzetek nagy versenyében nemzeti egyéniségét teljesen el ne veszítse és nemzeti magyar kultúrákat megmentse a főváros útján beözönlő erkölcstelen jellegű veszedelmes és nemzetközi irányzat ellenében.

Ezt a fontos, sőt lehet mondani életbevágó kulturális feladatot a vidéki színházak vannak hivatva megoldani.

Hazánk városai a színészet szempontjából három csoportba sorozhatók; az elsőbe azok, hol a színészet már állandósítva van; a másodikba azok, hol a színi előadások a színi évadban ősztől kezdve virágvasárnapjáig tartatnak; a harmadikba azok, melyeknek közönsége szerény anyagi viszonyai miatt még téli időben sem képesek egy színtársulatnak existenciáját biztosítani.

Mint hogy a fentebb kifejtettek a magyar vidéki városok közönségei a színészet érdekében hozott áldozataik által nemzeti kulturmissziót teljesítenek, úgy véljük, hogy a mélyen tisztelt színügyi bizottság is magáévá teszi azon nézetünket, hogy a magyar államnak, a kormánynak kötelessége a vidéki városokat kivétel nélkül ebbeli törekvésükben anyagilag támogatni és pedig az első csoportba sorozott városokat azért, mivel a színészet állandósítása folytán kétségkívül igen súlyosan vannak megterhelve; a második csoportba tartozókat azért, hogy képesek legyenek színészetüket szintén állandósítani; végül a harmadik csoportba esőket azért, mivel a kiemelt fontos közművelődési társadalmi és erkölcsi érdekek kívánatossá teszik, sőt követelik, hogy azokban mint Lessing örök időkre

szóló igazsággal mondja: a felnőtteknek mulattatva tanító iskolája legyen.

A magyar állam, a magyar kormány tudtával bir fönti köteletségének, mit azzal dokumentál, hogy évenként 100,000 koronát irányoz elő költségvetésében a vidéki magyar színészeti támogatására.

Ámde nem nevetségesen csekély-e ezen összeg azon célra, melyet istápolni kíván, ha még tekintelbe vesszük, hogy ugyanebből fedeztetik az utóbbi időben szervezett országos színészeti felügyelőnek több ezer koronára rugó évi javadalmazása?

Ugyan mennyi jut a megmaradó összegből a harmincnál is nagyobb számmal segélyezésre igényt tartó színigazgató mindegyikének támogatására?

Valóban elérkezett az ideje annak, hogy a vidéki városok szinügyi bizottságai illetőleg ott, hol ily bizottság nem létezik, annak a városnak a színészeti pártolására hivatott testületei, ebben a kérdésben határozott állást foglaljanak és olyan erélyes mozgalmat, olyan hatalmas aktiót indítsanak, hogy azoknak kívánt sikere semmi körülmények között el ne maradjon.

Javaslatunk az, hogy a vidéki városok szinügyi bizottságai, illetőleg imént említett testületei kérjék föl városaik országgyűlési képviselőit a vidéki magyar színészeti ügyének lelkes támogatására, a törvényhatósági joggal felruházott 24 város 32 országgyűlési képviselői pártállásra való tekintet nélkül egyesüljenek a vidéki magyar színészeti segélyezésére eddigelé az állam költségvetésében 100,000 koronában felvett kiadási tételnek már folyó 1901. évben 200,000 korona összeg erejéig leendő felemelésének kieszközlésére, egyenként szólaljanak fel ennek érdekében a képviselőházban, mi ha az állami költségvetés tárgyalásának mai előrehaladott stádiumában már lehetséges nem lenne, úgy testületileg kérelmezzék annak valami utonmódon leendő beillesztését a bel- és pénzügyminiszter uraknál.

A belügyminiszterium vezetésével megbízott miniszterelnök ur kormányzatának ideje alatt nem egyszer adta tanujelét a vidéki magyar színészet helyzetének javítása iránti meleg érdeklődésének, minél fogva jogosult ama feltevésünk, hogy a magyarországi városok összes országgyűlési képviselői által egyetértőleg előterjesztendő kérelem teljesítése elől nem fog pénzügyi nehézségekre való hivatkozással kitérni.

Százezer korona több kiadás megszavazásáról van szó. Azt hisszük, hogy annak az egy milliárdos állami költségvetésbe leendő beillesztése az egyensúly megzavarása nélkül eszközölhető.

Bizalommal és szívünk teljes melegével ajánljuk jelen köriratunknak gyors tárgyalását és az ajánlatba hozott mozgalom megindítását; tisztelettel megjegyezzén, hogy városunk mindkét országgyűlési képviselőjét egyidejűleg szintén felkértük a fentiek szerinti eljárásra.

Kik is egyébiránt hazafias üdvözlétünk nyilvánítása mellett vagyunk

Szeged szab. kir. város törvényhatósága szinügyi bizottságának 1901. évi február hó 22-én tartott üléséből.

A szinügyi bizottság nevében

Dr. Tóth Pál,

városi főjegyző, mint elnök.

Egy évig teljes szünet állott be az állandósítási törekvésekben, mignem 1901. végével Balassa Ármin dr. beadványt intézett a szinügyi bizottsághoz: keressék meg a belügyminiszter kizárólag a szegedi színészet rendezésének tárgyában külön szaktanácskozást tartani. A szinügyi bizottság a dec. 24-diki, a tanács pedig az 1902. jan. 7-diki ülésen ezt elfogadta s ily értelemben feliratot intézett az orsz. színészeti felügyelőhöz. Egyben átírt Aradra, az ottani nyári szinkörre vonatkozó adatok megküldetéseért. Festetich Andor gróf Pálffy Ferenc polgármestert febr. 1-én értesí-

tette, hogy febr. 7-én lesz megtartva Budapesten, Bezéredj Viktor min. tanácsos elnöklete alatt a szegedi színészet érdekében a kívánt szaktanácskozás, melyre a tanács febr. 5-én kiküldötte László Gyula színügyi biz. elnököt, dr. Balassa Ármin színügyi biz. tagot, dr. Lázár György s Polczner Jenő országgyűlési képviselőket és dr. Janovics Jenő szinigazgatót.

A febr. 25-diki tanácsülésen László Gyula jelentést tett a szaktanácskozás lefolyásáról. Jelenti, hogy a kért 20,000 koronát a belügyminiszter nem adhatja meg, csak kisebb összegekben segíyezhet. — A tanács javasolja a közgyűlésnek felírni a belügyminiszterhez, a szegedi színészet részére 20,000 K segély elnyerése iránt s az orsz. költségvetésben a színészet orsz. segélyezésére 200,000 K összeg felvételére. Egyszersmind ez utóbbi felirat támogatására a színészettel bíró városok köriratban kéressenek föl. A márc. 17-diki közgyűlés a tanács e javaslatát egész terjedelmében elfogadta.

Közben, április 22-dikén megérkezett Arad város értesítése, melyben közli, hogy az ottani nyári szinkör teljesen bevált. Az építés 104,000 K-ba került s a szinkör 2000 ember befogadására alkalmas. Olcsó helyárak mellett is 1500—1800 K-t tesz ki a napi bevétel, ámde elegendő, ha hetenként 4—5 előadást tart a társulat. Ünnepe- és vasárnap meg van engedve a délutáni előadás is. Az igazgató évi 6000 K bért fizet a szinkörért. A nyári szinkör feltétlenül a téli színtársulatnak adandó át, mely így a vándorlás nyomorúságaitól meg van kímélve. A tanács a jun. 5-diki ülésen ez értesítést egyelőre irattárba tette.

Amíg a szegedi színészet állandósításáért, a nyári szinkör felépítéseért s az államsegély elnyeréseért de a magyar nemzeti színészet országos segélyezéseért is annyi küzdelem folyt, addig felmerült egy dramaturg alkalmaztatásának kérdése is. A terv az volt, hogy a Pester Lloyd-alap kamataiból egyelőre három évre szerződtessek egy a színészeti ügyekben teljesen jártas

szakértő, aki a városi hatóság színművészeti tanácsadója lessz. Sőt idevonatkozólag egy nyolc pontból álló tervezet is készült.¹⁵ A terv azonban nem talált visszhangra s csakhamar lekerült napirendről.

Széll Kálmán belügyminiszter márc. 20-dikán értesítette a város közönségét, hogy az 1902. évre se vehetett föl a vidéki színesztet segélyezésére többet 74,000 K.-nál — nem mint a felirat mondta, 56,000 koronát — de az 1903. évre ez összeget talán fölemelheti, azonban 200,000 K.-ra semmiesetre sem. A tanács ezt a jul. 3-diki ülésen tudomásul vette.

És itt figyelmünket ismét rá kell irányítani azon országos mozgalmakra is, melyet kiváló íróink a magyar nemzeti szellem erősítésére indítottak s melyek a periferiákon, bár csendesebb hullámgyűrűvel, mint a központon, — mégis visszahatással voltak. Ismeretes az a nagy irodalmi vita, melyet a hírlapokban s irodalmi társaságokban Veigelsberg Leo, a »Pester Lloyd« esztétikusa s Mikszáth Kálmán 1901—1902-ben folytattak, amaz az idegen irodalomnak a magyar irodalomra való termékenyítő hatását, emez a tiszta magyar szellemnek minden idegen máztól való megtisztításának szükségességét hangoztatva. Majd Herczeg Ferencz¹⁶ sietett Mikszáth támogatására, első sorban a színpadot jelölván meg annak az irodalmi fórumnak, ahonnan az idegen kultúra, az idegen szellem kiirtandó. Más hatalmasabb és boldogabb nemzetek — mondja Herczeg — talán megengedhetik maguknak azt a felfogást, hogy a szépirodalom, különösen a színi irodalom a társadalom kellemes és szórakoztató fényűzési afféle illatos, de terméketlen virága a nemzet fájának, — a magyar nemzet, mely csak összes szellemi és erkölcsi erejének megfeszítése mellett élhet meg a fennállását fenyegető örökös ostromállapot közepett, a magyar nemzet, mondom, a létért folytatott küzdelemben nem nélkülözheti a hatalmas kulturális fegy-

¹⁵ Lásd a nyári színház iratai közt a városi levéltárban.

¹⁶ Megnyitó beszéd a Petőfi-Társaság 1902. évi nagygyűlésén.

vert, melyet a szinpad képvisel. A szinpad szószerk is, iskola is, laboratorium is. A szószerken hirdetik a társadalmat közleről érdeklő eszméket, az iskolában adják meg erkölcsi nevelését a jövendő nemzetségnek, a laboratoriumban szűrik le az élet nagy igazságait.

A nagy szini irodalmi vita szegedi színészeti körökben is élénk benyomást tett; a magyar nemzeti irányzat, a színészet állandósítása, nemzetiebb repertoir létesítése, az idegen termékek leszorítása általános óhajjálön, sőt ennek hatása alatt hirdette ki a város 2000 koronás polgári szinmű-pályázatát is, mely azonban meddő maradt.

A szegedi színészetnek nyáron való biztosítása, bár más formában, csakhamar újra napirendre került. Balassa Ármin dr. szinügyi biz. tag 1902. őszen beadványt intézett a szinügyi bizottsághoz, a Hódmezővásárhellyel való szövetség megkötése tárgyában. A szomszéd város ugyanis a Népkerben felépítette a nyári szinkört, amely így — közelségénél fogva is, — igen alkalmasnak látszott a szegedi szintársulat nyári elhelyezésére. A szinügyi bizottság a nov. 7-diki ülésen, a tanács pedig 1903. jan. 2-án tárgyalta a javaslatot s elfogadván, nyomban áfirt Hódmezővásárhelyre, kérve a szövetséget s egyszersmind a tárgyalásokra kiküldöttek megnevezését. A tárgyalás febr. 21-én sikerrel végződött. A szegedi színészet nyári sorsa, egyelőre biztosítva volt.

A belügyminiszter pedig május 13-án a szeged—hódmezővásárhelyi szini szövetség igazgatójának, dr. Janovics Jenőnek segélyezésére 8000 koronát engedélyezett, de most meg az ex-lex miatt ez összeg nem volt folyósítható, úgy hogy Janovics kénytelen volt a hmvásárhelyi takarékpénztárt igénybe venni s a Szeged városi segélyt ez iránt biztosítékul lekötöni, amit a tanácssal jun. 24-dikén tudatott is.

Sem Szeged, sem Hódmezővásárhely nem tudta színészetének ügyét előbbre vinni. Hódmezővásárhely 1903. dec. 16-án kimondta, hogy Szegeddel nem köt

továbbra szini szövetséget, mivel a szegedi társulat oda nagyon nyáriasan — leapasztott személyzettel, rossz zenekarral stb. — vonul be. A tanács ezt a le-sujtó határozatot az 1904. febr. 6-diki ülésen sajnálattal volt kénytelen tudomásul venni s erre a jul. 12-diki közgyűlésen — miután előbb egy ad hoc bizottság több napon keresztül tárgyalta az új szinigazgatóval kötendő szerződés pontozatait, — Makó Lajos igazgatónak az eddigi három év helyett hat évre engedte át a színházat, azaz 1905. szept. 1-től 1911. június 30-ig.

A hmvásárhelyi szövetség eszméje az 1905. okt. 8-diki szinügyi bizottsági ülésen ismét napirendre került s két tag — dr. Balassa Ármin és dr. Gerle Imre — ki is küldetett ez iránt tanácskozást kezdeni, de sikertelenül. Október 20-án azután a bizottság elővette a szegedi szinkör terveit s költségvetését, de az építést most sem tartotta időszerűnek.

A jubileumi évben, 1906. márc. 9-dikén a mérnökség ismét beterjeszti az Ottovay István építész-mérnök által átdolgozott szinkör-terveket s költségvetést, melyben azt ajánlja, hogy a tűzesetekre való tekintettel, vasvázás betonból építtessék meg az épület nyilvános árlejtésen a Lechner-térre. A tanács márc. 9-dikén tárgyalta a tervezetet, kimondotta, hogy a szinkör felépítésének ügyével foglalkozni kíván, de előbb még Kassát is megkeresi az épített nyári szinkörre vonatkozó adatokért.

Főlemlítésre méltó, hogy a szomszéd Csongrád, amikor 1906. jul. 17-én szaktanácskozást tartott gróf Festetich Andor orsz. szinészeti felügyelő elnökle mellett, egy építendő nyári szinkör tárgyában, a szegedi szini kerülethez való csatlakozását jelentette ki,¹⁷ melyet megismételt, amikor a község képviselő testülete a szinkör felépítését 1200 nézőre 66,000 K költséggel elhatározta.¹⁸ Ugyancsak Csaba is, mely most

¹⁷ Szegedi Napló 1906. évf. jul. 29-diki szám.

¹⁸ Szegedi Híradó 1906. évf. aug. 10-diki szám.

alakíttatja át színházát, — a szegedi szini szövetség mellett nyilatkozott.¹⁹

Egyik ujságcikk²⁰ pedig a jubileumi év zárókövé-nél azt az indítványt vetette föl, hogy az ország Szegeden, mint erre legalkalmasabb helyen állítsa föl a második opera színházat.

¹⁹ Szegedi Napló 1906. évf. aug. 25-diki szám.

²⁰ Szeged és Vidéke 1906. évf. aug. 26-diki szám.

XIV.

SZEGED SZINMŰIRÓI és SZINMŰIRODALMA.

Szeged polgársága nemcsak mint színművészet-pártoló foglal előkelő helyet a magyar nemzeti színművészet történetében, de benszülött, vagy ideköltözött lakói tollukkal is erősen küzdöttek a nemzeti művelődés mezején.

Elsőknek piarista atyáinkat kell emlitenem, kik közül számosan maradandó becsű tevékenységet fejtek ki úgy az iskolai, mint világi drámairás terén. 1723-ban már színi előadást rendeznek a szegedi piaristák, bizonyára itt írott darabbal, mert a másutt írott darabokat nem igen szokták előadatni. A darab címe, tartalma, szerzője ismeretlen. Péchy Domokos Szegeden (1721—1734.) írta »Koháry István« és »Szápáry Péter« történeti drámáit. 1732-ben Tarnóczi Simon drámáját adja elő a tanuló ifjúság, 1735. aug. 1-én pedig felavatta Demény László az iskolai színházat. 1755-ben Plautus »Menaechmi«-je kerül itt színre, majd Tarnóczi Simon atya két ismeretlen darabja s Plautus »Aulularia«-ja. 1756-ban a Katalin napi előadást, később Plautus »Pseudolus«-át mutatják be. 1757—58-ban

írja itt Perczel Imre »Adakozó öregről és a fősvény ifjuról« c. magyar iránydarabját.

Dugonics András (szül. 1740. megh. 1818.) Szegeden 1762-ben kezdi el drámairói működését, egy magyar nyelvű vigjátékkal, melynek címe s tartalma ismeretlen. Innentől Dugonics csillaga a magyar népies, majd a színi irodalomnak. Vácon 1765-ben átdolgozza Plautus »Menaechmi«-jét s előadatja ott 1766. jun. 29-én. Ugyanitt írja meg »Opimius« c. latin szindarabját, németből átdolgozva, melyet később »Gyöngyösi« címmel magyarra átformál, végül 1789-ben »Tárházi« címmel 4 felvonásról 5-re alakít. »Etelka«-ja 1788-ban jelenik meg, melyet Soós Márton csakhamar átdolgozik szindarabbá; »Az arany perecek« (később »Matskássy Julianna« címen) c. regényét pedig Endrődy János paptársa vitte színpadra.

Egyenest a világi színpad számára írta 1794-ben »Toldi Miklós« és »Etelka Karjelben« c. darabjait. »Toldi Miklós«, mint többi színműve is, nem önálló munka s előadásra Rehákne — Moór Anna simitotta át. C. Christmann »der Statthalter von Corfu« c. drámájából készült,¹ akként, hogy a tárgyat, személyeket átmagyarosítván, az I. felvonást megrövidíti, a II. felvonás 2. jelenetét kibővíti, valamint a 13. jelenettel megtoldja, a darab végét pedig megváltoztatja. A nagy hősnek alakja teljesen elvész a darabban s érzelmős lovaggá változik.

Egy évvel később jelenik meg »Bátori Mária« és »Kun László«.

»Bátori Mária« Julius graf von Soden »Ignez de Castro« portugál történetű német művének magyarra formálása. »E magyarosítás — mondja Heinrich G. is² — csakugyan nagyon sikerült. Semmiből sem sejtetheti, hogy itt eredetileg egészen más viszonyokról és egészen más alakokról volt szó.« Dugonics az át-

¹ Bayer J.: id. munk. I. k. 281. old. még nem ismeri a darab eredetét.

² Bátori Mária. Bpest, 1887. 21. oldal.

dolgozásnál a IV. felvonás 10. jelenetét s a befejezést változtatta meg, az V. felvonás 7. jelenetébe pedig egy szép dall írt, mely néhol költői lendületű.

»Kun László«, (néha »Berényi Jolánta« címen) Dugonics utolsó darabja, szintén átdolgozás F. Justin Bertuch »Elfride« c. angol tárgyú német színdarabjából, »melyet azonban a magyar szerző annyira át-
idomított és magyar viszonyokra átváltoztatott, hogy bizony az egész műnek semmi idegen ízet.³ Dugonics a szerkezetben annyit változtatott, hogy az I. felvonásból kettőt csinált, s az I. felvonás 2. és 3. jelenetét beszúrta, a II. felv. 2. jelenetét szintén, a IV. felv. 7. jelenetét és végét szintén önállóan töltötte hozzá.

»A jó tanácsos« c. darabjáról tesznek említést, melyet Pesten 1807-ben adtak volna, azonban ennek nyomát sehol sem találtam.

A kegyesrendiek 1767-iki Sz. József napi színjátzásának se ismerjük a darabját, ugyancsak nem ismerjük az ez év szept. 4-iki Karaba-féle drámai előadás, 1768-iki Lengyel-féle előadás, 1769-iki Hájos-féle latin s magyar előadás darabját sem.

Benyák Bernát (1745—1833.) piarista Szegeden több magyar és latin drámát írt; ezek közül »Joász, Judeának királya« tragédiája és »Mostellária« (Plautus átdolgozása) ránk maradtak. Amabban már nők is szerepelnek, egyike a jobb tragédiáknak. A »Mostellária« némely helyen egész népszínműi lendülettel bír.

Az elsőnek meséje: Okozias király meghal s Athalia asszony uralomvágyból megöleti Okozias özvegyének, Szebiának fiait s leányait. Csak Joasz marad életben, kit Jojada főpap mentett meg. A trón fiatal örököse elérvén hat éves korát, Jojada tudatja a katonasággal kilétét, fellázítja őket Athalia ellen, kit elűznek s Joaszt trónra ültetik. Athalia menekül, üldöztetik s a templomban utóléri Jojada. Elfogják s megölik.

³ Henrich G.: Kun László. Bpest, 1885. 20. oldal.

A tárgya is igen alkalmas tragédiára; példaadásnak is célszerű: a bűnös bűnhődik, az ártatlan diadalt arat. A cselekmény az akkori darabokhoz viszonyítva drámai gyorsaságu, a jelenetek változatósak, megrendítők s a közönség végül teljes kielégítést nyer a hős diadalával. A darabot bizonyára nagy hatással adták elő.

A tragédiához Benyák előszót irt, melyben a közönségnek már-már megromlott ízlését iparkodik a komoly műfajhoz visszatéríteni: »Ki ne csodálná, vagyis inkább ne nevetné a különös városok népeinek szokásait? Ezek tudniillik csak a merő tréfákat lesik, áhitják a komédiákban, melyek ha szüntelenül elő nem kerülnek, csak csekély ítélettel vagynak az egész játék felől; mivel akár szomorú, akár nagytekintetű, érdemes dolgot ábrázoljon is, nem tudják, hogy a komédiák olyan palástokba szoktak öltözni, amelyeket igen helyesen magukra vehetnek a hallgatók vagy olvasók is; az az: a komédiák akárminémű szín alatt adassanak is elő, az ember életének képei és olyan tükrök, melyekben saját természetünket és erkölceinket szemlélhetjük. Szerethetjük is, ha emberségesek, gyűlölhethetjük pediglen, és jobbra hozhatjuk, ha felleltek. Tehát nagyon botlanak azok, kik csak a község gyakor elmosolyodásában állani vélik a komédiák böcsét!«⁴

Szerző előszavából az látszik, hogy tragédiáját maga is igen sokra becsülte s azt az iskolai színjátékok keretéből kiemelkedőnek tartván, a közönségre is hatni kívánt vele. Gonddal adja meg az utasításokat is a játékhoz: hol fekszik Dávid király palotája, hol a templom, hol Jojada háza, hol ölték meg az özvegy királyné gyermekeit stb.

Másik darabja, amit Szegeden előadatott, Plautus »Mostelláriá«-jának átdolgozása, teljes átmagyarosítása. A szereplők számát redukálta, nevöket megma-

⁴ Dr. Takáts Sándor: Benyák Bernát, stb. 112. oldal.

gyarositotta (Mihály, Gáspár, Jakab, Antal), belevette az Efraim zsidót, egy kőjátékot illeszt be »az asszonyi felekezeti kedvéért« s olyan magyaros izt ad az egésznek, hogy szinte ritkaság számba megy s Szigligeti népszinműire emlékeztet.

Íme a közbeszurt rész⁵ (Efraim zsidó kéri pénzt Géczitől meg Korecz Pétertől, akik a hitelezőt humoros jelenet után megverik):

Géczi: Hip, hop.

Efraim: Fizess, fizess; nem hip, hop.

Géczi: Ez egy eszeveszett zsidó, amint látjátok, azért ne csodáljátok, hogy ily hirtelen pénzt emleget!

Efraim: Fizess, fizess, ne locsogj annyit.

Géczi: Nem mondtam, hogy Szőreg felé vette az esze az utját! Hej zsidó uram, miféle elveszett ló felől panaszkodik kigyelmed?

Efraim: Látom, megittad az eszedet! Fizess.

Korec Péter: Soha nem miszliom, hogy a zsidóban olyan nagy hámis rávászsága jett, a micseda most megtápasztálnyi léhelem.

Géczi: Pajtás, hogyan beszélsz, úgy látszik, szapanyos bort ittlál.

Korec Péter: Dáj pokoj proszimtya, hálljátok csak e csápláros ember a mináp nála mentem palenku innyi, szurkos vizet megadta nekem melegen, mondván, hogy reggeli kávé.

Efraim: Mit mondja ke, he? Kend a Korec Péter.

Korec Péter: In vagyok, nus?

Efraim: Ugy-e, jó volt az én fekete pálinkám? Az árával még most is tartozol, fizess!

Géczi: Hallod-e, engemet is, téged is fizetéssel fenyeget, nosza, ne engedjük magunkat nyelve alá, hanem fizessünk, szabjunk neki jó szűk nadrágot.

Korec Péter: Bizony derék fizetőt vagy, magam is kisz vagyok így fizetni.

⁵ Dr. Takáts Sándor: Benyák Bernát, stb. 113—114. oldal.

Efraim: Mi felől tanácskoztok?

Géci: Minémü pénzzel fizessük le adósságunkat?

Efraim: Akár apró, akár öreg pénz legyen, elveszem örömet.

Géci: Tőlünk pedig mind a kétféle kitelik.

Efraim: No csak fizessetek, ne pöröljete.

Géci: Dugd be a szádat, mert majd rád hanyom ezt a botot!

Efraim: Um, um, bizony derek emberek vagytok.

Korec Péter: Vigyunk át Dorozsmára, majd megtanítanak ott öt adósság kirisre, ha jó ötven botot vágják rá.

Géci: Ej, mit fáradnánk annyira, nosza, terítsük le a bőrét, rakjuk reá csontjait, csapjuk meg derekasan.

Efraim: Váj, váj!

Asszony: (bejön, elűzi a két támadót s a zsidóhoz fordul) Hát te mit pityeregsz itt? Um! be szép a szád, mint a méceses cserép.

Efraim: Ne bánts, édes asszonyom, ezek, akik mostan elszaladának, ötvenet akartak rajtam csapni.

Asszony: Talán loptál, vagy káromkodtál, vagy legalább megcsaltad őket?

Efraim: Dorozsmai asszony vagy-e te?

Asszony: Takarodj te is innen (ráüt egyet s a zsidó elfut.)

Benyák nagy hatást ért el Szegeden iskolai drámáival. Szegedről egy év múlva Nyitrára helyezték s ott Pállya István híres színműíró s játékmesterrel barátkozik össze. 1800-ban ismét Szegeden találjuk, mint a filozófia tanárát. Névnepján tanítványai Szabó Ferenc tanár szindarabját játszák tiszteletére,⁶ melyben így köszöntik az ősz mestert:

⁶ Takáts Sándor dr.: Benyák Bernát, stb. 223. oldal.

»... Lankadt testednek miért nyugalomát nem adsz?
 Hát nem elég, amit cselekedtél ifju korodban?
 Hát még az sem elég, nevedet hogy oly nagyra emelted,
 Hogy e vidéknek már halmait is fölül hatná.
 Ez sem elég; minket itt táplálsz érett gyümölcsessel,
 Másutt pedig virágját hinti gyümölcsfad! ...»

Ő édesgeti Szegedre Grün Orbán nyomdászt, ő írja hirdetéseit, ő adja neki az első munkát.

A szegedi városházi színház megnyitására alkalmi verset ír:

»Éljen hazánk ...
 Dalja örömtünknek, oltára szívünknek,
 Mellyre jó példánl, tesszük áldozatul
 Színét mindentünknek ...»

1803. őszén megy el Szegedről, de még látja Wesselényi színészeinek megérkezését s játékát.

Jó barátságban van Simaival, Dugonicscal, Percellel, a magyar drámaírók kezdőivel.

Ettől kezdve megszűnik, vagy a világi játszással egészen egybeolvad, — a szegedi piaristák színi mozgalma.

Vedres István (szül. 1765. megh. 1830.) földmérő a Wesselényi-féle társulat itt időzésekor 1803-ban írt egy hazafias történeli drámát: »A hazaszeretete; avagy nemes Szeged városának a törököktől való elvétele. Azon város történeteiből kivett négy részből álló vítézi játék. Írta V. J. úgy ott Szegeden nyomtattatott Grün Orbán által 1809». A darab Dugonics történeli drámáinak utánzata. Meséje a következő: Tóth Mihály főbíró Debrecenből a segítő sereggel titokban megérkezik, tanácskozik Vedródi bíróval, Bárkányi és Zákány tanácsbeliekkal. Tóthnak jegyesébe, a bírónak Róza leányába azonban belészeret Hederbég, a szegedi vár parancsnoka, ki Szemir nevű szolgájával

7 Előadatott Szegeden 1803. október 3-án. Bpsten okt. 28-án.

dus ajándékokat küld a leánynak (I. felv.). A bég megtudja, hogy a lakosság fegyverkezik, miért is maga elé idézi a két tanácsbélit s tudatja, hogy (Vedrődi birónak Belgrádban tuszullévő fiával baj lesz, ha a polgárság harcra készül (II. felv.) Tóth titokban a bíró házába lopózik menyasszonyához, ki Hederbéggel ozsonnázik. Piroška, a bíró másik leánya szavát veszi Tóthnak, hogy a béget nem bántja. A bég mire se megy Rozával, elhatározza, hogy Szemirrel őt is, Piroškát is elraboltatja, mire Achmedet egy portyázó török csapat vezérét szeretné megnyerni. (III. felv.) Achmed el is jön Szegedre, de miután ő nem más, mint a birónak álruhába öltözött fia, éjjel beront apja házába s az egész családot megmenti, miközben a törököket a magyarok levágják. (IV. felv.)

A darab eleven, mozgókonny jelenetekkel van teli, s itt-ott ügyes párbeszédnek vannak beleszöve. Az I. felv.-ban Róza s Szemir beszélgetése, a III. felv.-ban Tóth Mihály s Piroška találkozása, a IV. felv.-ban pedig a 9. jelenés (harc a Tisza partján), a 10. jelenés (utcai harc), 11. jelenés (hajduk-rohama), 14. jelenés (a bíró családjának megmentése) igen elevenek s bizonyára hatással voltak a közönségre.

Vedres így végzi a darabot (Tóth monologja): »Nemzetünkhez való el olthatlan szeretetetek, a leg később maradványoknál is élni fog örökké; például lesz előltők, kik is a ti halhatatlan tselekedeteiteket himezvén, dicsőíteni fogják mostani iparkodástokat és áldani meg hidegült Hamvaitokat«.

Vedresnek egy állítólagos másik darabjáról (»Hogyan olvadnak el a férjek«) nem tud a följegyzés.

Babarczy Imre csongrádmegyei alispán 1804-ben egy szegedi német társulat részére német darabot ír »Die seltene Männerkur« cimen, 1833-ban pedig (előadva Szegeden okt. 20-án) »Virginia, a borzasztó birói ítélet verés áldozata« c. rémdrámát írta. (Némelyek Vadász Emmánuelt tartják e darab szerzőjének). Állítólag több fordítást is végzett. Emlitik »II.

Szolimán szerelme» című szindarabját is.⁸ 1833-ban írta Szegeden Miskolczy István városi aljegyző »A tatárok Csongrádnál« című vítézi szomerujjátékát, 3 szakaszban (először adva Szegeden 1833. júl. 11-dikén). Meséje a következő: A mohi ütközet után Okadár tatár vezér Chámontál vezérrel együtt Csongrád vára előtt terem, melyet Etelfy Elek várispán véd. Emelka huga Chupor Ábrisha, Tápé földes urába szerelmes. De a leányba szerelmes volt Csengely is, Csobán fia, kit a vad Majsa erről lebeszélni iparkodott. Szer ura és Botka várnagy segélyével Etelfy kiront s megveri a tatárokat. Csuport, miközben Csongrád segélyére siet, Majsa le akarja vágni, de Majsa halált lel. Csengely alutón iparkodik Csongrád várába, miközben a tatárok új ostromhoz fognak: Etelfy és Csupor elhullanak, mire Emelka s Jelenka (Etelfy neje) a Tiszába ugranak. Botkát egy tatár agyonvágja, Csengely vízbe ful, midőn Emelka után ugrik s a tatárok az üres vár birtokába jutnak.

A borzalmas és vértől párolgó darabnak egykoru bírálatát is ismerjük. Ez így szól: »A darab úgy vivott ki, mint csak kívánni szabad, egy új, még soha sem adatott játékban. Dicséretökre legyen tehát mondván színészeinknek, hogy annyit tettek, mennyit tenni tehetségökben állá. Szívemelő vala egy remetének (kit Szőke szép alázattal tükröze) a Magyarok Istenéhez bocsátott buzgó imádsága, melyben segítségért könyörgött és a csongrádiakat a kétes harcra buzdítá. Az egész igen magos és szép magyarsággal (mellyen azon időben aligha beszéltek) vagyon szerkesztve és talán éppen innen, úgy hosszas terjedtségéből kell magyarázni, miért a legszomorubb jelenetek p. o. Maisa, Jelenka, Emelka, Csengely stb. halála a számos közönségnek egy részétől nevetéssel fogadtatott, melly is unalmát holmi németül, rácul kevert beszédekkel

⁸ Vahot Imre: Magyar Thália. Bpest, 1853. 94. oldal.

⁹ Honművész 1833. évf. júl. 21-diki sz.

oszlata, másoknak nem kevés boszuságára. — Végül néma képzetben tükröztetik a közveszélyben elholtaknak égi fényben történt ismételi találkozásuk és emléke a győztes Tatárok által elkövetett kegyetlenségeknek s öldökléseknek.

Egy szegedi tárgyú darab maradt fenn 1837-ből (előadva ápr. 10-dikén) »Az ál Iván cár elfogatása Szeged városában«, ismeretlen szerzőtől, május 16-án pedig Mihályfy József ügyvéd »A terv« című »életrajz 1 szakaszban« c. darabját adták, melyben erősen megrovója a tanácsot, amiért nem állítat fel kisdédóvóintézeteket. Személyei: Ákos, Boros, Csernyész, Darvas, Foltó, Hamvas, Sáros. Csupa férfiak. »Történethely az ügyvédség szobája Szegeden« — mondja a szinlap. A darab célját érte: kilenc év múlva felállították az óvóintézetet.

Innentől azután jó ideig nincs helyi szinműirónk. Legközelebb Kemény Nándor 1860-ban írta »Ál völgy« c. 1 felv. vígjátékát (szinre került Szegeden 1860. dec. 29-dikén) s ugyanez időben egy álnevű (Rabakózy János) író »A hontalanok« c. három felv. szinművet (szinre került Szegeden 1861. aug. 14-dikén). Ugyancsak 1861-ben írta Benedek József »A szegedi kupec« c. népszinművet (előadva Szegeden 1861. febr. 17.) Szathmáry Károly pedig 1862-ben »A szegedi menyecske« c. népszinművet. (Előadva Szegeden 1862. V/10.) Kempelen Győző szerkesztőnek »A két drótos-tót« c. szinműve 1864-ben Nagyváradon került szinre.

Az irodalom újabb fellendülése korában szinműiróink száma is szaporodik, kik a szegedi s vidéki repertoírt gazdagítják. Gelléri Mór (szül. 1854-ben) nemcsak mint kiváló szini kritikus (1872—78. Szegedi Híradó, Alföldi Iparlap, Szegedi Néplap), de mint szinműíró is kiváló munkása volt a szegedi szini irodalomnak. A 70-es években Mosonyi Károly igazgató megbízásából lefordította Dumas »Georgette hercegnő« c. szinművét, melyet Szegeden s a vidéken köztetés mellett többször adtak elő. Ugyanez időben

írta »A gyűrű« c. 1 felv. bohózatát, egy szegedi jutalomjátékra. 1879-ben írta »Mágnás és iparos« c. iránydarabját (szinre került a bpesti iparos kör színpadán) »Az iparosok ünnepe« c. dramizált cikkelyét pedig 1902-ben a n.-kikindai iparos gyűlésen mutatták be. A szegedi sajtóban a tárgyilagos, magas nivón álló színi kritikát Gelléri honosította meg.

A 80-as években igen termékeny és kedvelt szegedi színműíró volt Palotás Fausztin (jelenleg a soproni honvéd főreáliskola tanára és h. parancsnoka, százados) ki 1882–84-ig a Szegedi Híradó drámai színi kritikusa is volt. Első nagyobb sikerét a »Táltos« c. népszínművel aratta, mely az 1878. évi kolozsvári 1000 frankos népszínmű-pályázaton dicséretet nyert s Aradi Gerő szegedi igazgató még ez év decemberében fényes sikerrel hozta színre. Azóta az ország összes színpadát bejárta (1882-ben a budai színikörben is előadták). Zenéjét Tisza Aladár (Langer Viktor) szegedi zeneiskolai igazgató írta. Dalai ma is közkedveltségűek. Palotás ezenfelül még három színdarabot írt: »A falu legszebb legénye«, »A csósz'unokája« és »Tüzes nyelvek« címen; mindhármát Somogyi Károly igazgató hozta színre.

Szabados János »Prolog«-ot írt (»Szeged ünnepén« címmel) a színház 1883. évi megnyitására s hátramaradt egy drámai töredéke is.¹⁰

Somló Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója 1883-ban a Nagy Vince-féle társulattal került Szegedre s itt 1884-ben írta »Első szerelem« c. verses vígjátékát, melyet a Tud. Akadémia a Teleky pályadíjjal koszorúzott, színre került 1885-ben a bpesti Nemzeti Színházban. Ugyancsak Szegeden 1884-ben írta »Ovidius« c. verses vígjátékát, mely 1885-ben nyerte el a Teleky-díjat. A darab eddig nem került színre. Szegeden írta »A szerzetes« c. 1 felv. verses drámát, mely szerzővel a címszerepben Szegeden került először színre.

¹⁰ Szabados János irodalmi hagyatéka. Szeged, 1897. 123. old.

Szegeden adták 1884-ben »Sirius« c. verses tragédiáját, mely Csiky Gergellyel szemben a Teleky-pályázaton két szavazatot kapott. Irt még itt számos aesthetikai s színművészeti tanulmányt. Szegeden vezette oltárhoz 1884. márc. 15-én Vadnay Vilma kedvelt primadonnánkat.

Csényi (Terescsényi) Gyula, ez a lelkes műkedvelő s volt színész a következő darabokat írta: »300 év Szeged történetéből«, történeti színmű 12 képben (előadva Szegeden 9-szer egymás után 1903-ban), »Gulyás« népszínmű 3 felv. (előadva a bpesti krisztinavárosi színpályán 1872—73-ban), »A csárdás leánya« népszínmű 3 felvonásban (előadva 1872-ben Keszthelyen Kocsisovszky társulata által), »Melánia« dráma 1 felv. a Dugonics-társaság pályázatán megdicsértetett, »A végzet« dráma 1 felv., »A puszta virága« népszínmű 3 felv., »Rákóczi Rodostóban«, történelmi dráma 5 felv. Szmollény Nándor Prologot írt a Jókainé szobra javára tartott előadásra. (1884. szept. 7.)

Ugyanez időben Ivánkovits János hittanár Grillparcer »Medeá«-ját újra átdolgozta, de nem került színre.

Kreybig Emma, jelenleg szegedi írónőnek: »Drei Christabende« (1880.), »Des Weinlesefest« (1880.), »Eines Fehlritts Folgen« (1881.), »Des Unglücks Segen«, »Der kleine Lügner« (1881.), »Des Fleisses Lohn«, »Eine That — Zwei Wirkungen« (1881.), »Vice Versa, oder Gleiches mit Gleichem« (1881.), »Theaterbibliothek für die Jugend« (1881.) c. művei vannak följegyezve. Jelenleg egy magyar hazai tört. színművön dolgozik, melynek tárgya az 1848—49-diki szabadságharcból van véve.

Molnár Györgynek, a 60-as évek kiváló drámai színészének több színészeti munkája jelent meg Szegeden. Itt írja meg s adja ki »Molière Tartuffe vigjátéka és előadásáról«, »Shakespeare Otthelo tragédiája és előadásáról«, »Shakespeare Lear király tragédiája és előadásáról«

című tanulmányait, majd »A zsöllér leány« című 3 felv. népszínművét, melynek dalait Pósa Lajos és Dankó Pista írták (1886.)

Thury Zoltán (1870—1906.) 1892-ben írta Szegeden »Susanne« c. drámai költeményét, melyet Szegeden s az összes vidéki színpadokon nagy sikerrel adtak elő s Stojanovics Jenő »Ninon« c. a. operát készített belőle. Ezenkívül szindarabjai: »Katonák«, »Asszonyok«, »Ilona«, »Tengerszem tündére« és »Katinka«. Ez utóbbi három Budapesten most kerül előadásra.

Szávay Gyula jeles földink az »Eleven Ujság« c. színi költeményét írta, melyet a V. H. O. Sz. javára Szegeden és sok helyütt előadtak, továbbá »A munka« c. szocialisztikus darabját, mely Szegeden is színre került. Most fejezte be »Szép Ilonka« c. daljátékát, mely a budapesti Király-színházban kerül előadásra.

Liptai Károlynak a »11. §«, »Asszonyhűség«, »Előadás után« c. darabjait ismerjük, Cserey Zsigmond dr. (Szinéri György) »Báró Ephialtes« színmű 4 felvonásban (előadva Szegeden 1894-ben), »Sisiphus« színmű 3 felvonásban (1899.) és »Sancha« darabjait írta Szegeden; Stoll Károly »A babagyáros« c. egyfelvonásos operette szövegét s zenéjét szerzette (színre került először a szegedi színpadon), Strasser Rózsi »A kovács család« c. színműve került itt előadásra, Krémer Jenő, társulatunk jeles komikusa Szegeden írta »Finum Rózsi« (bohózat), »Jancsi és Juliska«, nemkülönben »Tót Romeo és Julia« (parodiák) darabjait. Ezenfelül darabjai: »A diploma« (énekes bohózat), »Falusi nász« (népszínmű), »Leányvásár« (operette.) Valamennyi színre került.

Makó Lajos mintegy 30 darab francia vigjátékot fordított le, melyek közül több a szegedi színházban került először előadásra. Liptai Imrének, a »Szegedi Híradó« jeles színi kritikusának s színházi titkárnak »Draga királyné« (A belgrádi Cleopatra) c. tört. drámája 1904. jun. havában ötször egymás után, zsúfolt házak előtt került színre Szegeden, Ujvári Péternek a

»Lidérc« c. 3 felv. színműve »Marjaiak« címen került Szegeden előadásra, Scossa Dezsőnek »A kanári« 1 felv. vígjátéka, Balassa Józsefnek, a Szeged és Vidéke ügyes tollu színi kritikusának 1905. március 3-án »Kurucvilág« című egyfelvonásos színjátéka, Bite Pálnak »Március 11.« c. alkalmi darabja (1906. márc. 12-én.)

Balassa Ármin dr. a népszínműírás terén is aratott babérokat. »Szegény Laci« c. népszínműve 1882-ben, »Zugi Bögyös« c. 3 felv. népszínműve, »A cégér« 3 felv. népszínműve 1898-ban, »Parasztzivek« c. 1 felv. népszínműve (ez utóbbi zenéjét ifj. Bokor József írta) 1899-ben került színre Szegeden. De már előbb színre került Hódmezővásárhelyen, ahol 1898. július 31-én az új nyári színikört nyitották meg vele. A »Parasztzivek«-et Szalóki Elek háromfelvonásos parasztdrámává dolgozta át s 1905. május 13-án mutatta be a budapesti Nemzeti Színház s utána a legtöbb vidéki színpad. Szegeden 1906. szeptember hó 21-én a színházi idényt nyitották meg »Parasztzivek«-kel. Ezenfelül színműbírálatot írt a Dugonics-Társaság 1896—97. és 1898—99. évi könyveiben s nagyszabású kritikai tanulmányt a 2000 koronás polgári színműpályázat eredményéről. A színészet állandósítása érdekében Szeged törvényhatósága előtt 1896-ban mondott beszéde külön lenyomatban is megjelent.

A színügyi bizottság (1892. márc. 18.) Kovács János indítványára elhatározta, hogy az árvíz emlékére 100 arany díjjal szindarabot írat s azt az emléknapi előestéjén minden évben előadatja. A cél az volt, hogy »a késő nemzedék előtt lelkesítő emlékül mindig meg legyen az ősi Szeged népének azon főlemelő, csüggedni nem tudó lelkes tevékenysége, bátor kitartása és az ősi tűzhelyhez való nemes ragaszkodása, melyek a legnagyobb veszedelmek és csapások közepette is a város lakosságának mindenha erényét képezték«. — Azonban: úgy ez, mint a 2000 koronás polgári színműpályázat meddő maradt.

Félig-meddig a magunkénak mondhatjuk Hugó

Károlyt, a »Báró és bankár« zseniális szerzőjét, ki Szegeden tanult meg magyarul¹¹ (a darab Szegeden 1851. jun. 25-dikén adatott először) Pósa Lajost, Nagy Vince szintársulatának titkárját, (1881–89.) ki színháznyitási prologot írt 1885-ben s kinek dalaiból Dankó Pista igen sokat megzenésített, Bakonyi Károlyt (Kun László c. 4 felv. szomorujátéka Budapesten 1906-ban adatott a Nemzeti Színházban), Herczeg Ferencet, ki a piaristák szegedi gymnasiumban kedvelte meg nyelvünket s irodalmunkat, Lipcsey Ádámot (ki számos prologot írt), Gárdonyi Gézá, akinek írói tehetsége itt izmosodott meg, Kemechey Jenőt (»A föld«, »Emigránsok« szerzőjét) Kampné-Borostyáni Irmát, a szegedi főreáliskola néhai tanárának leányát, aki szintén több szindarabot írt, Sas Edét (a »Légyott előtt« szerzőjét), Irányi Dezsőt, Bánfalvi Lajost, (Szegeden írta 1879. elején »Mikor a szakácsné beteg« c. 1 felv. vigjátékát s itt is adták elő.¹² Ujlaki Antalt (»Nazarénusok« c. darabja 1899-ben Debrecenben került színre.) Szalai Károlyt (1906-ban itt írta »Erdős Julcsa« c. népszínművét), Herodek—Kerner társszerzőket, kiknek »A magyar dal« (szövege Herodek Sándortól, zenéje Kerner-től) c. melodramája az egész országot bejárta, Farkas Antalt (»A borbély kelepceje« c. népszínműve 1881. nov. 28-dikán került színre. Zenéje Szegedi Endrétől).

De miénk végül dr. Huszka Jenő, kinek »Bob herceg«, »Arany virág« és »Gül Baba« operettjei a fővárosból kiindulva, diadalmasan bejárták az ország minden színpadát, tartós és mély sikereket aratva mindenütt.

Dakó Pista ez a zseniális, tehetséggel Isten-áldott cigánygyerek, a magyar nemzet legkedveltebb nótafája nemcsak dalaival aratott dicsőséget s szorította ki a színpadról a münépdalokat, de a színműírás terén is mutat föl sikereket: »Pataki leányok«, »A halász szeretője« s »Cigányélet« c. népszínműveit nemcsak a

¹¹ Ádám György: Hugó Károly életrajza.

¹² Szegedi Híradó 1879. évf. febr. 12-diki szám.

vidéki, de a fővárosi színházak is előadták. Daltársulataival több ízben járta be nemcsak Magyarországot, de Oroszországot is. Nótáival több sikert aratott, mint korának összes népdalszerzői.

Törös Tivadar Szegeden írta »Az örmény« c. darabját, melyet Nagyváradon 1891—92-ben adtak elő. Szegedi tárgyú darabot is többször írtak és játszottak a vidéki színpadok. 1872-ben Nagyváradon Palotai (Zarkavölgyi) Andornak »A szegedi bünkrónika« c. darabját s 1879-ben »A szegedi árvíz« c. színművet játszottak ismeretlen szerzőtől.¹³ Ugyancsak Palotainak az 1878. dec. 23-dikán »Magyar fiúk Boszniában« c. szegedi vonatkozású darabja került előadásra a szegedi színházban.

Szeged város közönsége 1901. május 1-sei határidővel egy polgári színműre 2000 koronás pályadíjat tűzött ki, de a beérkezett 91 pályamű közül 3 darab emelkedett ki (»Selyem-leány«, »Akadály« és »Dicsvágó«), s egyik se nyert babért. Hatvan darab gyarló munka volt, 17 némi figyelmet érdemelt s csak 14 látszott komolyabb munkának, melyből a főt említett három mű volt a legjobb.¹⁴

Külön meg kell emlékezni Kovács Jánosról, a Dugonics-Társaság alelnökéről s színiügyi bizottsági tagról, aki úgy a sajtóban, mint a bizottságban a színiéletnek, mint művészetnek leghivatottabb szószólója s ott sokszor teljesített cenzori tisztet is. A színművészet fejlesztése körül maradandó érdemei vannak.

Egy színházi szakmunka is jelent meg 1890-ben Szegeden (Rudolfi József: Ob es möglich während eines Bühnenbrandes jene Gefahr, unter allen Umständen sowohl für das Publicum als auch für das Theater zu beseitigen), mely a színházzal tűzrendészeti szempontból foglalkozik.

¹³ Náményi L.: id. munk. 110. és 114. old.

¹⁴ Dr. Balassa Ármin: Birálati jelentés Szeged szab. kir. város közönsége által kitűzött 2000 koronás színműpályázat eredményéről. Szeged, 1902.

SZEGEDI SZINMŰVÉSZEK és MŰKEDVELŐK.

Szeged szülöttei a színművészeti pályán is arattak babérokat. Azon szegedieknek, kik a színművészeti pályára léptek, különösen a régebbi időkben, — alig lehet pontos névsorát összeállítani, mert e tekintetben nagyjából csak az emlékezetre vagyunk utalva, ez pedig sohasem megbízható forrás.

A régebbi időkben, színi iskolák hiányában, a vándor társulatok ott töltötték be az üres szerepköröket, ahol éppen kaptak megfelelő erőt. Becsvágyó és dicsőségszomjas diákok, tehetséges iparos legények, színésznők fésülői, vagy öltöztetői heteken át kerülgettek előbb a nézőtér, majd a színpadot, mignem valamelyik színész szeme megakadt rajtuk, fölfedezte bennök a hívatottságot, néhány heti próba után felavatták őket a társulat tagjainak.

Bizonyára a régebbi társulatok is vettek fel kebelükbe ily módon tagot Szegedről, de erre nézve nincsenek adataink. Az elsők, akikről a história megemlékezik, Hódy János és Temesváry Antal énekesek, akik a 40-es évek elején a »szegedi dalszintársaság«-hoz csaptak föl.

Hódy János Szegeden született 1825. körül. Temesváry Antal barátjával együtt csapott fel színész-

nek Szegeden, 1844-ben Szerdahelyi József, Havi Mihály s Szabó József »szegedi dalszintársaság«-ához mint basszus énekes s megfordult velök Kolozsvárról, Nagyváradon; részt vett az 1846. őszén Olaszországba rendezett kiránduláson s 1847. őszén és 1848. tavaszán az északeurópai nagy köruton. 1848. nyárra hazakereszt, de felhagyott a színésszettel. Az 50-es évek elején Temesváry Antalhoz került Szegvára s holtáig nála lakott. Bohém természete miatt nem vállalt hivatalt, hanem állandóan a Károlyi-uradalom gazdasztjtjeinél vendégeskedett, hol nőtáért nagyon szerették. A 70-es évekban halt el Szentesen. — A párisi kiránduláson is részt véve, ott egy ízben a daltársaság konyháját vezette s nem bírván a francia nyelvet, a mészárosról úgy kért borjuhust, hogy négykézláb mászva, bögni kezdett. S a francia mészáros megértette: adott neki borjuhust!¹

Temesváry Antal született 1825. körül Szegeden, hol a piaristáknál elvégezte a főgymnasiumot. Valószínűleg 1844-ben állt be színésznek Szegeden, az éppen itt időző Szerdahelyi József, Havi Mihály s Szabó József »szegedi dalszínész-társaság«-ba, még pedig mint bass-bariton énekes. Ez év nyarán Kolozsvárra megy a társulattal s októberben Nagyváradon játszik. Kolozsvárról marad Szerdahelyi társulatánál 1845—46-ban is. 1846. őszén a »szegedi dalszín-társaság«-gal bejárja felső Olaszországot s ott dicsőséget arat a magyar dal és táncsal. Résztvett a »szegedi dalszín-társaság« 1847. végén s 1848. elején Ausztria, Németország, Dánia, Hollandia s Franciaországba, majd Svájcba rendezett kirándulásában is Hódy János jóbarátjával együtt, honnan 1848. elején jött haza s honyédnek állt be. Világosnál mint hadnagy kapitulált s előbb Szegeden rokonainál huzódott meg, majd felhagyván a színésszettel, Szegváron községi jegyző lett. A törvényszékek felállításakor Szentésre albirónak ne-

¹ Temesváry Imre alkaptány elbeszélése.

vezték ki s ott mint nyugdíjas halt el 1900. körül, 70 és néhány éves korában.²

A régi társulatok szegedi nőtagjairól keveset tudunk. Az első nők, kik itt 1874-ben Hubay társulatánál színpadra léptek: Károlyi Lajosné és Veres Sándorné (özv. Izsóné) voltak. Az újabb időben az operánál jeles sikerrel működik Kiss Klára, született Szegeden. Iskoláit az itteni Pataki-féle magánintézetben végezte s már 10 éves korában többször lépett fel a nyilvánosság előtt kellemes hangjával. Közben szüleivel együtt Budapestre költözött s itt tovább képezte magát az Országos Zeneakadémiában. Előbb, harmadféléven át Pauli Rikárd, utóbb Ábrányiné-Wein Margit tanítványa volt. Az akadémiát kitűnő sikerrel végezte el s záróvizsgálati szereplése — a Nürnbergi baba címszerepe — közfelfűtűnést keltett. Az egész sajtó elragatatással irt kellemes, iskolázott hangjáról, szép jövőt jósolva a művésznőnek. Ezután úgy Budapesten, mint a vidéken számos hangversenyben lépett fel, 1903-ban pedig a szegedi színpadon, mint a Janovics-féle társulat vendége mutatkozott be a »Denevér«-ben s »Hoffmann meséi«-ben osztatlan elismerés mellett. 1905-ben a budapesti m. kir. operaházhoz szerződttették s jelenleg is ez intézet kötelekében van, mint annak egyik leghasznavehetőbb tagja. Itt számtalanszor lépett föl a »Hoffmann-meséi«-ben, »Nürnbergi babá«-ban, »Bűvös vadász«-ban, »Varázsfuvoló«-ban stb. Pályáján most van Kiss Klára emelkedőben.

Nagy Ibolyka, született Szegeden. Nagy Sándornak, a »Szegedi Híradó« volt szerkesztőjének leánya. A színi akadémiának drámai szakát végezve, először Nagy Vince társulatánál lépett föl Szegeden s mint szavaló és társalgási színész nő a legkedveltebbek egyike volt. Innen csakhamar a budapesti Nemzeti Színházhoz hívták meg s azóta állandóan ott működik.

² Temesváry Imre alkapitány elbeszélése.

Lévay Margit és Lévay Sárika Szegeden születtek. Lévay Ferenc, néhai csongrádmegyei kir. tanfelügyelő leányai. Énekes szerepeket játszottak s megfordultak a vidék legtöbb nagyobb színpadán. Szegedre is több évré voltak szerződve.

Szekula Sárika, elsőnek Szegeden lépett föl, mint kedvelt énekesnő a Szultán Roxelane szerepében. Mint operette-primadonna számos vidéki jó társulatnál működött.

Serfőzi Mari szintén énekes színésznő (Halasy Béla volt szigiazgató neje) vidéki társulatoknál működött s Szegeden is többször fellépett Aradi Gerő társulatánál 1878-ban.

Károlyi (Kreybig) Leonát, a vidék legelső operette-primadonnáját is magunkénak valljuk. János vitéz alakításával több versenyző közt, a budapesti Királyszínházban az első díjat nyerte. Jelenleg Budapestre van szerződötve a Királyszínházhoz.

A drámai szakaszon kiváló erő Bója Ilonka, nemkülönben Polgár Ilona szegedi születésű színésznő. Kittka Anna is növendéke volt a színi akadémiának s a drámai szakra készült. Férjhez menvén, egy év előtt Amerikába költözött.

A férfi színészek közül Érczi (Rézeki) Ferenc említésre érdemes. Mint szabólegény Mosonyi Károly szegedi társulatánál csapott fel énekes színésznek a 70-es években s remek bariton hangjával bejárta az egész országot. Népszinmű s operette énekes.

Kiss János, született Szegeden, 1852-ben. Iskoláit Szegeden s Temesvárott végezte. Tanítói oklevelének megszerzése előtt besorozták katonának. Innen kiszabadulva Szegeden pénzügyi tisztviselő, majd városi díjnok s iskolaszéki irattáros lőn. Az 1879-iki árvíz alkalmával Szegedről mint »menekült« érkezett Aradra s bátyja, Ferkó példáját utánozva — ki ekkor már jó hírű népszinműénekes volt — itt az »Aradvárosi szintársulat« c. consortiumhoz felesapott színésznek havi 20 frt gázsi mellett. Szép bariton hangját Szeged-

den Szögedi Endre és Langer Viktor zeneiskolai igazgatók képezték ki, — s rövid idő múlva az ország első baritonistájává küzdötte fel magát. 1883-ban nőül vette Pataki Irmát, a kiváló drámai színésznőt s ettől fogva tagjai voltak az ország minden elsőrangú társulatának. 1893-ban egy szabadkai műbarát rábeszélésére társulatot szervezett, de vállalatja egy félév alatt teljes anyagi bukással végződött. Ettől kezdve egyik csapás a másik után érte. Elhalt nevelt kis fia, kiváló művésznővé fejlődött felesége, majd Ferkó bátyja s ő lemondott a színi pályáról, mely számára oly sok babért termelt. Játszott: Aradon, Kolozsvárott, Temesvárott, Pécsen, Pozsonyban, Kassán, Miskolcon, Szekesfehérváron, Szabadkán, budai színpadon, Ó-Budán s számos kisebb városban. Jelenleg a népszínháznál sugó.

Tiszai Dezső (családi néven Gyulai). Született 1854. április 18-án Szegeden, hol atyja jómódu kereskedő volt. Előbb gazdálkodott, de 1873. körül a színészpályára lépett. 1877-ben a budapesti népszínháznál mint bass-secund korista működik. Majd vidékre kerül s Aradi Gerő, Mosonyi Károly, Krecsányi Ignác és Jakab Lajos társulatánál működik, mint operette buffo és rendező. Mosonyinál s Jakabnál ő a társulat lelke, mindene. 1885–86-ban Jakab Lajos kassai igazgató megőrült s ő veszi át a társulat vezetését, majd a kassai színház igazgatását, hol 1893-ig marad. 1893–96-ig Debrecenben, 1896–99-ig Miskolcon, 1899–900-ban Pécsen igazgató volt. 1900-ban, mint az orsz. színészegylet alelnöke a párisi színészkongresszusra küldetett ki s utján, július 23-án Luzernben szívizélhűtésben elhunyt. Ott is van eltemetve. A színészvilágban nagy tekintélyre küzdötte fel magát s mielőtt alelnökké választatott volna meg, év izeden át volt az orsz. színész-egylet tanácstagja. Rendkívül kellemes modora, sokoldalúsága révén a színészetnek, amerre megfordult, mindenütt sok barátot szerzett. Sokoldalúságát legjobban jellemzik szerepei. Játszotta

a Lilliben Pleinchardot, Kornevillei harangokban Gáspár apót, Fausztban Mefisztót, Az én Lipótkámban az apát, Szegény Jonathánban a cimszerepet, Lumpáciusban a csizmadiát stb. Rendkívül jó alakítást nyújtott, tőrül metszett magyar beszédével, szép alakjával s helyes, nyugodt mozdulataival a népszínművekben. Szegeden is többször lépett fel mint vendég nagy tetzés mellett.

Kiss Ferkó is Szegeden lépett színpadra. Gyönyörű tenor hangjával egyletekben működött, mignem egy műkedvelői előadáson tehetségét a szegedi nők felfedezték s ellátva ruhával és fölszereléssel, a színi pályára küldték. Szegeden s a vidéki jobb társulatoknál sokáig működött mint népszínmű énekes.

Szekula József mint drámai színész bejárta az egész országot. Legjobb szerepe volt Viola cimszerepe. Mint szegedi rendőrbiztos halt el.

Hauer (Vágó) Gusztáv selmecbányai erdésznövénydek korában csapott fel színésznek. Igen jó komikus volt. Mint szegedi máv. ellenőr hunyt el.

Csényi (Terescsényi) Gyula a keszthelyi gazd. akadémiáról csapott fel színésznek 1872-ben. Játszott Zalaegerszegen, Keszthelyen, Szombathelyen, Balatonfüreden drámai és népszínmű szerepeket. Legjobb szerepe volt Peti cigány a Violában. Jelenleg városi tisztviselő.

Szirmai Imre született Szegeden 1860. körül. A főreáliskolába járt, majd nyomdásznak állott be s ily minőségben a szegedi színpadon sokszor és pedig sikerrel műkedvelősködött. A 70-es évek végén Budapestre ment s elvégezte a színi akadémiát, mely után 1883-ban Nagy Vince szegedi szintársulatához szerződött. Innen csakhamar a budapesti Népszínházhoz hívták meg, hol egy csapásra a közönség kedvence lőn. Mint önéletrajzában írja: »Küzdöttem és nyomorogtam 1883-ig, amikor a színészi pályámat kezdtem Szegeden, mint drámai színész. Közben játszottam Napoleont s ezért az egy szerepért érdemes volt szí-

nészkedni». Jelenleg a budapesti Népszínház közkedvelt tagja. Egyik legkiválóbb szerepe Pleinchard a »Lilli«-ben.

Mosonyi Károly (Mansberger Jakab Károly) született Szegeden 1832. december hó 27-én, hol az ötödik gymnasium bevégezése után, minthogy az akkor kiűtő szabadságharc miatt az iskolák szüneteltek, kénytelen volt tanulmányait félbeszakítani. 1848-49-ben 16 éves korában a szegedi nagy kórház vezetője volt. A szabadságharc után Bécsbe ment, hol a Politechnikum és Conservatorium bevégezése után leginkább a zenetudománnyal foglalkozott, amely igyekezete eredményezte, hogy mint zeneszerző is sikerrel működött. 1870-ben lett szegedi színigazgató. Működését azzal kezdte, hogy pályázatot hirdetett népszínmű és vigjátékra, melyek közül a népszínmű 20 arany első díját Varga János aradi ügyvéd, a vigjáték 10 arany első díját pedig Szépfaludi Örlösi Ferenc író nyerte el »Szükség törvényt bont« című 1 felvonásos vigjátékával. Szegeden 3 évig működött a közönség és hatóság legnagyobb meglegedésére, ahonnét Miskolc, majd Győrbe ment, hol 2 évig játszott társulata. 1880-ban az aradi színházban folytatta működését, honnan tavaszra Temesvárra és nyárra Nagyváradra ment. Három évi sikerteljes működése után 1883. évi február 19-dikén érte az a szerencsétlenség, hogy az aradi színház leégett, mely után a tavaszt ismét Temesvárott, a nyarat pedig Nagyváradon töltötte. 1884-ben már Szabadkán vette kezébe az igazgatást, de utána két-két telet ismét Temesvárott és Pozsonyban töltött, a nyarat pedig Budán, a krisztinavárosi színpadon. Utolsó téli idénye ismét Arad volt, de tavaszkor igazgatói működését abba hagyta.

A magyar színészetnek nagyon sok áldozatot hozott: soha nem kimélt sem költséget, sem fáradságot, hogy a közönség fokozott igényeit kielégítse, ami sikerült is neki mindig, mert úgy a drámai, mint az énekes szakon, illetve zenei téren megjelent újdonsá-

gokat azonnal előadatta. Társulata mindig a legkiválóbb volt,⁴ kik közül sokan még ma is a budapesti színházak elsőrendű tagjai. Nála a múlt század színész-corifeusai működtek. Működésének befejezése után visszavonult egészen s ma is Szegeden él, jól megérdemelt nyugalomban.

Lovászi Dezső a 70-es évek egyik legjobb drámai színésze is szegedi születésű. Főleg a Shakespeare-darabokban ért el nagy sikereket s játszott a vidék elsőrendű színpadán. Szegeden is sokat lépett fel nagy tetszés mellett; utoljára 1879. tavaszán Lear királyban. Mint szegedi máv. tisztviselő halt el.

Bartos Gyula született Szegeden s itt a felső keresk. iskolát elvégezve, a színi akadémiába vétette föl magát, hol a legkiválóbb drámai apa-színész lőn. Játsozott Szegeden s az ország legtöbb vidéki nagy társulatánál. Vendégszerepelt a budapesti Nemzeti Színházban is. Jelenleg Krecsányi-temesvári szintársulatánál működik.

Kunsági Kenedich Kálmán Szegeden született. Első énekleckéit Szegedi Endre zeneiskolai igazgatótól kapta. Patikus mesterségétől Szabadkára szökött s Gerőffi Andor társulatához állott be, miután titokban Balogh Gusztáv színházi karmestertől már előzőleg ének -s zeneleckéket vett. E társulatnál csakhamar nagy operette s népszínmű szerepeket énekelt. Játsozott Csabán, Miskolcon, Székesfehérvárott, Kassán, Szegeden. Szegedről a Népszínházhoz szerződtették, miután a vendégszereplő összes tenoristák között Kenedich tetszett legjobban a közönségnek. Jelenleg is a Népszínház tagja. Legjobb szerepei: Hoffmann (Hoffmann meséiben), Barinkay (Cigánybáróban), Don Cézár (Ugyanabban), Simon (Koldus diákban), Józsi (Boszorkányvárban), Benodza (Gasparonneben), Turiddu (Parasztbecsület), Miguel (Nap és hold), Umberto (Furesa háboru), Nánki Poó (Mikádó) stb. Különös

³ Molnár Gy.: Világos után. 155 és 160. old.

sikert ért el néhány, (mint Canio a Bajazzók) c. operában.

Sántha János egyike volt a legjobb paraszt-alakítóknak. Sokáig játszott vidéki társulatoknál, míg nem a budapesti Nemzeti Színházhoz került, hol számos kabinetalakítása volt epizód-szerepekben.

Gasparik Nándor a 60-as évek drámai színésze. Szegedi (Kald) Antal. Műkedvelőből lett színész a 60-as években. Hősszerelmes szerepeket játszott.

Fábián Laci bonvivánt színész volt. Néhány év előtt Aradon hunyt el.

Virág János a 60-as évek jónévű népszínmű éneke volt.

Vedres (Vas) Gyula műkedvelőből csapott fel színésznek. Jelenleg az Orsz. Színész-egyesület titkára.

Pap Pista Szegeden született. Előbb sok éven át műkedvelősködött a régi deszkabódében, hol szép bariton hangjával általános föltűnést keltett, majd hivatásos színésznek csapott fel s különösen mint népszínmű énekes számos vidéki társaság erőssége volt. Majd otthagya a színi pályát, vendéglőt nyitott s a rekonstrukció befejeztével Budapestre ment, hol hivatalt vállalt.

Szilágyi Géza. Szeged-Rókuson született és több műkedvelői fellépés után énekes színésznek csapott fel. Szép bass-bariton hangja jó ajánló levél volt neki a Népszínházhoz, melynek ma is tagja.

Z. Molnár László. Kisgyermek kora óta Szegeden lakott s itt végezte a felső keresk. iskolát. Ezután a színi akadémiába iratkozott, melyből a Király-színház kötelékébe lépett, hol a komikai szerepekben jeleskedik. Fiatal, kezdő színész, aki előtt szép jövő áll.

Berényi Miklós. Született Szegeden, 1865. febr. 12. (Családi néven Janiky M.) Négy gymnasiumot a szegedi piaristák gymnasiumában végzett, honnan a temesvári cs. és kir. hadapródiskolába lépett. Mint tisztihelyettes lépett ki a szegedi 46-dik gyalogezredből 1884-ben s 1885-ben Gáspár Jenő társulatához szer-

zódott naturbursch színésznek. Ugyanily szerepkörre szerződött 1889-ben Szegedre, hol később mint titkár s igazgatói megbizott, majd főpénztáros volt alkalmazva. 1905-ben Budapestre a Népszínházhoz szerződött főpénztárosnak. Szegeden ő szüntette meg a páros és páratlan bérletrendszert, mely a közönségre terhes, az igazgatónak kevéssé jövedelmező volt s e helyett a harmad-, negyed- s ötödnapos bérletrendszert hozta be, mely kitűnően bevált s a kevésbé tehető családot is színházba hozhatta.

Halasy Béla is szegedi születésű. Mint vidéki énekes színész, igazgatónak csapott fel, de szerencsétlen kísérletei után tönkre ment s a színi pályát odahagyta.

Magunkénak mondjuk Zoltán Jenőt, a Magyar Színház igazgatóját is, ki a színpadot s színészetet itt ismerte s szerette meg.

Az újabb nemzedékből Somló (Schillinger) Andor és Kabók Győző, mindketten a drámai szakon most látogatják a színi akadémiát.

Ahol s amikor a színészet virágzásnak indul, ott rögtön nyomába kélnék a műkedvelők is. Kelemen László szegedi levelezése deijében, 1800-ban találunk nyomára az első szegedi műkedvelő társaságnak. Állandó szervezetnek kellett lenni, mert többször léptek föl. De hogy kik tehettek, mit s hol játszottak, arra nézve semmi adatunk sincs.

A városi tanács 1800. évi ápr. 16-diki jegyzőkönyvet erről a társaságról így emlékezik meg: »Egy érdemes társaság ura s tisztviselő személyekből, úgy a nemesi, mint a Polgári Rendből, oly dicséretes célra vállalkozván e városban, hogy midőn üres óráikban magát és e város közönségét ártatlanul mulatva, elől adandó válogatott játék darabokat, a ki tetsző szép erkölcsöt megszerettetni, a durva indulatokat, ezeknek undok szüleményeit utálatban hozattatni s így a szíveket és jó ízlést pallérozni igyekszik, egyszersmind a bé veendő jövedelmet e városi szegények s nyomorultak sege-

* Városi levéltár 585/1800. sz.

delmére szánva; illetlen valóban nemes szándékának első zsengejéül mái napon 25 Rhenes forintokat már bényújtott, mely a Tanács résziről jó szívvvel fogadtatott, s azon pénznek fele az Ispotál, más fele a szegények állapotja számára adattatni rendeltetett.

E társaság ugyanaz évban aug. havában ismét játszik, miről az 1800. év szept. 2-diki tanácsülés jegyzőkönyve⁵ így szól:

»Az a városban játékokat elől adó s az 585-dik szám alatt említett különös Társaság, azon szerencsétlenek fel segéllésére, kik a f. é. 21. aug. véletlen tűz által itten megkárosodtak, 30 Rhenes frtkat, bényújtott, mely somma jónéven vételezett és azon károsodottak között felosztattatni végeztetett a Polgár mesteri Tisztség által«.

Szintermők alighanem az Iskola- és Oroszlán-utca sarkán lévő Ót pacsirta-vendéglőben (ma Politzer-ház) lehetett. Legalább a hagyomány így mondja.

1808-ról három színlapját ismerjük a műkedvelőknek. Okt. 9-én játszottak: »Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma«, okt. 26-dikán »A köszikla is néha vizet ad« c. 3 felv. vigjátékot, melynek szereplői: Kiss, Virág Antal, Szilvásy, Buday, Szabó, Kókai, Gábiel, Vedres, Nagy, Virág Josefine (egyetlen női szereplő) s Vrábel. Ezek az első ismert szegedi műkedvelők.

A darabot így ajánlották: »Hogy Szünnepjeink (így!), az Oskolai foglalatosságoktól mentek lévén, kedvünkre eltölthessük, a Tudományoknak azt a gyönyörködtető Agát vettük elő mind magunk, mind Ns Vár(os)unk Érdemes Lakossai mulattatására, mely a történt vagy történhető dolgokat, a maguk valóságos lehetőségük szerint adják elő. Az eddig mutatott öt játékunkban azt vettük észre, hogy ártatlan igyekeztünket a Ns Közönség helyben hagyja...«⁶

⁵ Városi levéltár 1400/1800. sz. a.

⁶ Helyárok: Zárthely 30 kr., első hely 18 kr., második hely 12 kr. Kezdeté 6-kor, vége 8-kor.

Ugyanezen ifju műkedvelő »tanuló iffiúság« okt. 30-án is játszott »A vándorló deák és az égi háboru« c. 2 felv. vígjátékot (7-dik s utolsó előadás). Az előadás pénztárosa Virágh Péter főjegyző volt, ugyanaz, aki Wesselényihez a szép leveleket irta. A szereplők mint főtebb. A tiszta jövedelmet a Nemzeti Múzeumra szánták, mondván: »Ezen utolsó Vig Játékunknak Jövedelmét . . . az egész Magyar Haza . . . és édes Nemzetünk halhatatlan boldogságára tisztelettel Intézetnek, a Nemzeti Gyűjtemények Tárházának lételre való hozása segédelmére föl áldozzuk. Kicsiny áldozat ez, de . . . megelégszünk mi avval. Ha tulajdon, és buzgó szívünkől származó iparkodásunkkal azon nevezetes alkotmány tsak egy darab kövének fizethettyük is ki az árát . . .«

Bár állandóan találunk ez után is műkedvelő előadásokat, mégis legnevezetesebb az a társaság, melyet Osztrovszky József a 40-es években alakított s mely egész a 60-as évekig uralta a Szegedi színpadot. Elnöke Fadgyas Pál, pénztárosa Jäger (Vadász) Emmánuel, igazgatója s lelke Osztrovszky József volt. Első fellépésök 1841. nov. 9-én történt a városházi színpadon (»Szerelem és Champagnei« s »A Terv« c. darabokban). A színlap szerint játszottak: Váli Irma, Zombori Natti, Bába Irma nők, — Mihályffy János, Osztrovszky József, Skultéty Andor, Szűcs Ferenc, Varga Sándor, Lausovits Péter, Szeghő János, Babarczy József, Mihályffy Ferenc, Gulyás Mihály s Ábrahám József férfiak.

A társaságba később új tagok léptek be, majd néhányan kiváltak.

A mai napig fellépett műkedvelők közt találjuk: Apró Pista és László, Ábrahám Liszka, Bérczy Paula, Bába Sándor, Benke Ferenc, Benke Pista, Békefi Antal, Boros Sári, Bérczi Aranka, Békefi Janka, Chilkó Mari, Csíkos Márton, Csíkos Márton, Csongrádi Z. (Dobos Gyula), Csényi (Terescsényi) Gyula, Csíkos János, Deák Péterné, Derszib Béla, Danner Jánosné, Déri Margit,

dr. Ditrói Nándor, Endrényi Antal, Eröskövi Iloná, Forrai Jenő, Faragó Roza, Földes Jolánka, Findits Endre, Gruden Juliska, Gönczi Péter, Gáti Imre, Gallovich Jenőné, Hauer Gusztáv, Hoffer Károlyné (Schwartz Mária), Heszler Gyula, Hoffer Hermin, Hódy Lajos, Jerzábek Ida, Keresztury Berta, Konrád Bella, Klivinyi Liska, Kemény Nándor, Krikkay Lina, Kun János, Kovács Teréz, Kunfalvy Böske, Kinszler Gyula s neje, Kovács Imre, Klimkó Aida, Kovács József, Koczor Rózi, Kovács Lajos, Kovács Károly, Kanyó Margit, Kabók Imre, dr. Kasza Ferenc, Kald Antal, Kövesy Gyula, Kulinyi Zsigmond, László Gyula, Magyar János, Milkó Iloná, Milkovits János, Mezey Pál, Molnár Jenő, Nagy Sándor, Novák Gusztáv, Némethy Ernő, Németh Hermin, Németh Róza, Oracsek Lina, Oroszi Lajos, Pfann Ferenc, Papp Pista, Pap Margit, Piukovits József, Pfann József, Pap Katalin, Rupp Ferenc, Rácz Pista, Szücs Imre, Schmidt Ilka, Skultéty Mihály, Salzer Gabriella, Sebestyén Imréné, Szekula József, Szabó Mihály, Szücs Pali, Szuló Ernő, Szmollény Nándor, Steininger Gyula, Szenes Károly, Szakáll Lajos, Szekula János, Szávits Ilka és Irén, Tölgyessy Artúrné, Tapodi Gerő, dr. Taschler József, Ujhegyi Berta (Langer Viktorné), Üveges Lőrinc, Váradi Mariska (Szücsné), Vékes Imre, Vidats Aladár, Wagner Bella, Veszelka József, Vass Gyula, Zsarkó Antal és Zarkavölgyi Andor szegedieket.

XVI.

A JUBILEUMI ESZTENDŐ.

A régi polgárság s az első uttörők fáradhatlan ügybuzgalmának, faj és hazaszeretetének gyümölcse megérett: megértük a szegedi magyar nemzeti színművészet századik esztendejét.

Álljunk meg ennél a határkőnél egy pillanatra, mielőtt az idő végtelenségének tovább való folyamatába sodorna bennünket a kifürkészhetetlen akarat: tegyük le babérkoszorunkat az elsők haló pora fölé... Hányfelé nyugszanak ők szerte e hazában, ki itt, ki ott talált örök pihenőt a jól végzett, de jutalmazatlan kezdeményező munkálkodás után. A hála, az elismerés legyen csekély jutalmul azoknak, kik a magyar szót, magyar dalt s magyar művészetet ápolni nyugalmukat, boldogságukat s jólétöket is feláldozták. A szó, a dal s művészetök eljutott hozzánk: átadta azt nemzedék nemzedéknek, szállt az szájról szájra, szivből szivbe s mi leborulunk a hatalom előtt, mely ezt az időt nekünk megérni engedte.

Vértanúságuk nem volt hiábavaló, mert az idegenséget legyőzték e földön s a magyart, nyelvében, visszaadták önmagának...

A jubileumi évben a szintársulat élén Makó Lajos

áll, ki immár harmadizben vezeti a szegedi színház művészetét.

Makó Lajos Debrecenben, 1855-ben született. Iskoláinak elvégzése s az egyéves önkéntesség kitöltése után honvédhadnagy és 1876-ban a budapesti Népszínházban, Rákosi Jenő társulatánál színész lett. Egy évig volt itt korista. Csakhamar vidékre került s Kécskeméten, Kolozsvárott, Kassán, Aradon, Pozsonyban s Budán játszott. Szegeden 1879. óta (összesen 13 évet) működik, megszakitásokkal. A szegedi színház igazgatását 1889-ben nyerte el, mint a Népszínház tagja.

Négy ízben külföldi tanulmányutat tett s különösen a párisi s franciaországi színművészetet alaposan megismerte. Ezek a tanulmányok előnyösen látszanak meg nemcsak játékán, de színirodalmi s színiigazgatói működésén is. A francia színirodalom számos jeles termékét fordította le magyarra (Szókimondó asszony-ság, Tosca, Több mint királyné, Három feleség, Godin papa, Verebek, Kis mama stb.) Mint igazgató Szegeden kívül Temesvárott, Debrecenben, Budán, Győrött és Sopronban működött. Mint színész is egyike a legjobbaknak s kedélyes apa szerepében nem egy kabinet-alakitást nyújtott. Egyike azon kevés igazgatóknak, kit a közönség a színpadon is nagyon szívesen lát.

Emellett jóízű rendező. A legnehezebb darabokat maga rendezi s a művezetés összes terheit is viseli.

A színi hatóság tagjai: dr. Gaál Endre városi tanácsos, színiügyi bizottsági elnök, Bárdoss Béla városi oszt. jegyző, a bizottság jegyzője; — a bizottság tagjai pedig dr. Balassa Ármin, Békefi Antal, Csernovits Agenor, dr. Gerle Imre, Kovács János, László Gyula, Pálóczi László, Polczner Jenő, Rainer József, dr. Ujj József, Weiner Miksa és Wimmer Fülöp.

A bizottság működése szabályrendelettel van szabályozva s hetenkinti üléseiben állandó felügyeletet s ellenőrzést gyakorol a színjátszás és igazgatás fölött. Hogy hivatását komolyan veszi, arról a bizottsági ülések jegyzőkönyvei tanuskodnak. Nemcsak adminisz-

lratív, vagy szerződési ügyekkel bibelődik, mint a legtöbb vidéki színügyi bizottság, de egyes tagoknak, a színészek játszásáról, a darabok elrendezéséről, a próbákról s általán a játékok művészi nivójának emeléséről igen sokszor rendkívül talpraesett és finom művészi érzékről tanuskodó jelentését, bírálatát, észrevételeit és megjegyzéseit találjuk. Tagjait mindenkor a városi tanács nevezi ki.

Szeged városi színház.

A szintársulat a jubileumkor (1906—1907. évad) a következő tagokból áll: Makó Lajos művezető s főrendező, Liptai Imre s Szabó Károly titkárok, Müller Mátyás karnagy, Krémer Jenő s Klenovits György rendező, Szalay Károly ügyelő, Szilágyi Berta sugó, Oroszné Ilona pénztáros.

Előadó személyzet: Hölgyek: Aldor Juliska, Al-

mássy Julia, Bárdos Jolán, B. Koppán Margit, Eber-gényiné Amália, Felhő Rózsi, Hadrik Anna, Krémerné Lili, Kendy Boriska, Mészáros Giza, Nagy Terus, P. Mészáros Margit, Rományi Mária. Urak: Békeli Lajos, Csontos Gyula, Fenyéri Mór, Iványi Antal, Klenovits György, Krémer Jenő, Makó Lajos, Mezey Péter, Mezey Andor, Palágyi Lajos, Pesti Kálmán, Sümegi Odón, Szalay Károly, Virágháty Lajos; — Kiss Eszti és Németh Eszti táncosnők.

Segédszemélyzet: Hölgyek: Berényi Etel, Billik Emma, Erdélyi Lili, Irányi Ilonka, Jakabfi Aranka, Kertai Ilka, Kiss Eszti, K. Komáromi Eszter, Nagy Irén, Nagy Emma, Németh Eszti, Szabó Károlyné, Szokol Margit, Virághátyné Flóra. Urak: Antal Lajos, Balogh József, Erődi Jenő, Fáncsi Tamás, Koháry Pál, Kiss Sándor, Molnár Rezső, R. Nagy Gyula, Rác Dezső, Sugár Gyula, Solti Károly, Szabó Károly, Szánthó Vilmos, Ungvári Mór. Gyermekszereplők: Szabó Böske, Szabó Vilike.

A zenét a szegedi II-ik honvédkerületi zenekar szolgáltatja.

A fent elősoroltakon kívül a személyzethez tartozik még a festő egy segéddel, főruhatáros 3 segéddel, szertáros négy segéddel, diszmester 12 segéddel s a fodrász.

Száz év alatt a szintársulat — a zenészeken s szolgaszemélyzetén kívül — tehát 13 főről 90-re emelkedett, ami legigazabban mutatja színészetünk hatalmas fejlődését.

S hogy jubileumi örömünk teljes legyen, éppen ebben az évben — szeptember 7. és 8-dikán — cserélte át a kolozsvári társulat az 1821. március 12-én megnyitott régi színházát az új fényes palotával. Országos örömunneppé avatta Kolozsvár közönsége a régi fészek elhagyását s az új átvételét, honnan nem hiányzott az alapítók dicsőítése sem. Ugyanazoké, a kik száz év előtt a szegedi magyar nemzeti színészetet is megalapították.

A kolozsvári ünnepélyen Szeged város közönségét Lázár György dr. polgármester és Balassa Ármin dr., a Dugonics-Társaság szépirodalmi osztályának elnöke képviselték. Balassa az ünnepi lakomán felköszöntőt is mondott. Érdekes, hogy a kolozsvári ünnepélyen a nyitányt egy Szegedről elszármazott jeles zeneszerző (Kacsóh Pongrác), az ünnepi darabot pedig egy, a szegedi piarista gymnasiumba járt országos nevű író (Herceg Ferenc) írta. A szegedi színészet 100 éves jubileumának megünneplésére Ujlaki Antal s számos törv. hat. bizottsági tag 1906. év tavaszán indítványt nyújtottak be a városi hatósághoz, a színügyi bizottság pedig a szept. 10-iki ülésen mondta ki, hogy ezt a kulturális jelentőségű jubileumot Szegedhez méltó nagy és impozáns ünnepké kell avatni, megbízván a színigazgatót részletes javaslat beterjesztésére.

»Ha a megdicsőült művész (Kelemen László) a Mindenható kegyelméből letekint a boldogultak honából . . . kiengesztelődik azon tragikus, de főséges bukásért, mely őt érte a magyar színművészet alapvető munkálata közben, de meggyőzi arról is, hogy a magyar nemzet át van hatva az általa alapított művészet nemzeti jelentőségéről s hogy annak művészileg hivatott apostolaitól sohasem fog megvonatni a pártfogolás és méltatás.«¹

¹ Váli B.: Kelemen László, az első magyar színigazgató. Arad 1888. IV. old.

FÜGGELÉK.

I.

Kelemen László családfája.

Kelemen András Erdélyből származott nemes család sarja. Biharmegyében telepedett meg. Házasságra lépett Almássy Mariával Pécskán, 1730. Ennek fia

Kelemen Mihály pestvárosi magyar kántor. Házasságra lépett a makói származású Török Annával, Török Mihály és Radits Anna leányával 1757. ápr. 24. Gyermekük:

I. Kelemen Rozál, férje Fekete, Békés vármegye ügyésze.

II. Kelemen Teréz, férje Oláh Elek.

III. Kelemen László ügyvéd, az első magyar nemes színjátszó társaság proprietáriusa és kormányzója. Szül. 1760. Neje Lipcsey Mária. Meghalt Csanádpalotán 1814. dec. 24. (Leszármazóit lásd alább.)

IV. Kelemen Magdolna, férje Szilágyi Pál. Ennek gyermekei:

1. Szilágyi István gombkötő Pesten. Tekintélyes vagyonát és a gróf Károlyi-utcában levő házát Pest városának alapítványul hagyta, az iparos pályára készülő ifjak segélyezésére. Meghalt Pesten 1860. körül.

2. Szilágyi Pál, a pesti nemz. színház kiváló művésze.¹ Ennek gyermekei: a) Sz. Lilla, Bulyovszky Gyuláné, a hirneves magyar színművésznő; b) Szilágyi Béla színész, kinek gyermekei (Béla és Dezső) a szegedi színtársulatoknál is működtek.

V. Kelemen Borbála, Somogyi Csizmazia Sándorné. Ennek gyermekei:

1. Somogyi Károly esztergomi apátkanonok, a szegedi Somogyi-könyvtár adományozója. Meghalt 1888-ban Esztergomban.

2. Somogyi Eleonora.

3. Somogyi Karolina.

4. Somogyi György földbirtokos, kinek Berczelly Ida nejétől született Ilona leányát Gubody Ferenc ceglédi polgármester vette nőül.

VI. Kelemen Erzsébet, Láng János Ádám színigazgató, színész, színműró és fordító neje.

VII. Kelemen Zsófia.

VIII. Kelemen János.

IX. Kelemen István. A törökök elleni harcban esett el Orsovánál. Latzkovits János huszárkapitány századában.

X. Kelemen Klára, Omazta István békéscsabai földbirtokos neje. Gyermekei:

1. Omazta Zsigmond, 1848-ban Békéscsaba országgyűlési képviselője. 1861-ben Békés vármegye alispánja. Gyermekei: a) O. László, 1848-ban honvédhuszár kapitány; b) O. Mária, Reök István kir. közjegyző neje (kinek gyermekei: Reök Iván műszaki tanácsos; Reök Ilona, Zsilinszky Mihály nyug. államtitkár neje; R. Erzsébet, férj. dr. Dirner Gusztávné).

2. Omazta Lajos, a Dom Miguel ezredben volt főhadnagy.

3. Omazta Teréz, Balla Károly mérnök neje.

¹ Szigligeti Ede „Magyar Színészek Életrajzai“ (Bpest, 1878.) c. munkájában írta meg életrajzát s méltatását.

4. Omazta István, 1848-ban a Württemberg huszárezredben, a világosi fegyverletételig mint főtiszt szolgált.

II.

Kelemen László és Lipcsey Mária utódai.

- I. Kelemen Julianna, Lukács Jánosné. Gyermekai nem maradtak.
- II. Kelemen László. Született Ráckeven 1806. Mint tanító halt el Gyorokon 1849-ben. Gyermekai:
 1. Kelemen Klára, Hajabács Lászlóné. Lakik Gyorokon. Ennek gyermekei: Hajabács László, szeged-belvárosi r. k. kántor és Hajabács Iván polg. isk. tanár Orosházán.
 2. Kelemen György községi bíró volt Gyorokon.
 3. Kelemen Szidónia, Simon Gábor ügyvéd neje Aradon.
 4. Kelemen Betti, Benczur Dánielné Gyorokon.
 5. Kelemen László.
 6. Kelemen Rozál, özv. Lusnyitzky Andrásné.
 7. Kelemen Lujza, özv. Rimanóczy Józsefné, Aradon.
- III. Kelemen Veron, Nessel Ferencné, volt gyoroki lakos. Gyermekai:
 1. Nessel Ágnes, Jakabfy Lajosné.
 2. Nessel József.
 3. Nessel Regina, Kelemen Kálmán szegedi árvaszéki h. elnök neje.
 4. Nemes Ferenc, nyug. népszínházi titkár.
- IV. Kelemen István. Szeged-belvárosi igazgató-tanító. Szül. Makón 1810. Házasságra lépett Solyom Ottíliaival 1830-ban. Meghalt 1885. febr.
 5. Gyermekai:

1. Kelemen István ügyvéd Szegeden. Szül. Makón 1833. dec. 25. Neje szili Török Fanny. Gyermekük és unokáik: a) Kelemen Ida férj. Reök Ivánné (gyermekük: dr. Reök István, Reök Margit férj. Korpássy Gyuláné, Reök Mariska, R. Ete, R. Gizella, R. Iván, R. Andor); b) dr. Kelemen Béla, a tápéi kerület országgyűlési képviselője, neje Bakonyi Szeréna; c) K. Malvin, néhai Kerner Pálné, (gyerm. Kerner Géza.)

2. Kelemen Kálmán árvaszéki h. elnök Szegeden. Szül. Szegeden 1839. júl. 16. Neje Nessel Regina. Gyermekük s unokáik: a) dr. Kelemen Dezső ügyvéd Szegeden, neje Kelemen Emma (gyerm. Dezső és László); b) K. Margit; c) K. Sarolta.

3. Kelemen Kajetán ügyvéd Budapesten. Szül. Szegeden 1841. júl. 30. Neje nemeskéri Kiss Emma. Gyermekük: a) K. Emma, férj. K. Dezsőné; b) K. Aranka; c) K. Jerne; d) K. Ilona; e) K. Adrienne; f) K. Konstancia; g) K. Edith; h) K. Kajetán; i) K. Eduárd.

V. Kelemen Mária, férj. Károlyi Jánosné, volt csanádpalotai lakos.

III.

Hálászózat

az új színház fölállítása alkalmából, mely Szeged városk. tanácsához 1735. augusztus 1-én tartatott.

Vajha az a férfiú volnék, ki azon jótétemény nagyságához képest, mellyel engem, társaimat és az egész tudományos világot megörvendeztetlétetek, elég méltóan tudnék köszönetet mondani, — melyet elmondani gyöngeségem, elfogadni méltóságtok akadályoz — úgy sóhajaim teljéhez semmi sem hiányoznék. Most minthogy a viszonzás módja és a szíveség kölcsönös elfogadása magánügy, de a hálának megfelelő

nyilvánítása s a nyert ajándékról való kötelességszerű megemlékezés s a dicséret még a legékesszólóbb által sem oldható meg kellően: igazán sem gondolatom, sem szavam, hogy mit mondjak nektek. Amaz a hálátlanság érzetével riaszt fel hallgatásomból, emez a szó bőségét és a beszéd tehetségét bőkezűségtek és nemeslelkűségtek készségével fojtja el. Ha valamikor, úgy bizonyára most könyörögnék, hogy keblem előtt ablak nyílják, mely megvilágítva hálás lelkem vágyát, szívem rejtett óhaját, valamennyitokről való igaz gondoskodásomat az egész világnak feltárja! Vajha hitelt adhatnék Menenius Agrippa meséjének; ha — mint ő mondja — az emberi test minden tagja saját gondolattal, akarattal, emlékezettel és beszélőképes-séggei rendelkeznek s miután a nyelv kötelességét megtette, az ember nemesebb részei, egyik a másik után a ti bőkezűségtekről szólnának. Vajha Aesopus szerint minden tárgynak, s első sorban ezen színház nemes alkotásának, melyet, mihelyt a hasznáról és szükségességéről a tek. Tanácsnak jelentést tettem, késedelem nélkül fölépitettetek, beszélő képességet adhatnék: hogy ezek a falak, tetők, a színpad ékesszólásunknak támaszául és segítségül lennének. Vajha a szép tudományokat, s ezek közt első sorban az ékesszólás isteni tudományát emberi alakba öltöztethetném, hogy magatok éreznétek azt a kimondhatlan örömet, mely bőkezűségtekből eredt. Reméllem, hogy csakhamar úgy lesz, hogy a nagy költséggel és úgy a hallgatók, mint a szereplők kényelmére épült helyiségben a római ékesszólás méltósága, nagyszerűsége és tisztelete újra föléled. Miért mondom hát ezeket? Miért? Hogy mindenki megértse, hogy akár e kiváló ajándék nemességét, akár a ti készséges serénységteket a jötetben, akár az idők nehézségét nézem: soha sem lehelek oly ékesszóló, sohasem lehetek oly isteni beszédű, hogy a tudományok iránt való ezen bőkezű humanitást beszédemmel magasztalhatnám, vagy csak eléggé kiemelhetném is. Tehát mi egyedül áll hatal-

mamban, köszönetet mondok érte; figyeljete, s megszokott jóindulatotokkal hallgassátok a szónokot.

Valamint a hibátlan érzékű emberek, kiknek szemvilága sohasem hiányzott, alig gondolnak a halhatatlan istenek kegyelmére, könyörületességére és jóságára, nemhogy a templomok küszöbét átlépnek, hogy látásuk tiszta képességét, melyet kegyelmökből birnak, az isteneknek megköszönnék: azok pedig, kik elől az ég és föld kedves szépségeit ifju koruk virágában a fatum irigy kényszerűsége elvonta, kiknek szeme világát kioltotta, ha az egykor elvesztett világosság élvezetét az ég kegyelméből visszanyerik, hátralevő napjaikat az Isten tiszteletének szentelik: úgy közölünk senki sem értené meg világosan, hogy mi és mekkora e színház haszna, ha azt a barbárok dühe le nem rombolta és a ti nemeslelkűségtek föl nem építette volna. Midőn ugyanis a szónoklás kiművelésének mondhatni első föltétele napjainkban egészen kiveszett, mely szónoklás a római irodalom virágzása korában, mielőtt a fórumra, a curiába, vagy a templomokba vonult volna, felváltva recitálás és declamálás által műveltetett: midőn a nyilvános ügyek védelme a szónokoktól a Jupiter Capitoliumra szállott át s így a dicsőség tág útja, mely még a homo novusokat is a gazdagsághoz, tisztelethez s a legmagasabb állásokhoz vezette, elzártnak látszik: az egykor kormányozni hivatott ifjuság kiművelésének egész, vagy majdnem egész lefolyása az iskola szűk határai közé szorult. Hogy mégis a kapitoliumi Jupiter és Róma s a tudományok többi őrei által napjainkig megőrzött ősi szokás egy neme előtt állunk, hogy a ti humanitástok, bőkezűségtek és gondoskodástok e szabad kir. városban a minap helyreállított hatalmas színházba belépünk ma: hogy bizunk hozzá, miszerint a recitálás és declamálás nagyon hasznos gyakorlásának elhanyagolásából támadt sebeit az ékesszólásnak behégednek: tapsra, örömrre és vigságra ragadtatunk. Minthogy a színi játékok alkalmával amit a tanuló

ifjuságon csak észreveszünk, a nyersséget a szokásokban, az izléstelenséget a testtartásban, a ferdeséget az állásban, az elhanyagolást a mozgásban, járásban és fekvésben rögtöni intéssel megjavítjuk s helyreigazítunk a tagjártatásban minden darabost és parasztosát, minden elpuhultságot és lágytságot, minden tulzást és fölöslegest. A színi játékokkal a tanulóknak a harag, gyűlölség és boszu indulatainál az éles, ingerült, heves beszédet gyakoroljuk, a szomorkodóktól hajlékony, lehangolt, teli és érzelmes beszédmodort kívánunk, a vigsággal, örömmel és tréfákkal telt szerepeknél sima, gyöngéd, vidám és szellemes hangot követelünk; a félénkek beszédét szerény, habozó és alázatos kiejtéssel mérsékeljük, az emlékező tehetséget Fabius szerint műveljük s ami a legfőbb, az ifjuságot elszoktatjuk a remegéstől, a szónoklás s a nyilvános föllépés félelmétől.

Emlékeztek arra a furcsa esetre, mely a múlt év végén Dömötör templomában történt. Minthogy ugyanis mellem fájt, s szent Katalin ünnepi évfordulója, kit e kir. város védnőkéül tisztel, küszöbön volt, s én megfáradott egészségem miatt őseink szokása és rendelete szerint beszédet tartani nem mertem; minthogy pedig tartottam attól, hogy ha ilyen nagy ünnepet beszéd nélkül elmulni hagynék, irigyeim és a városiak megítélésének teszem ki magamat, a legjobb tanulók közül kiválasztottam hatot, hogy kötelességem szerepét rájuk ruházzam. Ezek közül az egyiknek sugar termete, nemes feje, barna arca, fekete haja, érdekes és minden tagjával összhangzatos arckifejezése annyira megnyerlénk tetszésemet, hogy elhatároztam az első szerepet neki juttatni. Továbbá ajánlotta az ifjút erős hangja, jó melle, folyékony beszéde. Nehogy azonban a külső szépség tévuttra vezessen, szent Katalin napja előtti nap próbát tartottam. S itt ő először felolvastva, majd szavalva, anynyi ügyességgel utánozta taglejtéseimet (mert példával előjártam), hogy korai hiszékenységgel boldognak és

szerencsésnek tartottam magamat, mert azt hittem, hogy egy kész színész fogja elszavalni azt, mit Katalin haláláról írtam. S ime! amint másnap elébetek áll s a kürtök és harsonák ünnepi megszólalása után a beszédre a jelt megkapja: először sápad, pirul, megakad és reszket; majd a szókat megcsonkítja, az értelmet kiforgatja, a körmondatokat összezavarja, a prosodia, poesis és maga a grammatika ellen 37-szer vét, végre egészen elakad. Ily nagy foku az emberi ész megbizhatatlansága, ha gyöngé korától fogva elhanyagolják! Ha a színi játékok alkalmával majd katoná, majd családapa, majd nemes, vagy király szerepét játszani gyermekkorától megszokta volna, soha a becsületnek oly kárával nem állított volna annyira nyers, paraszti, csiszolatlan és ügyetlen szereplést annak a művelt, finom és kedves szereplés helyébe, melynek tanuságát az iskolában adta.

Vajha a recitálás és deklamálás azon elmés módja, mely a színjátékokban érvényesül, oly iparkodással gyakoroltatnék, aminővel a rómaiak dicső szokása szerint e két dolgot, melynek pusztulását Quintilianus fájlalja, Cicero s az aranykor többi írói gyakorolták. Halljátok magát Tulliuszt: amint azelőtt pörös dolgokban deklamáltam, mit senki nálam hosszabb ideig nem tett, úgy most ez nekem szolgainak tűnik föl. Plinius recitálása okát is elmondja: ha recitálni akarok egy kis beszédet, melyet nyilvánosságra hozni szándékozom, elhívok néhányat, hogy legyen, kiktől tartsak, de keveset, hogy az igazat meghalljam. Mert nálam a recitálásnak két oka van: egyik, hogy a szorongás tüzeljen, a másik, hogy megtudjam, ha valami, ép azért, mert az enyém tévuttra vezetett. Vajha a deklamálásnak színházi szokása újra divatba és közkevélységbe jutna! Mindenesetre a tanuló ifjúság annyi ügyességet szerezne, amennyi egész életére a haza állásainak betöltésében elég lenne. Hányszor nem látunk ugyanis ügyetlen embereket, kik bár előkelő családból valók s a nemes tudományokban kép-

zettek: de mert gyermekkoruktól fogva nem szoktatták őket ily szini declamálásokhoz: vagy tartózkodnak a közügyektől és falun, a parasztok közt vonják meg inkább magokat, mintsem hogy az államban még az önkényt felajánlott hivatalt is elfogadnák: vagy ha tribunoknak, aedileknek, praetoroknak, consuloknak kikiáltatnak, midőn a népnek a senátusétól eltérő akaratát a magistratusnak előterjesztik; midőn vallási ügyekben beszélnek; midőn az elefántcsont selba curulisról ítélkeznek; midőn külföldi követeket a curiába bevezetnek; midőn a legfontosabb ügyekben tanácskoznak: mily remegéssel kezdik, mennyire akadoznak, magukat ismételik, javítják, sőt rongják? Nem akarok példákra hivatkozni.

Nekem úgy tetszik, hogy maga a város, bőkezűségtek folytán megszabadulva egy nagy félelemtől, mely gyermekeitek miatt támadt benne, ujjong s az örvendezés kinyomatát viseli magán, s hogy leginkább az dicséri humanitástokat, bőkezűségteket és jóindulatokat, hogy késedelem nélkül járultatok kérésémhez. Körülbelül július 1-je körül üdülés céljából a Tiszaparton ülök s azon időben néhány tölgy- és fenyőgerendával megrakott hajó kötött ki, mire, nem tudom, minő ösztöntől vezéreltetve, a folyótól egyenesen a Curiába megyek. Ott leültetnek s mielőtt a senátorok szétmentek volna, előadom, hogy minő árukat hoztak a Tiszán, hogy ez épülethez minő alkalmasak volnának azok s hogy végre maga a színház is az ifjuság képzésére minő szükséges volna. Rögtön véleményt kérnek; mindenkinek nézete kedvező, irnak a pénztárnoknak s színház építése elrendeltetik. Oh bőkezűség! Oh jótékonyság! Oh kiváló méltóság! Ugyszólván előbb üditett fel a jótétemény, minthogy óhajomat kifejeztem volna!

Ez épület hasznáról s a ti serény, készséges, kedves jóakaratótokról többet beszéltem, mint szándékoztam, de az egész dolog legnyomósabb körülményeit elhallgattam. Melyek hát azok? A polgári háboru, ide-

gen származásu törzsek rablásai s a becsületes emberek folytonos aggodása. Mert ha akkor iparkodtatok volna is a tudományok terén érdemeket szerezni, midőn az ország állapota békések: a tudomány évkönyveiben, Európának első államai közt, melyek hosszú békében, tartós nyugalomban, gazdagságban, hatalomban és erőben gyarapodva, a tudományok művelésére vetették magukat, teljes joggal első sorban állnátok; most azonban ki köszönhetné meg kellőleg működésüket, midőn ti a legnemesebb tudományok művelését előmozdítottátok akkor, mikor a háborui zavarok még le sem csillapodtak, midőn az elvetemült emberek egész csapatai nyugtalanítják a városi határt? Hanem nézzük mélyebben a dolgot. Corvin Mátyás különböző népek söpredékét, mely az istentelen görög schismába kezdve elpártolt a római pápától s azért az Isten méltó haragjából a saracénok által lakhelyeikből kiűzetve bolyongott, vendégjoggal ellátva befogadott. Ezek között a rácok, oláhok, ruthének egész napjainkig majd a török, majd a magyar uralom alattvalói voltak; amint a sors épen hozta. Végre e század 16-ik évében egészen a mi uralmunk alá kerültek; s akár mert az elmúlt évek csapásait s a saracénok tyrannismusát még nem heverték ki, akár mert a mi katonaságunk száma, ereje és félelmetes volta rendben tartotta: békében éltek. Nem rég azonban, midőn észrevették, hogy az egész ország a gall mozgalmak ellen rendeltetvén ki, a sereg őrség nélkül van: a leggonoszabb és leghítványabb emberek titkos összejöveteleket tartottak: egyik a másiknak álnokságát izgatja, a tett alkalmas idejére figyelmeztet, a szabadság, gazdagság és közös jólét reményével, az összeküvéshez társakat gyűjt s végre a rablók gonosz seregének egy szilaj elvetemültségű rablót választ vezéreül és parancsnokául. Ez a zsoldos seregben centurio volt, közép termettel, buta testtel, hatalmas vállakkal, ősz hajjal, barna és ijesztő arckifejezéssel: egyébiránt ravasz, vakmerő, megbizhatlan, dühös,

bűnre kész és lázongó, névleg Pero. S így midőn mi egyáltalán nem voltunk rá elkészülve, vesztünkre esküszik össze 6000 hitvány ember, kiket az oláhok, ruthének s leginkább rácok legaljasabb söpredékéből a nyereségvágy, adósságuk, elpazarolt vagyonuk, féktelen vakmerőségük, elkövetett gonoszságaik büntetése elől való menekülés, boszuvágy, igazságtalan szabadság reménye, düh, örültség és hűszegés törvényes királyuk ellen, hazájok ellen, a római egyház ellen fegyverzetű föl. Halhatatlan Isten! mily nagy volt mindenfelé az ijedelem! Mennyi félelmet és remegést okozott ennek a városnak, midőn híre jött, hogy e gonoszak, sőt zsványok száma 20,000-re nőtt, midőn híre jött, hogy a legelvetemült emberek kapzsiságuk kielégítésére ennek a városnak javait szemelték ki; midőn biztos forrásból megtudtuk, hogy az alig 400 királyi katona által védett sánc másnap ostrom alá vétetik; az erős ifjuság közt toborzás folyt, a fegyverek kiosztattak, az őrállomások rendeztettek, a hadi gépek helyükön elhelyeztettek s hogy végre a belellességet félrevezessék, éjjeli és nappali munkával a falak előtti délre néző sáncot üstökös csillag alakjában vonták. Hány éjet töltöttek a szabad ég alatt? Hányat fegyverben és őrállomásokon? Hányszor kellett sietve összeseregleni a falakon, a kapuknál, a külvárosi házaknál? Hányszor szakasztatott félbe az éjjeli pihenés hirtelen mozgalmakra és zavarokra? Hányszor volt fenyegetve a polgárok létele? Emlékezzetek arra a keserves időre, midőn adott jelre, hogy az ellenség betörését visszaverje, az első éjjeli őrváltáskor, a hadi gépek zajától felriasztott polgárság fegyvert ragadott; midőn a derék polgárok csatarendben, zászlók alatt és kúrtharsanás mellett, mielőtt az ellenség a városhoz közeledett, már elébe vonultak; midőn atyák gyermekeiknek, férjek hitestársaiknak, nagyapák unokáiknak végbucsut mondvá minden kora és nemű egyéneket könyekre, sirásra, jajgatásra fakasztottak: milyen érzés volt az azon a szerencsétlen napon, milyen

fájdalom, midőn nem annyira magukért, mint legkedevsebbeikért, szeretett szülőikért, édes testvéreikért, hitestársaikért, a hazáért és vallásukért remegtek? S habár Isten kegyelméből ez elvetemült emberek az éj leple alatt hirtelen futásban kerestek menedéket és sok kárt okozva gyalázatosan megszaladtak: mégis a derék embereknel okozott félelem valamennyiünket mindaddig aggasztott, míg a zsványok ez istentelen hada ki nem irtatott. Igazán örök emlékezetre méltó e sanyaru időben a bőkezűségtek, melyet ez épületnél kimutattatok! Oh a tudományok iránti isteni vonzalmatok, melyről a haza zavaros viszonyai között is e színházi épületnél bizonytságot tettetek! Oh a soha eléggé el nem mondható pártfogás, melylyel az ország alkalmatlan viszonyai közt is a kegyes iskolákat elárasztottátok.

Miért is jótéteménytekre örök hálával fogok gondolni, nemcsak én s tanártársaim, hanem kedves gyermekeitek a válogatott ifjuság, a nemes növendékek, kik csak a tudomány kedvéért e nemes lyceumba jönnek. Bőkezűségteknek fogják köszönni, amit a jótékony humanitás e helyén tanulnak, melynek segítségével a fórumon, a curiában, az egyházban, az ország gyűlésein az állásokhoz és méltóságokhoz és dicsőséghez maguknak az utat megnyitják. Megtörténhetik a sors csapásai következtében, hogy e színház épülete tönkre megy, hogy vizár, földrengés, vagy ellenséges tűz elpusztítja, de soha sem tűnik el emléke az ifjuság lelkéből, a gymnasium évkönyveiből s az irodalom emlékeiből. Gyermekeitek elbeszéli majd gyermekeiknek, hogy mily nehéz időben, mily vészes zavarok között mennyi serénységgel és költséggel szereztetek magatoknak érdemeket a tudományok terén. Végre én, ki sohasem lehetek nektek eléggé hálás, sohasem köszönhetem meg nektek jótetteteket, szentül fogadom, hogy nemcsak míg élek, hanem ha a végzet rendeléséből megszünöm is élni, e gyöngé kis munkában mindig megemlékezem a nyert jótéteményről.

ZÁRÓ SZÓ.

Amikor jelen művelődés-történeti munkámat befejezem, szíves olvasó közönségemnek két irányu felvilágosítással tartozom.

Az egyik az: miért nevezem én színészetünket 100 évesnek? Az igaz, hogy Volfordt József szegedi polgármester bizonyítványa szerint már 1800. tavaszán fellépett Szegeden elsőnek Kelemen László társulata s Kelemen László egy hónapi itt játszása alatt erősen befolyt a városházai színház felépítésének ügyébe, nemkülönben a színháznak a magyar színművészet részére való biztosításába; azonkívül Vedres István meghívására 1803. őszén is megfordultak nálunk rövid időre Wesselényi Miklós báró kolozsvári színészei, de mindezeket — bár maradandó becsű törekvések — csak kísérleteknek nevezhetjük. A kolozsvári színészek másodszor, 1806-ban teljes folszereléssel érkeztek ide, egész évadon át játszottak Szegeden s Kelemen törekvéseit megkoronázva a város polgárságát egészen meghódították a magyar nemzeti színészetnek. Ez tehát a születési év s ha ünnepelni akarunk, ezt a dátumot kell elfogadnunk az előző uttörők, különösen Kelemen László nagy érdemeinek kellő méltatásával.

A másik az: miért tartottam én szükségesnek Szeged színészeti történetének megírását, holott Reizner János és Kulinyi Zsigmond »Szeged története«, illetve »Szeged új kora« című milleniumi nagy művekben a színészet is méltatva van? Egyszerűen utalhatnék ugyan e tekintetben jelen munkám s az említett munkák közti különbségre úgy tárgyi, mint alaki tekintetben, ámde éppen azon oknál fogva, mivel irodalmi társaságunk egy kiküldött alkalmi bizottsága azt a véleményt adta, hogy Szeged színi története már meg van írva a hivatott munkákban, — kötelességemnek tartom az irodalmi vitát fölvenni.

Az igaz, hogy Reizner »Szeged története« c. négykötetes munkájában 19. lapon át foglalkozik Szeged színészetének történetével, de ez a munka nélkülözi úgy a mélyebb kutatást, mint a megbízhatóságot és teljességet, ugyannyira, hogy bizony dióhéjnak is csak vázlat. Reizner Szegeden túl keveset kutatott, hanem egyszerűen lemásolta (néhol szó szerint) a »Szegedi Napló« 1890. évf. 321—339. számaiban megjelent »Szeged színésze (1719—1860)« c. cikkelyeit, melyek pedig nem históriának, csak napi közleményeknek készültek s így a gyöndösséget, alaposságot nélkülözik. Ugyancsak átvette »A régi Szeged« (1884.) c. munkájának idevonatkozó részeit anélkül, hogy azokat átdolgozta, vagy az újabb kutatások eredményével kiegészítette volna. Annyi ezekben a tévedés, annyi a hézag s a történeti hűség oly sokszor van megszegve, hogy hiányossága érzetében cikkelyei végén maga is így kiált föl: »Szeged színészetének története egy külön monografiát érdemelne, olyat, aminővel Győr, Arad, Komárom stb. már dicsekszenek«. — De nagy történeti munkájának színészeti részéről is így nyilatkozik: »A színház és színészet történetéhez tartoznék az előadott darabok teljes felsorolása, s azoknak és a szereplőknek az egykorú kritika alapján való tüzetes méltatása, úgy a szereplő színészek kimerítő névjegy-

zéke, szerepköre és fellépése . . . Munkánk korlátolt terjedelménél fogva nekünk erre gondolni sem lehetett. De azonfelül Reizner az idevonatkozó irodalmat sem ismerte teljesen, noha ez éppen a 90-es években a kolozsvári, budapesti, nagyvárad, miskolci, kassai, győri, komáromi, debreceni stb. jubileumok révén igen föllendült.

Kulinyi Zsigmond megkísérelte a legújabb kort 4 és fél lapra beszorítani, de hát ily szűk helyen az új kor eseményekben gazdag történetét lehetetlen hűen adni.

Hogy csak néhány esetet említsek föl: R. iskolai drámákról alig írt. Benyák darabjait nem is ismerte, Dugonics és Vedres méltatása egy-két sorba zsugorodott össze, Kelemenről csupa téves adatokat közöl s nem tudja, hogy már 1800. elején megnyitotta Szegeden a magyar színészetet. A kolozsvári színészet történetét nem ismeri s Szegeden játszásuk körülményeit ezért nem is méltatja tüzetesen. A Somogyi-könyvtár eredetét sem kutatta messzebből, holott ez Kelemen László családfája révén került hozzánk. A német s magyar színészet küzdelme is csak érintve van R. művében. A »Szegedi dalársaság« külföldi utjáról említést sem tesz. Szegedi színi irodalmunk s Szeged művész fiai egészen hiányzanak R. művéből. A kritikai irodalom sincs feldolgozva nála. A legújabbkor irányzata, törekvései s ezek okai nincsenek az említett munkákban kidomborítva stb.

Ezek után különösen Váli Béla dr.-nak, a jeles színi történeti írónak szavai voltak rám hatással, aki felhívja a magyar városokat, hogy színészeti monografiákkal róják le kegyeletöket a magyar színészet 100 éves határkövénel, mert »az ily monografiák által az egyes városok önmaguknak emelnek egyrészt emlékoszlopot, másrészt pedig egyengetik és lehetségessé teszik az országos színészet legújabbkori történetének megírását is«.

Szerénytelenség volt tőlem vitatni, hogy az én

munkám tökéletes. Nem az. Mert anyagi okok miatt terjedelmét szűkre kellett szabnom s némely fontos részt ki is hagynom.

Egyebekben utalok az említett történeti munkák s jelen munkám közötti különbségre, ami az olvasó előtt állításaimat igazolja, de egyszersmind meg is okolja munkám megírásának tudományos szempontból való szükségességét is.

De művelődéstörténetünknek legújabb s eseményekben igen gazdag korát, mely kronológiai okokból az említett munkákból teljesen hiányzik, — is fel kellett tárni a százéves fordulón. Hisz a magyar drámai irodalom ujjíateremtése s a vidéki színművészet főlemelése iránti országos mozgalom ez időkben folyt le s Szeged abból kivette részét.

Végül pedig e helyen hálás köszönetemet kell nyilvánítanom mindazoknak, kik kutatásaimba s az adatok sokszor fárasztó és költséges összegyűjtésében segédkezni voltak szivesek.

Első helyen kell köszönetet mondanom Kelemen Béla dr. országgyűlési képviselő urnak, aki számos új okmányyszerű adattal gazdagította Kelemen László tragikai fordulatokban bővelkedő hazafias törekvéseinek történetét s különösen szegedi szereplését, továbbá Kelemen István ügyvéd, Kelemen Kálmán árvaszéki h. elnök s Hajabács László uraknak, ugyancsak Kelemen Lászlóra vonatkozó becses adataikért.

Továbbá köszönettel tartozom adatok szolgáltatása s szives utbaigazításokért: dr. Ferenczi Zoltán urnak, a budapesti kir. tud. egyetem könyvtára igazgatójának s a kolozsvári színművészet történet írójának, dr. Janovics Jenő urnak, a kolozsvári nemzeti színház igazgatójának, dr. Zolnay Jenő pestvármegyei tb. főügyész urnak, dr. Bayer József urnak, »A nemzeti játékszín története« írójának, dr. Várady Károly székesfehérvári kir. főigazgató urnak, Somló Sándor urnak, a budapesti Nemzeti Színház igazgatójának, dr. Prónai Antal budapesti főgymnasiumi

tanár urnak, Dugonics András életrajz írójának s az iskolai drámák kutatójának, dr. Erdélyi Pál kolozsvári egyetemi m. tanár urnak, a Ferenc József egyetemi könyvtár igazgatójának, dr. Gyalui Farkas kolozsvári egyetemi m. tanár urnak, a Ferenc József egyetemi könyvtár s Erdélyi Muzeum-könyvtár örének, Palotás Fausztin honvédszázados urnak, Gelléri Mór kir. tanácsos urnak, az Országos Iparegyesület igazgatójának, Makó Lajos szegedi színigazgató urnak, dr. Balassa Ármin urnak, a szegedi színügyi bizottság tagjának s a Dugonics-Társaság osztályelnökének, Babarczy József s Pillich Kálmán ügyvéd uraknak, Mosonyi Károly nyug. színigazgató, Konecz Antal ny. levéltáros s Hubay Gusztáv ny. színigazgató uraknak, Terescsényi Gyula városi tisztviselő urnak, Temesváry Imre tb. alkapitány, Beöthy Imre árment. társ. tisztviselő, Beck István osztályjegyző, Erdélyi Sándor kántor s Járossy Sándor mérnök uraknak.

Különösen is köszönetet kell mondanom dr. Lázár György polgármester urnak, a Dugonics-Társaság elnökének, nemkülönben Ráth Mór budapesti könyvkiadó urnak, a magyar írók mindenkori lelkes támogatójának, kik munkám megjelenését előmozdítani iparkodtak.

De tisztelettel s hálával tartozom megemlékezni az időközben elhunytakról: Osztrovszky József nyug. kuriai tanácselnökről, Salamon Zsigmond táblabíróról, Hoffer Károly műépítészről s Liszka Béla kecskeméti főgymnasiunai tanárról, kik életökben, évekkel ezelőtt, igen becses följegyzéseiket bocsátották rendelkezésemre munkámhoz.

Munkámat pedig, mint szülővárosom közművelődési ügyei iránt mindenkor tanusított szeretetem zálogát, — Szeged polgárságának jóindulatába ajánlom.

Szeged, 1906. szeptember 29.

Szmollény Nándor.

FORRÁSOK.

- Dr. Váli Béla: A magyar színészet története. Budapest, 1887.
- Dr. Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897.
- Bayer József: A nemzeti játékszín története. Budapest, 1887.
- Náményi Lajos: A váradi színészet története. Nagyvárad, 1898.
- Klestinszky László: A kassai magyar színház története. Kassa, 1881.
- K. Nagy Sándor: A váradi színészet története. Nagyvárad, 1884.
- Id. Szinnyei József: A komáromi magyar színészet története. Komárom, 1882.
- Dr. Koltai Virgil: Győr színészete. Győr, 1889—90.
- Bayer József: A magyar drámairodalom története. Budapest, 1897.
- Dr. Váli Béla: Kelemen László, az első magyar színházgazdátó. Arad, 1888.
- Beöthy Akos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. Budapest.
- Dr. Takáts Sándor: Benyák Bernát élete s a magyar oktatásügy. Budapest, 1891.
- Dr. Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, 1903.

- Pap János: A piaristák Szegeden. Szeged, 1886.
- Endrődi Sándor: Dugonics András. Budapest, 1881.
- Ifj. Szinnyi József: Dugonics András főljegyzései. Budapest, 1883.
- Dr. Heinrich Gusztáv: Toldi Miklós. Budapest, 1894.
- U. az: Bátori Mária. Budapest, 1887.
- U. az: Kun László. Budapest, 1885.
- Hahn Adolf: Dugonics »Tárházi«-ja. Budapest, 1883.
- Nagy Sándor és Farkas Antal: Dugonics-album. Szeged, 1876.
- Jókai Mór: Életemből. Budapest, 1886.
- L. Damiani: Orationes in variis Hungariae gymnasiiis habitae. Tyrnaviae, 1742.
- Vedres István: A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltát tárgyazó hazafiui elmélkedés. Bécs, 1790.
- U. az: A haza szeretete; avagy: nemes Szeged városának a törököktől való elvétele. Szeged, 1809.
- Liszka Béla: A színészet első nyomai Kecskeméten. Kecskemét.
- Vahot Imre: Magyar Thalia. Budapest, 1853.
- U. az: Emlékiratai. Budapest, 1880.
- Dr. Váczi János: Kazinczy Ferenc levelezései. Budapest, 1893—96.
- Dr. Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. Budapest, 1905.
- Kemény Zsigmond: A két Wesselényi. Budapest, 1880.
- Bayer József: Déryné naplója. Budapest, 1880.
- Dr. Váli Béla: Szuper Károly színészeti naplója. Budapest, 1889.
- Molnár György: Világos előtt. Szabadka, 1880.
- U. az: Világostól—Világosig. Arad, 1881.
- U. az: Világos után. Arad, 1882.
- Reizner János: A régi Szeged. Szeged, 1884.
- U. az: Szeged története. Szeged, 1900.
- U. az: A Szegedi Híradó politikai napitap negyedszázados pályafutása. Szeged, 1884.
- Kulinyi Zsigmond: Szeged ujkorá. Szeged, 1901.

Szmollény Nándor: Tanulmányok és emlékek. Szeged, 1905.

U. az: A szegedi kisdédóvó jót. nőegylet és a szegedi kisdédóvó intézetek félszázados története. Szeged, 1897.

Egykoru napi- és hetilapok, folyóiratok, későbbi főljegyzések, elbeszélések, emlékirások, almanachok, szinlapok, továbbá a budapesti Nemzeti Muzeum, kolozsvári Erdélyi Muzeum, Pestmege és Szeged város s a Kelemen-család leveles tárai.

TARTALOM:

	Olda
I. Iskolai színházak	7
II. A szegedi piaristák színjátékai	18
III. Dugonics András magyar nemzeti iránya	27
IV. Kelemen László és Szeged	40
V. Vedres István és id. Wesselényi Miklós báró	61
VI. Az első teljes szini évad Szegeden	71
VII. Szini előadások a forradalomig	82
VIII. A német színészet és bukása Szegeden	99
IX. A forradalom alatt és után	108
X. Az első önálló színház épület	114
XI. A hatvanas évek színészete	123
XII. Az alkotmány visszaállítása után	136
XIII. Az 1879-diki árviztől máig	141
XIV. Szeged színműirői s színműirodalma	164
XV. Szegedi színművészek és műkedvelők	180
XVI. A jubileumi esztendő (képpel)	193

FÜGGELÉK:

I. Kelemen László családfája	198
II. Kelemen L. és Lipsey Mária utódai	200
III. Demény L. 1735-diki színházfelavató beszéde	201
IV. Kelemen L. levele Szeged város hatóságához (Utánzat).	
V. Wolford József szegedi polgármester bizonyítványa Kelemen László részére (Utánzat).	
Záró szó	210
Források	215

Wanda

Lehertető, B. János, Szeged Királyi
Szeged-Városi Fő Bizottság,
Magisztrátusától, és az Egér Comm.
„nyafkor, Egér” Szegedtel.

Szeged

KELEMEN LÁSZLÓ LEVELE SZEGED HATÓSÁGÁHOZ

(1860 február 14).

Eredetije Szeged város levéltárában.

Tekintetes Vener. Magistratus,
Reges Partfogai Városi!

Melchiorina a Theatralis Nemzeti Magyar Színház Társaság,
az Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi
a Nemzeti Színház Társaság számára rendezendő
Theatrum regium, süllyő Rózsagere nézők által
tervezett; nemmi némi díszítéssel és utolsó
módszerrel itt Nagy-Városon állván. Rendbe
helyezve, a mint helyre a Magyar Híradók
száma felosztást nyert Engedély mellett. Ezerháromezer
száma, és Kézírtával Ezerháromezer, a N. P. is
Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi, süllyő
Melchiorina a Theatralis Nemzeti Magyar Színház
Társaság számára rendezendő Theatrum regium, süllyő
Rózsagere nézők által tervezett; nemmi némi
díszítéssel és utolsó módszerrel itt Nagy-Városon
állván. Rendbe helyezve, a mint helyre a Magyar
Híradók száma felosztást nyert Engedély mellett.

Meg értem: hogy az Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi
Városon az Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi
Társaság is az Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi
Városon Theatrum regium, süllyő Rózsagere nézők
által tervezett; nemmi némi díszítéssel és utolsó
módszerrel itt Nagy-Városon állván. Rendbe
helyezve, a mint helyre a Magyar Híradók száma
felosztást nyert Engedély mellett. Ezerháromezer
száma, és Kézírtával Ezerháromezer, a N. P. is
Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi, süllyő
Melchiorina a Theatralis Nemzeti Magyar Színház
Társaság számára rendezendő Theatrum regium, süllyő
Rózsagere nézők által tervezett; nemmi némi
díszítéssel és utolsó módszerrel itt Nagy-Városon
állván. Rendbe helyezve, a mint helyre a Magyar
Híradók száma felosztást nyert Engedély mellett.

Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi, süllyő
Rózsagere nézők által tervezett; nemmi némi
díszítéssel és utolsó módszerrel itt Nagy-Városon
állván. Rendbe helyezve, a mint helyre a Magyar
Híradók száma felosztást nyert Engedély mellett.

Az Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi

Városi. Kétszázötvenötödik évi.
300.

az Ezerháromezer Kétszázötvenötödik évi
Rózsagere nézők által tervezett; nemmi némi
díszítéssel és utolsó módszerrel itt Nagy-Városon
állván. Rendbe helyezve, a mint helyre a Magyar
Híradók száma felosztást nyert Engedély mellett.

[illegible]

(L. 1.) Volpardo's wife
and her child. Virginia
Bulgar's wife.

Præterea Quam cum his vero ac geminis Originali per me
Collatam, videtur in omnibus Conformem esse Textus Originali 28. linc.
A^o 1800.

Banks Hole by ship
Forto by way Constantine Expedition

P. H.

SZEGED,

Endrényi Isidor könyvnyomtató műhelyéből.

1906.